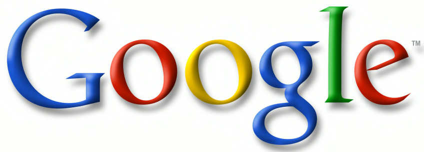

Google

600018374T

HET TIJDVAK

DER

BABYLONISCHE BALLINGSCHAP,

CHRONOLOGISCH BEPAALD,

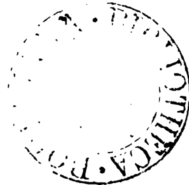
EN HET NIEUWSTE ONDERZOEK DAAROMTRENT,

BESCHOUWD EN WEDERLEGD

DOOR

A. RUTGERS,

Hoogleeraar te Leiden.

LEIDEN,
E. J. BRILL.
1851.

VOORBERIGT.

De naaste aanleiding tot het opstellen van dit werk werd mij gegeven door het onderzoek van den Heer [illegible] van Manchester, Pr. Ebrard en Dr. Ottema naar de Chronologie van dit tijdvak, waar[illegible] inleiding en vervolgens zal worden [illegible].

Reeds geruimen tijd voor de [illegible] van den laatstgenoemde hadden de [illegible] anderen mijne bijzondere aandacht tot zich getrokken. Ik had daarom, in 1849 reeds, een verslag gegeven in eene letterkundige vereeniging alhier en daarbij een [illegible] der voornaamste redenen medegedeeld, die mij hun gevoelen ten stelligste deden afkeuren. Ik had echter in dien tijd geen voornemen om daarover te schrijven; en kon ik ook later, toen Dr. Ottema zich met de slotsom van hun onderzoek grootendeels vereenigde, een tijdlang niet besluiten om in geschrifte daartegen op te komen. Aan den eenen kant was ik afkeerig van alle twistgeschrijf, waartoe ik misschien aanleiding zoude geven; aan den anderen kant wilde ik liever een opzettelijk onderzoek naar de chronologie van dit tijdvak uitstellen, totdat de in den laatsten tijd gevondene Ninevitische en andere Assyrische opschriften verklaard zouden zijn. Uit de oude Perzische en andere in[illegible], die ik met de noodige behoedzaamheid en

VOORBERIGT.

De naaste aanleiding tot het opstellen van dit werk werd mij gegeven door het onderzoek van den Hertog van Manchester, Pr. Ebrard en Dr. Ottema naar de Chronologie van dit tijdvak, over wier schriften in de inleiding en vervolgens zal worden gehandeld.

Reeds geruimen tijd voor de uitgave van het werk van den laatstgenoemde hadden de geschriften der beide anderen mijne bijzondere aandacht tot zich getrokken. Ik had daarvan, in 1849 reeds, een verslag gegeven in eene letterkundige vereeniging alhier en daarbij eenige der voornaamste redenen medegedeeld, die mij hun gevoelen ten stelligste deden afkeuren. Ik had echter in dien tijd geen voornemen om daarover te schrijven; en konde ook later, toen Dr. Ottema zich met de slotsom van hun onderzoek grootendeels vereenigde, een tijdlang niet besluiten om in geschrifte daartegen op te komen. Aan den eenen kant was ik afkeerig van alle twistgeschrijf, waartoe ik misschien aanleiding zoude geven; aan den anderen kant wilde ik liever een opzettelijk onderzoek naar de chronologie van dit tijdvak uitstellen, totdat de in den laatsten tijd gevondene Ninevitische en andere Assyrische opschriften verklaard mogten zijn. Uit de oude Persische en andere inscriptiën, die ik met de noodige bedachtzaamheid en

met aanwending van alle hulpmiddelen gebruikt heb, blijkt, zegde men, overtuigend, dat daaruit hoogst belangrijke bijdragen tot de kennis dier geschiedenis verkregen kunnen worden. Nog veel meer laat zich van de Assyrische en Babylonische verwachten, waaronder er zijn uit den tijd van Nebukadnezar zelven en met de vermelding zijner daden. (Men zie b. v. de mededeeling van Rawlinson in the Literary Gazette 1850, on the standard inscription of Nebuchadnezzar.) Vooral echter rekende ik er op, dat weldra door deskundigen de onwaarschijnlijkheden en onwaarheid der voornaamste resultaten overtuigend zoude worden in het licht gesteld.

In deze laatste verwachting zag ik mij tot hiertoe bedrogen, en niet zonder reden mogt Dr. Ottema in de Recensent enz. van April l. l. over den grooten bijval spreken, dien zijn werk over het algemeen en bij geleerde berigtgevers had gevonden. Daar nu bij mij eene alreeds toenemende ingenomenheid met de resultaten van dat onderzoek blijkbaar werd, meende ik eindelijk niet langer te moeten zwijgen. Gedurende de laatste jaren heb ik opzettelijk de chronologie en geschiedenis des Joodschen volks tot onderwerp van mijne studiën gekozen en alle schrijvers van eenigen naam over die chronologie gelezen en met de bronnen vergeleken; ik meen dus het regt te hebben, in dezen mijne stem te doen hooren en, in de gegevene omstandigheden, daartoe verpligt te zijn.

Het werk toch van den Hertog van Manchester, nu hoofdzakelijk althans op Nederlandschen bodem overgebragt, is onder ons het eerste historisch-chronologische geschrift, waarin om dogmatische redenen, met ver-

[illegible] der schrijvers, wel [illegible] bron-nen [illegible] voorstellingen [illegible] gedachte- [illegible] oudheid [illegible] geschiedenis [illegible]. Dit mag, meen ik, van de gevolgen niet ongemerkt voorbijgaan. Ik durf wel niet vooropstellen, dat mijn schrijven den, die [illegible] dit gevoelen ingenomen zijn, tot andere gedachten zal brengen; maar menschen, die hun [illegible] nog niet gekozen hebben, [illegible] verkeerde [illegible] de [illegible] en toekomstige jeugdige beoefenaars der geschiedenis tot een bedachtzaam en oordeelkundig gebruik der bronnen aan te sporen.

Een woord moet ik hier bijvoegen over de methode, welke ik in de eerste helft van dit geschrift heb meenen te moeten handelen.

De wederlegging van werken in den evengenoemden geest geschreven, wier strekking is de geschiedenis te ondermijnen en van hare waarde te berooven [1]), kan niet met goed gevolg geschieden door hem, die alle argumenten, één voor één, wil bestrijden en wederleggen. Men bereikt dan gewisselijk zijn doel niet. Door het groote aantal der opgeworpen bezwaren, tegenstellingen, [illegible] die dikwijls tot de hoofdzaak niets af-doen, [illegible] de meeste lezers [illegible]. Bij den lezer ontstaat allengs het denkbeeld, dat een onderwerp, waartegen zoo veel kan worden in het midden gebragt, [illegible]

[1]) Het is misschien niet overtollig hier te doen opmerken, dat ik niet van den Hertog van Manchester zelven (of Pr. Ebrard en Dr. Ottema) spreek. Hij schijnt mij de waarheid eerlijk en opregt gezocht te hebben, maar, door gebrek aan kritiek en het jagen naar een gewenscht resultaat, van den regten weg te zijn afgedwaald. Het is dus en geenszins niet *zijne* bedoeling (of die van Pr. E. en Dr. O.), maar de strekking en inhoud van *dit werk*, die door mij wordt afgekeurd.

toch wel twijfelachtig zijn zal. Weder anderen vinden zich door de eene of andere oplossing niet bevredigd, en ook waar aan de wederlegging zelve niets ontbreekt, zullen vele lezers, die niet genoeg ontwikkeld zijn, hier en daar twijfelingen voelen ontstaan of blijven koesteren, die ten slotte tot nadeel der waarheid uitloopen.

De eenige ware methode in het bestrijden van dergelijke geschiedkundige geschriften schijnt mij deze te zijn, dat men

1º. elke eenzijdige en onoordeelkundige behandeling der bronnen *wraakt; en*

*2º de voornaamste door die schrijvers verkregene re*sultaten *aan onbevooroordeeld onderzoek onderwerpt, en de onware met duidelijkheid wederlegt.*

Een en ander heb ik in de Inleiding en in het eerste Hoofdstuk trachten te doen.

De aanleiding tot het schrijven van het tweede Hoofdstuk, waarin, met ter zijde stelling van vroegere tegenspraak de tijdrekening van dit tijdvak, zooveel mogelijk, bepaald wordt, lag in de mij dikwijls gebleken overtuiging van velen, dat dit gedeelte der geschiedenis voor geene vaste chronologische behandeling vatbaar is. Men houdt het veelal daarvoor, dat over de chronologie van dezen tijd velerlei meeningen bestaan kunnen, maar de waarheid niet met gewisheid of hooge waarschijnlijkheid te vinden is.

Ik ben van het tegendeel overtuigd, en wensch in dit tweede Hoofdstuk iets tot eene vaste bepaling dezer gebeurtenissen te hebben bijgebragt.

Zonder twijfel is het onderzoek en de ontwikkeling

der Bijbelsche geschiedenis aangenamer en algemeen nuttiger, dan die der tijdrekenkunde. De verklaring van Gods wegen met Zijn volk en van Zijne bedoelingen met de weldaden, door Hem over Israël uitgestort en daardoor voor het geheele menschdom voorbereid, is voor ons van veel grooter belang; en de gevoelens en gezindheden, door de geschiedenis van Gods openbaring aan Israël in ons opgewekt en verlevendigd, zijn onvergelijkelijk kostbaarder, dan de bere keningen kennis van dorre en koude getallen, waarmede de chronologie zich bezig houdt. Desniettemin is de kennis der tijdrekening onontbeerlijk voor ieder, die op grondige wijze de geschiedenis wil beoefenen. Zoodra de juiste opvolging der gebeurtenissen onbekend is, verliest de geschiedenis hare beteekenis. Waar de gebeurtenissen in strijd met de waarheid geordend worden, is de geschiedenis een (uitwendig welligt schoon) gebouw, waaraan de grondslagen ontbreken. Geene uitwendige versiering zal dat gebouw voor den val kunnen behoeden.

Het zal mij hoogst aangenaam zijn, indien de door mij verkregen slotsom, door andere deskundigen onderzocht en waar bevonden, iets tot versterking van den grondslag der Bijbelsche geschiedenis mag bijdragen, en de roekelooze slooping van dat schoone gebouw mag helpen afweren.

INHOUD.

INLEIDING.

De zeventig weken bij den Profeet Daniel, H. IX: 24—27, die de aanstaande komst van den Messias en den ondergang van Jerusalem en het Joodsche volk bepalen, zijn op zeer verschillende wijze uitgelegd. Wel komen alle uitleggers daarin overeen dat door die *weken*, jaarweken of tijdvakken van zeven jaren te verstaan zijn en dat de 70 weken dus eene tijdruimte van 490 jaren aanduiden. Maar men verschilt vooral in de bepaling van het tijdpunt, vanwaar men moet beginnen te tellen, om de voorzegging met de geschiedenis in overeenstemming te brengen. Begint men toch die jaren te berekenen, zoo als het naaste voor de hand ligt, van het verlof, door Cyrus den Koning der Persen, aan de Joden gegeven, om naar hun land terug te keeren, dan krijgt men van daar tot op Christus, naar de gewone rekening, 536 jaren, die gevoegd bij de 70 na Chr., op wier einde Jerusalem verwoest is, niet 490, maar 606 jaren uitmaken. Men heeft dus 116 jaren te veel.

Met het doel om deze tijdrekenkundige moeijelijkheid uit den weg te ruimen heeft *George*, Hertog van *Manchester*, in 1845 een werk uitgegeven onder den titel: *the times of Daniel, chronological and prophetical examined.* De gewone verklaring, hoe aannemelijk ook,

voldeed hem niet. Onder de overigen vond hij geene, die niet door groote bezwaren gedrukt werd. Hij besloot daarom zijn eigen weg te gaan.

Alle moeijelijkheid viel natuurlijk weg, als men aantoonen konde, dat de tusschenruimte tusschen der Joden terugkeer uit Babylon en hun ondergang juist 490 jaren bedragen had. Dit is dan ook het doel, dat de Hertog beoogt; dit het resultaat, dat hij met groot verlangen en inspanning van al zijne krachten tracht te verwerven; een resultaat dat ook door hem verkregen wordt, maar door het verdedigen van de gewaagdste en zonderlingste stellingen.

Hij zoekt namelijk te bewijzen, dat de Chaldeën en Persen verschillende namen zijn van hetzelfde volk en dat Nebukadnezar, de Koning der Chaldeën, geen ander is, als Cyrus, de Koning der Persen. Deze is het dus, die de Joden naar Babel heeft weggevoerd. Daardoor wordt de Babylonische ballingschap, volgens den schrijver, 67 jaren later geplaatst en er zijn niet meer 116, maar 49 jaren te vereffenen.

Verder wint hij weder eenige jaren uit, door Cyrus 25 jaren later te doen regeren, dan men, volgens alle oude Oostersche en Westersche geschiedschrijvers, tot hiertoe geloofd heeft. Volgens hem toch heeft Cyrus te Babylon geregeerd niet van 536 af, maar van 511 voor Chr. Cyrus wordt dan ook gelijktijdig gesteld met Darius Hystaspis en zal gestorven zijn in het zesde jaar van Xerxes! Er zijn dus nu niet meer dan 24 jaren te veel.

Vervolgens stelt hij een anderen Cyrus of Koresch, die Landvoogd zal zijn geworden van Babylon in het 20e jaar van Artaxerxes Longimanus, dat is in 444 voor Chr. en die den Joden vergunning gaf om weder te keeren, ter-

wijl eerst 20 jaren later, in 424 v. C., in het eerste jaar van Darius den Meder, dien hij voor Darius Nothus houdt, aan Daniel deze voorzegging en tijdsbepaling werd kenbaar gemaakt.

Zoo zijn wederom 20 jaren gewonnen en er blijven nu slechts 4 jaren over, die hij wegcijfert, door de profetie niet te doen slaan op den ondergang van Jerusalem in het jaar 70 na Chr., maar op den aftogt van Cestius Gallus uit die stad in 66 na Chr. Hiermede toch kan men zeggen, dat de geheele verwoesting des Joodschen lands bepaald was en een aanvang heeft genomen.

De Hertog heeft zoo, naar zijnen wensch, profetie en historie in overeenstemming gebragt. Hij heeft echter daartoe middelen gebruikt, die den toets van een bedachtzaam onderzoek niet kunnen doorstaan. Weggesleept door zijne zucht om een moeijelijk vraagstuk op eene nieuwe wijze en beter, dan tot hiertoe geschied was, op te lossen, schijnt hij de veel grootere bezwaren, die zijne uitlegging drukken, in 't geheel niet te hebben gevoeld.

Een gedeelte van dit werk des Hertogs is in 1847 met hooge ingenomenheid, doch eenigzins gewijzigd en met nieuwe bewijzen gestaafd aan het Duitsche publiek medegedeeld door Prof. *Ebrard* in de Theol. Studien und Kritiken von Ullmann u. Umbreit, 1847 s. 644, u. ff.

Daarlatende alles wat op de voorzegging bij Daniël betrekking heeft, bepaalt Ebrard zich tot de voornaamste historische punten. De al te onwaarschijnlijke [1] ge-

[1]) Bij voorbeeld, de menigvuldige namen aan de Persische koningen gegeven. Volgens den Hertog zijn Nabopolassar, Nebukadnezar, Cyrus, Khosroe, Kaikaoes, Sardanapalus, Ezarhaddon, Kaikobad, Dsjemsjid en Korsjid niet van elkander verschillende personen, maar 10 namen van denzelfden koning!

voelens van den Hertog houdt hij terug, maar tracht vooral de identiteit van Chaldeën en Persen, van Nebukadnezar en Cyrus te bevestigen. Hij verschilt echter van zijnen voorganger ten opzigte van Cyrus of Kores, die den Joden den terugkeer toestond. Hij houdt dezen voor een overweldiger, die zich van de regering had meester gemaakt gedurenden den veldtogt van Nebukadnezar II of Cambyses tegen Egypte.

Met veel vernuft schikt hij de argumenten des Hertogs, voegt er hier en daar eenige nieuwe bij en weet aan het geheel eene hooge waarschijnlijkheid bij te zetten.

Aan Ebrard vooral ontleent Dr. *J. G. Ottema* zijn werk in 1850 uitgegeven, onder den titel: *Kores, historisch-chronologisch onderzoek naar den tijd der Babyl. ballingschap;* zóó nogtans, dat hij meermalen van zijne voorgangers afwijkt en voor den koning, die de Joden liet wederkeeren, nog een anderen Cyrus of Kores meent gevonden te hebben.

In alle drie deze schrijvers, waarvan de eerste vooral verblindt door zijne menigvuldige citaten en schijn van geleerdheid, de tweede door zijn wegslependen stijl, de derde door zijne klaarblijkelijke overtuiging, in allen is eene doorgaande onbekendheid op te merken, met hetgeen *oudere* Chronologen hebben onderzocht en met zoo goede bewijzen gestaafd, dat de nieuweren veelal derzelver slotsommen herhalen, zonder het bewezene op nieuw te bewijzen.

Niemand mag echter, naar 't mij voorkomt, de Bijbelsche Chronologie behandelen en veranderen, zonder de *grootere* werken van Scaliger, Petavius enz. en de doorwrochte chronologische stukken van Vitringa, Conring enz. te hebben bestudeerd. Wat zulke mannen beweren heb-

ben, mag men niet, zonder het te noemen of te wederleggen, ter zijde laten liggen. De donkere punten in de Chronologie, die door hen volkomen opgehelderd zijn, mogen niet telkens, als bezwaren, worden op den voorgrond gesteld, tenzij men bewijze, dat de gegevene verklaring niet voldoende is. Moedwillig berooft men zich van het licht, door uitstekende voorgangers ontstoken; wanneer men, alleen op zich zelven vertrouwende, aan eigen licht meent genoeg te hebben. Zelfs een Scaliger, wiens genie aan de Chronologie een vasten grondslag schonk en wiens geleerdheid over die wetenschap allerwege een voor dien tijd verwonderlijk licht verspreidde, zelfs hij zoude, indien hij nu leefde, de werken van hen, die tot hiertoe met de grootste talenten aan de Tijdrekenkunde gewerkt hebben, niet willen verwaarloozen en zonder schade niet kunnen missen.

Is dit reeds een groot gebrek in het werk van den Hertog en zijne navolgers, nog veel meer moet het onoordeelkundig gebruik der bronnen, waaruit zij geput hebben, ten hoogste worden gewraakt.

Op de Bijbel-boeken maken zij geene aanmerkingen. Zij gebruiken deze met het vertrouwen, dat waarheidlievende tijdgenooten verdienen; maar zij gebruiken niet de duidelijkste, bepaalde en stellige plaatsen, die er in grooten getale zijn en later b. v. in Hoofdst. I, §. 1, 2 enz. door mij zullen vermeld worden. Zij wijzen inzonderheid op die uitdrukkingen, die met hun gevoelen eenigzins kunnen worden overeengebragt. De overigen laten zij, als of zij niet bestonden, ter zijde liggen.

Eene allerbelangrijkste bron voor de aloude geschiedenis van Babylon en Persie is in de laatste 25 jaren geopend door de ontdekking en verklaring van een groot aantal Per-

sische en andere opschriften te Persepolis, Hamadan, Wan, Murghab enz., die in spijkerschrift de gewigtigste berigten, vooral omtrent de oudste Persische geschiedenis mededeelen en als authentieke en gelijktijdige berigten boven alle latere geschriften te schatten zijn. De eerste rang onder die allen wordt om uitgebreidheid en belangrijkheid met regt toegekend aan het Opschrift te Bisoetun, dat, met terugblik op de regering van Cyrus, Cambyses en Smerdes, de voornaamste gebeurtenissen uit den tijd van Darius Hystaspis mededeelt. Het naast hierbij komende in belangrijkheid is wel het groote gedenkstuk in de ruïne van het koninglijk paleis te Khorsabad gevonden en de geschiedenis van Sardon of Ezarhaddon, den koning van Assyrie, behelzende. Alle deze inscriptien zijn door de vereenigde pogingen van Grotefend, Burnouf, Lassen, Rawlinson en anderen, en het laatstgenoemde door de Saulcy, met genoegzame zekerheid verklaard en vertaald en geven vastheid en uitbreiding aan onze tot hiertoe onvolkomene kennis dier dagen. Zoo veel mogelijk heb ik in de volgende bladen van deze opschriften gebruik gemaakt; door den Hertog en zijne navolgers worden zij geheel en al verwaarloosd.

Eene rij van Maans-verduisteringen en andere sterrekundige waarnemingen der Chaldeën [1]) te Babylon, loopende

---

[1]) De naam *Chaldeën*, oorspronkelijk en nog in laten tijd een *volksnaam*, wordt ook in den Bijbel (Dan. II: 2 enz.) en bij Grieksche en andere Schrijvers gebruikt voor *astrologen*, inzonderheid voor Chaldeën die zich met astrologie bezig hielden. Zoo gebruikten de Grieken en Romeinen *barbarus* voor een onbeschaafd mensch; de Hebreën *Kanaaniet* voor een koopman; de Germanen *Slaven* voor lijfeigenen enz.; 't geen intusschen het volksbestaan der Berbers, Kanaänieten, Sclaven enz. niet uitsluit; de Chaldeën hier bedoeld, zijn de astrologen te Babylon.

van 721 tot 229 voor Chr. is door Ptolemaeus in zijn astronomisch leerboek, *Almagest*, bewaard en tot ons gekomen. Zij worden opgegeven naar de naauwkeurige tijdrekening der Chaldeën, die hunne jaren begonnen te tellen van de regering van Nabonassar, koning der Chaldeën, dat is, van den 26 Febr. 747 voor Chr. Door alle Chronologen wordt op die astronomische waarnemingen den hoogsten prijs gesteld, omdat zij aan de Chronologie dier eeuwen eene vastheid bijzetten, die men elders in de oudheid te vergeefs zoekt; door den Hertog wordt daarvan geen gebruik gemaakt.

De Babylonische Schrijvers, Berosus, Abydenus enz. worden door hem in hunne waarde geschat; maar de verkeerde lezing in den tekst van hunne geschriften wordt gewoonlijk aan de betere en onomstootelijk vaststaande voorgetrokken. Een paar voorbeelden zullen daarvan reeds voorkomen in Hoofdst. I. §. 2.

Aan de beste Grieksche Schrijvers wordt hun gezag ontnomen en dit aan de slechtsten toegekend. Dit vereischt eene opzettelijke verklaring.

Het zijn vooral twee Grieksche Schrijvers, wier gezag in de belangrijkste punten door den Hertog ontkend wordt. De eerste van deze is Herodotus [3]).

Het zal wel algemeen erkend worden, dat hij dikwijls ligtgeloovig en bijgeloovig geweest is en zich door Egyptische Priesters en anderen heeft laten misleiden, zoodat hij niet zelden vertellingen in plaats van geschiedenis geeft. Wij kunnen dit den Hertog gaarne toegeven, maar ont-

---

[3]) Daar de latere Grieksche Schrijvers de Chronologie van Herodotus, volgens den Hertog, onvoorwaardelijk gevolgd zijn, komt hij als van zelve tot het besluit: If Herodotus is wrong, all are wrong.

kennen ten sterkste dat dit van toepassing is, op de hoofdgebeurtenissen, die hij had voorgenomen te beschrijven. De Hertog meent dat Cyrus, de beroemde koning der Persen, gelijktijdig is aan Darius Hystaspis en gestorven is in het zesde jaar van Xerxes, koning van Persie. Eene zoo groote dwaling van Herodotus, als hem nu wordt toegeschreven, dat hij namelijk, in strijd met de waarheid, Cyrus en Cambyses *vóór* Darius en Xerxes gesteld heeft; zulk eene groote onkunde mag niet uit het ligtgeloovig overnemen van Egyptische en andere vertellingen worden afgeleid. Dat Herodotus de geschiedenis naar waarheid heeft voorgesteld, zal later blijken: maar onbegrijpelijk is het dat de Hertog alle Grieksche geschiedschrijvers met Herodotus in de weegschaal leggende tegen over Paulus Orosius, dezen zwakken schrijver uit de vijfde eeuw na Chr. boven die allen plaatst en hem volgt. Het kan der moeite waardig gerekend worden de gronden hiervoor te vermelden. Ik zal daarom het hoofdbewijs door den Hertog tegen de geloofwaardigheid van Herodotus aangevoerd, zoo kort mogelijk, opgeven. Het is het eenige, dat door Ebrard, als gewigtig genoeg, in zijne beschouwing is opgenomen.

Hij zegt dan: Herodotus is in strijd met zich zelven. Zijne *Oostersche* en *Westersche* berekening van dezelfde tijdruimte is niet te vereffenen. Volgens de eerste zijn er van den ondergang van het Lydische rijk of de inneming van Sardes en den val van Croesus tot op den slag bij Marathon bij Herodotus 65 jaren verloopen, volgens de laatste slechts 19 jaren. Hij berekent dit aldus: Gesteld dat Croesus door Cyrus overwonnen is in het vierde jaar van Cyrus regering, dan

blijven er van Cyrus regering over . . 25 jaren,
Cambyses en Smerdes regeren . . . . 8 »
Darius tot op den slag bij Marathon 32 »
Zoodat er dus bij Herodotus volgens
de *Oostersche* tijdrekening 65 jaren tusschen die twee gebeurtenissen verloopen zijn.

Daarentegen 1°. aannemende dat Croesus zijn gezantschap naar Sparta zond tijdens de derde tyrannie van Pisistratus, mogen wij het niet onwaarschijnlijk achten dat Croesus door Cyrus overwonnen werd in het 29 jaar van Pisistratus. Dan hebben wij nog voor de regering
2°. der Pisistratiden . . . . 4 jaren,
3°. van Miltiades in het jaar van Hippias 2 »
4°. van daar tot den Ionischen opstand . . 4 »
5°. van daar tot de inneming van Miletus 6 »
6°. van daar tot den slag bij Marathon . . 3 »
Zoodat er bij Herodotus volgens
de *Westersche* tijdrekening 19 jaren tusschen die twee gebeurtenissen verloopen zijn.

De conclusie is dan gereed. Wat staat is er op den geschiedschrijver te maken, die zonder het te bemerken, met zich zelven zoo grootelijks in strijd is?

De zaak van Herodotus staat echter zoo slecht niet, als zij naar deze opgaven schijnt te staan. Immers wat den eersten term van vergelijking betreft, deze is niet vast bepaald. Het is geheel onzeker, in welk jaar Croesus door Cyrus overwonnen is. Herodotus geeft dit niet op, en uit B. I. H. 46 en 75, waaruit de Hertog het wil opmaken, is het niet te bepalen. De tijd door hem opgegeven, het vierde jaar van Cyrus, is zeker te vroeg. Zoo oordeelen alle Chronologen. Het is bijna niet denkbaar, dat de oorlog van Cyrus tegen de Meden en hunne onderwerping —

daarna de drie elkander opvolgende gezantschappen van Croesus om buitenlandsche godspraken te raadplegen — vervolgens het gezantschap van denzelfden naar Sparta en eindelijk de toebereidselen tot den oorlog tegen de Perzen en die oorlog zelf, dat dit alles binnen 4 jaren zou zijn geschied. In allen gevalle, Herodotus zegt dit niet en de tijd van 65 jaren, die de Hertog, in strijd met alle Chronologen, gesteld heeft voor den tijd door Herodotus bepaald, is bij dien geschiedschrijver niet te vinden.

Beschouwen wij nu de tweede term van vergelijking, dezelfde tijdruimte volgens de *Westersche* tijdrekening. De Hertog heeft, ik erken het, wel een donker punt uit de Chronologie van Herodotus gekozen, maar hij heeft het door scherpzinnige combinatien nog donkerder gemaakt. Van al de opgegeven getallen, die te samen die tijdruimte tot 19 jaren brengen, komt alleen het getal van 6 jaren, 5°. genoemd, bij Herodotus voor. De overigen worden alleen door hypothesen en combinatiën gevonden, wier gronden meer vernuftig uitgedacht, dan waarschijnlijk zijn. Met regt vragen wij, hoe het mogelijk zij dat de Vader der geschiedenis de opvolging der belangrijkste gebeurtenissen, die kort voor zijn tijd geschied waren, niet geweten heeft. Zij zijn toch niet zeer duister of ingewikkeld en bij andere Grieksche schrijvers met groote overeenstemming te vinden. Immers Pisistratus komt aan de regering in het 4de jaar der 54e Olympiade, dat is 561 voor Chr. (Marmor. Arundel. 51),

Van daar tot aan zijn' dood zijn	33	jaren	(Arist. Polit. V. 12)
Zijne zoons heerschen . . .	18	»	(Arist. Polit. V. 12)
van de verdrijving van Hippias tot den slag bij Marathon . .	20	»	(Thucyd. VI. 59)
Zoodat er dus	71	»	verloopen zijn tus-

schen het begin van Pisistratus regering en den slag bij Marathon. Dit komt overeen met de *Oostersche* rekening van Herodotus, als men stelt dat Sardes is ingenomen in het 6de jaar na den aanvang van Pisistratus tyrannie. (De inneming van Sardes zal echter wel niet in het 4de jaar van Cyrus, maar gelijk men ook gewoonlijk aanneemt, eenige jaren later, in diens regering en dus ook in den tijd van Pisistratus gesteld moeten worden.)

De hier uit Aristoteles en Thucydides opgegevene tijdsbepalingen wederspreekt Herodotus niet, maar hij vermeldt ze niet en de Hertog dicht hem nog verschillende gezegden toe, die hij niet geuit heeft.

1°. Dat de inneming van Sardes *volgens den Geschiedschrijver* zoude geschied zijn in het 29e jaar van Pisistratus, vier jaren voor de verdrijving van Hippias, is om twee redenen niet aannemelijk. Het is in strijd met de vermelding bij Herodotus van Solons bezoek bij Croesus (I. 33); daar Solon in den eersten tijd van Pisistratus gestorven is en hij korten tijd voor de opkomst der Persen, nadat Croesus reeds 14 volken overwonnen had en Sardes tot hoogen bloei had opgevoerd, deze hoofdstad van Lydie bezocht moet hebben. Het is verder vooral in strijd met de opgave bij Herodotus van den duur der regering van Pisistratus en zijne zonen. De Hertog geeft als het gevoelen van Herodotus op, dat van het begin hunner regering tot aan de verdrijving van Hippias 33 jaren verloopen zijn. De Geschiedschrijver zelf zegt (V. 50) dat zij 36 *geregeerd* hebben; telt men hierbij de elf jaren der tweede ballingschap van Pisistratus (I. 62) en vier jaren voor de eerste ballingschap, die Herodotus niet juist bepaalt [4]), dan heeft men niet 33 maar 51 ja-

[4]) Daar Herodotus het getal niet opgeeft, verschilt de opgave bij de

ren, even als bij Aristoteles (Polit. V. 12) voor den tijd, die verloopen is tusschen het begin van de regering van Pisistratus en de verbanning van Hippias.

2°. Herodotus wordt gezegd het tijdverloop tusschen de verbanning van Hippias en den slag bij Marathon te bepalen op 13 jaren. Deze opgave is niet overeenkomstig de waarheid. Hij bepaalt het nergens, maar laat het aan den lezer over, dit uit verschillende plaatsen op te maken. Die plaatsen zien vooreerst op het tijdverloop tusschen Hippias verdrijving en het begin van den Ionischen opstand. Volgens den Hertog is dit (naar VI. 40) ongeveer 4 jaren. Dit is zeker verkeerd.

Na de verdrijving van Hippias ontstaan te Athene twee partijen, met dat gevolg dat Clisthenes het hoofd der eene partij zijnen tegenstander, Isagoras, uit de stad werpt. (H. V. 56). Clisthenes verandert daarop de staatsinrigting (c. 69). Vervolgens wordt Isagoras door de Lacedaemoniers terug gebragt en Clisthenes met 700 Atheensche familiën verbannen (c. 70 —), die eenigen tijd daarna terugkeert en de plaats van Isagoras inneemt (c. 73). Nu zenden de Atheners gezanten naar Sardes om een verbond aan te gaan met de Persen (c. 73); de Spartanen trekken met een leger, dat zich weldra ontbindt, tegen Athene op (c. 74 —), de Atheners gaan vooruit in magt (c. 78); dit is zoo, blijkbaar, dat de Lacedaemoniers daarom de tyrannie te Athene wenschen te herstellen (c. 91). Toen dit te vergeefs beproefd is, begeeft zich Hippias naar Sardes

tijdrekenkundigen. Corsini stelt voor de eerste ballingschap 1 jaar. Barthelemy 2 jaren, Larcher 5, en Clinton 6. Ik heb het middengetal gekozen, omdat dan Herodotus volmaakt met Aristoteles overeenstemt. Wat men echter kieze, het is zeker dat de opgave van den Hertog geheel verkeerd is.

tot den Perzischen Landvoogd Artaphernes. Een tweede Atheensch gezantschap wordt derwaarts gezonden. Artaphernes beveelt de Atheners Hippias weder te ontvangen (c. 96). Nu verbinden zich de Atheners, dit weigerende, met Aristagoras den Milesier en beloven en zenden hem 20 schepen, om hem te ondersteunen in zijn opstand tegen de Persen (c. 97).

Wie kan zich voorstellen dat al deze opvolgende gebeurtenissen in den tijd van 4 jaren zijn voorgevallen? Veel eerder verwachten wij den tijd van 6 jaren, gelijk men gewoonlijk rekent; maar hoe dit zijn moge, Herodotus bepaalt het niet.

Van den opstand tot aan de inneming van Miletus is bij Herodotus, gelijk te regt gezegd wordt, een tijdsverloop van 6 jaren.

Van de inneming van Miletus echter tot aan den slag bij Marathon is bij Herodotus meer dan 3 jaren.

In het eerste jaar na de inneming van Miletus worden eenige eilanden door de Persische vloot verwoest (H. VI. 31). In het volgende jaar wordt door de vloot de Hellespont, Chersonesus enz. te ondergebragt. (c. 33). In het derde jaar vereenigt Artaphernes de Ioniers en regelt hun inwendigen toestand (c. 42). In het vierde jaar trekt Mardonius tegen Griekenland op en overwintert in Macedonie (43—45). In het vijfde jaar door de Thraciers geslagen heeft hij terug naar Azie (c. 45). In het zesde jaar doet Darius de Thasiers verhuizen (c. 46) en daarna zendt hij herauten naar de Grieken om van hen de erkentenis zijner oppermagt te vorderen. Daar dit door sommigen geweigerd wordt, bereidt hij zich in het zevende jaar tot den oorlog en in het achtste jaar valt de slag bij Marathon voor.

Er zijn dus ook volgens Herodotus, even als volgens Thucydides en anderen, 20 jaren verloopen tusschen de verdrijving der Pisistratiden en dien beroemden veldslag en bij naauwkeurig onderzoek blijkt het, dat Herodotus niet met zich zelven in strijd is, maar dat de Hertog diens gevoelen niet juist heeft opgegeven.

Om het belang der zaak heb ik mij hierbij iets langer moeten ophouden. Dit is het hoofdbewijs tegen de geloofwaardigheid van den beroemden geschiedschrijver. De andere zijn of ligt te ontzenuwen of door anderen reeds wederlegd. De laatste ontdekkingen in het Oosten hebben alle de geloofwaardigheid van Herodotus bevestigd; eene geloofwaardigheid, die niet door losse opvattingen, hypothesen en vermoedens [1]) kan worden vernietigd.

De tweede Grieksche geschiedschrijver, wiens geloofwaardigheid hij tegenspreekt, is Ptolemaeus of liever Hipparchus, aan wien wij den Canon, gewoonlijk naar Ptolemaeus genoemd, te danken hebben. Geheel onoordeelkundig is het gevoelen van den Hertog over dit gedenkstuk der oudheid, dat door de uitstekendste Chronologen hoog gewaardeerd wordt en dat boven alle andere monumenten der oudheid een deugdelijken leiddraad aanbiedt bij het behandelen der oude geschiedenis. Hij gevoelt en erkent dat dit werk met zijn gevoelen in strijd is en tracht het dan ook ter zijde te schuiven.

Eerst vooronderstelt hij, » dat deze Canon of volgreeks van koningen door Ptolemaeus is opgemaakt naar de sterrekundige waarnemingen in den Almagest; dat Ptolemaeus dus

---

[1]) De Hertog geeft vele van zijne inlichtingen slechts als zoodanig op; in deze uitweiding over Herodotus gebruikt hij bij opvolging de woorden: I doubt not, I suppose, it appears, I think, if we suppose, I fancy, there is a strong presumption etc.

zich zeer goed heeft kunnen vergissen." Ik moet erkennen, dat de mogelijkheid van dwaling in den auteur van den Canon bestaat en zeker is. Wie zal hem onfeilbaarheid toeschrijven? Het is echter niet de vraag of hij zich vergissen konde, maar of hij werkelijk gedwaald heeft. — Bovendien is de Canon niet het werk van Ptolemaeus, maar voor zoover het de geschiedenis vóór Alexander betreft, het werk van de Chaldeën te Babylon, door Hipparchus aan Aristoteles toegezonden, terwijl hij de Canon van Ptolemaeus genoemd wordt, omdat hij door dezen meerdere bekendheid gekregen heeft en tot ons is gekomen. De vooronderstelling des Hertogs dat hij het werk is van Ptolemaeus, eene vooronderstelling die eenvoudig aangenomen wordt even alsof dit aan geen' twijfel onderhevig was, is geheel ongegrond en ontneemt toch aan het stuk zijn authentiek karakter.

Na vervolgens aangewezen te hebben, dat men wel eens meer uit sterrekundige waarnemingen *kon* afleiden, dan behoort te geschieden; eene aanmerking die zeer waar is, maar bij den Canon (waarin van geene sterrekundige waarnemingen sprake is) niet van toepassing kan zijn, maakt hij eene stellige aanmerking op twee eigennamen van den Canon. »Het is slechts eene gissing" zegt hij »dat de Nabopolassar van den Canon dezelfde is als de Nebukadnezar der Heilige Schrift." Het is ook slechts eene gissing en wel van hem zelven en bovendien onwaar. Volgens de gewone en gewisse opvatting heeft Nabopolassar geen anderen naam en is hij de bekende koning van Assyrië; maar zijn zoon en opvolger is de Nebukadnezar des Bijbels. — »Ook mag men er aan twijfelen" vervolgt hij »of de namen in den Canon met de oorspronkelijke overeenkomen. Neem bij voorb. den naam van Cambyses. Hij komt niet voor, noch

in de Heilige Schrift, noch in de Persische berigten; Grotefend heeft dien naam ook niet in de spijkeropschriften kunnen vinden en Sir William Jones verklaart, dat Cambyses geen Persische naam is." Deze geheele aanval is wederlegd door de opmerking, dat Cambyses, als de koning van Perzie, broeder van Cyrus, voorganger van Pseudo-Smerdes, die door Darius Hystaspis werd opgevolgd, vermeld wordt in het authentiek opschrift te Bisotun, verhalende de geschiedenis van Darius Hystaspis behelzende, Kol. 1, r. 10. Zie de plaat, hierboven aangehaald, Hoofdst. I, § 2.

Zijn laatste bewijs is even ligt te wederleggen. "Er zijn," zegt hij, "drie Canones, die van Ptolemaeus, van Syncellus en Ecclesiasticus. De eigennamen der koningen zijn bij alle gelijk, schrijffouten in enkele letters niet medegerekend; zij zijn dus oorspronkelijk een. De jaren van regering der koningen verschillen echter. Dit is niet toevallig, maar naar methode geschied en dus bedoeld. Wie van de drie is nu onbedorven? De ecclesiasticus is, ieder een erkent het, naar het kerkelijk systeem veranderd. Die van Ptolemaeus schijnt ook naar het Bijbelsch verhaal veranderd te zijn. Dus blijft die van Syncellus over, die om andere redenen weinig beteekent." Het is bijna ongeloofelijk dat de Hertog den Canon van Syncellus, een monnik uit de 8ste eeuw, aan den Canon van den beroemden Ptolemaeus voortrekt en dat hij het er voor houdt dat het werk van Ptolemaeus, die geen Christen was, naar het Bijbelsch systeem verwrongen, dat van den monnik oorspronkelijk is.

De zaak is aan geen redelijken twijfel onderworpen. Syncellus heeft in den Canon van Ptolemaeus eenige jaartallen veranderd volgens de Chronographie van Anianus en Panodorus. Zijne Chronologie van de Babylonische gevangen-

schap en die oude tijden komt dan ook met de oppervlakkige beschouwing des Bijbels dezer Tijdrekenkundigen overeen en wordt met reden minder geacht. De Canon van Ptolemaeus stemt inderdaad met de H. S. in; en al wat in den laatsten tijd uit het Oosten is aan het licht gekomen, heeft de waarheid en geloofwaardigheid van dit onwaardeerbaar geschrift bevestigd en versterkt *).

Wordt op deze wijze aan de beste geschiedkundige bronnen hare waarde benomen, veel te groot gezag wordt aan de minst geloofwaardige Grieksche Schrijvers, in strijd met eene deugdelijke kritiek, toegekend. Het meeste geldt dit van Ctesias, wiens opgaven de grootste verwarring in de geschiedenis der Assyriërs, Babyloniërs, Meden enz. hebben te weeg gebragt en dien de Hertog nu eens met Herodotus en anderen tracht in overeenstemming te brengen, dan weder gebruikt om de zekerste berigten twijfelachtig te maken.

Dat de mededeelingen van Ctesias in *strijd* zijn met die van Herodotus, is reeds door Photius opgemerkt, door wien wij de schriften van Ctesias voor het grootste gedeelte ontvangen hebben. Eene eenigzins naauwkeurige vergelijking dier beide schrijvers leert ons, dat de pogingen tot vereeniging van zoo uiteenloopende verhalen vruchteloos moeten zijn; dat dus het gebruik van beide schrijvers te gelijk onoordeelkundig moet genoemd worden en slechts op verwarring kan uitloopen.

Vermeldt Ctesias, b. v. (bij Diod. Sic. II, 22), dat het

*) Reeds Ideler heeft, ofschoon nog niet bekend met de ontdekkingen van den jongsten tijd, van dezen Canon na naauwkeurig onderzoek gezegd: Ihre Uebereinstimmung mit der Geschichte unterliegt keinem nur irgend begründeten Zweifel. Die einsichtvollern Chronologen sind jetzt über seinem Werth einverstanden. Handb. d. Chronol. I. bl. 117, 122.

Assyrische rijk, na over geheel Azie te zijn uitgebreid, onder Sardanapalus is te gronde gegaan en veroverd door de Medische Koningen, 317 jaren voor Cyrus, — Herodotus schrijft, (I. 95, 106) dat de Meden onafhankelijk zijn geworden 150 jaren voor Cyrus, en dat het Assyrische rijk eerst 75 jaren voor Cyrus door de Medische Koningen veroverd is.

De rij der Medische Koningen wordt ook door hen op zeer verschillende wijze opgegeven. — Zij waren

Volgens Ctesias			Volgens Herodotus		
Arbaces regeert.	28	jaren,	Dejoces regeert	53	jaren,
Mandauces . . .	50	»	Phraortes	22	»
Sosarmus	30	»	Cyaxares	40	»
Artucas	50	»	Astyages	35	»
Arbianes	22	»	te zamen	150	jaren.
Artaeus	40	»			
Artynes	22	»			
Astibaras	40	»			
Apandas	35	»			
te zamen	317	jaren.			

Men ziet, dat noch de namen der Medische Koningen, noch hun aantal, noch de jaren hunner regering overeenstemmen. Vereeniging van zoo strijdige berigten is onmogelijk. Er moet tusschen de beide geschiedschrijvers eene keuze gedaan worden.

Die keus kan, met het oog op andere, onafhankelijke en gelijktijdige schrijvers niet moeijelijk zijn.

Dat de berigten van Ctesias omtrent den tijd van Assyriens ondergang valsch zijn, blijkt uit de geschiedverhalen bij Jesaja en andere Bijbelschrijvers. Niet 317 jaren voor Cyrus is Assyrie veroverd en aan de Meden onderworpen,

Want veel later vinden wij Tiglath Pilezer, Salmanassar en Sanherib in de geschiedenis vermeld als Assyrische Koningen, die het rijk van Israël vernietigden, dat van Juda vernederden en hun gebied tot aan Egypte uitbreidden. Nog na deze koningen staat Ninivé in al haren luister, en Israëls Profeten tot Zefanja toe (II. 13) voorzeggen haren toekomstigen ondergang.

Tot dezelfde slotsom komen wij door het beschouwen van het opschrift onlangs aan het koninglijk paleis te Khorsabad gevonden en de geschiedenis van Sardon of Esarhaddon bevattende.

De duidelijkste en authentieke berigten van elders bevestigen Herodotus en wederspreken Ctesias 7).

En inderdaad, welk vertrouwen verdient hij in oude gebeurtenissen, die onlangs geschiedde zaken niet juist vermeldt? Ctesias was de geneesheer van Artaxerxes Mnemon en moest dus de latere Persische geschiedenis althans kennen en toch laat hij Darius Hystaspis terstond na den slag bij Marathon sterven (Ctes. p. 28); toch stelt hij den slag van Salamis na dien van Plataea (p. 34); toch laat hij Darius Nothus, den onmiddelijken voorganger van Artaxerxes Mn., 35 jaren regeren.

In gebrek aan oordeel en in onnaauwkeurigheid heeft hij onder de Ouden zijns gelijken niet, evenmin als in ligtgeloovigheid. Reeds bij de Grieken was hij deswege berucht en van Aristoteles af, die hem meermalen den fabelen-verteller noemt (Polit. V. 10), die geen geloof verdient (Hist. Anim. VIII. 28), tot op Lucianus, die hem als leugenaar en valsch geschiedschrijver in de Onderwereld

7) Zie dit in eenige andere voorbeelden aangetoond door Conring: de Asiae et Aegypti antiquis dynastiis; pag. 163.

straf laat lijden, hebben de oordeelkundigste schrijvers het ongunstigste oordeel over hem uitgesproken.

Verdient hij zoo weinig geloof, dan eischt eene goede kritiek, dat men noch andere schrijvers om zijnentwil tracht te wijzigen, noch zijn gezag inroept, om berigten van geloofwaardige mannen verdacht te maken of eigene ongegronde meeningen te bevestigen.

Eindelijk wordt door den Hertog en zijne navolgers veelvuldig gebruik gemaakt van schrijvers, die zij of in 't geheel niet, of met groote bedachtzaamheid hadden moeten gebruiken.

Ik bedoel in de eerste plaats de valsche stukken van Philo, Megasthenes enz. die wij aan den beruchten Annius van Viterbo te danken hebben, als ook de Constitutiones Apostolicae, het boek Judith enz. wier getuigenissen gebruikt worden, even als of er aan de echtheid en oudheid dier stukken niet getwijfeld werd.

Verder de Joodsche latere geschiedschrijvers, Abraham Zakuto, gestorven in de 16e eeuw, David Gans, gest. in 1613 en dergelijke. Hoezeer die chronykschrijvers van waarde zijn voor de kennis der Joden van lateren tijd, verdienen zij niet gehoord te worden in de oude Babylonische en Persische geschiedenis, wier bronnen zij niet kenden, noch konden gebruiken.

Hetzelfde geldt van de nieuwere Persische dichters Ferdouzi, Mirkhond enz, die dikwijls gebruikt worden. Het strijdt met alle gezonde kritiek, zulke schrijvers — hoe belangrijk ook voor de latere geschiedenis van Persie, als getuigen aan te halen voor de geschiedenis der Chaldeën en oude Persen, die zij slechts kennen konden langs eene meer dan duizendjarige overlevering, die door de groote omwentelin-

gen moest zijn afgebroken en vernietigd. Zij zijn overigens zoo berucht door hunne anachronismen, overdrijving en opsiering van oudere gebeurtenissen, dat hun getuigenis geene waarde kan hebben; en worden ten slotte gebruikt in de onwaarschijnlijke vooronderstelling, dat de koningen, die door hen genoemd worden Kobad, Kaous, Lohorasp enz. respectivelijk dezelfde zijn met Cyrus, Cambyses, Darius Hystaspis enz., dat is, ook met Nabopolassar of Nebukadnezar I, Nebukadnezar II, Darius de Meder enz.

Hetzelfde geldt eindelijk eenigermate van de latere Christelijke chronykschrijvers, die in de 5e, 6e, 7e eeuw en later in Europa leefden, Sulpicius Severus, Paulus Orosius, Jornandes, Maximus Martyr enz., die, daar zij zelve zonder eenige kritiek hunne oude geschiedenis zamenstelden, niet zonder groote bedachtzaamheid te gebruiken zijn en nooit als getuigen tegen over oude en oorspronkelijke schrijvers gesteld mogen worden.

Er zijn nu nog twee schrijvers, die onder de bronnen voor deze geschiedenis gerekend worden te behooren, en over wier gezag voortdurend getwist wordt. Ik bedoel Xenophon, wat zijne Cyropaedie betreft en Flavius Josefus.

Over den eerste kan ik kort zijn. De Hertog gebruikt dit boek van Xenophon zeer weinig. Het schijnt mij toe, voor als nog, een eenigzins twijfelachtig karakter te hebben en slechts dan gebruikt te mogen worden, als daaruit reeds van elders bekende zaken kunnen worden bevestigd of toegelicht. Op hoeveel historische waarheid het verhaal gegrond is, schijnt mij nog niet uitgemaakt te zijn.

Over het gezag van Fl. Josefus in de oude Chronologie en Geschiedenis moet ik uitvoeriger zijn.

Alle drie de schrijvers spreken dikwijls van zijne dwa-

ling en tegenstrijdigheden, verkeerde opvattingen, misleiding en onkunde in de oude geschiedenis. Desniettemin wordt zijne getuigenis telkens aangehaald, waar het eenigzins aan het gevoelen der schrijvers kan worden dienstbaar gemaakt. Het nieuwste in het werk van Dr. Oudoma is eigenlijk een kommentaar op eene uitdrukking van Josefus, die den grondslag legt voor zijne geheele redenering. Men blijft zich zoo niet gelijk. Indien hij in de oude geschiedenis zoo schromelijk gedwaald heeft, als door hen hier en daar wordt aangewezen, dan mag aan zijne berigten van dien tijd geene waarde gehecht worden, en dan kan hij alleen daar met bedachtzaamheid gebruikt worden, waar hij het getuigenis van geloofwaardige schrijvers voor zich heeft.

Ik ben het geheel eens met hun ongunstig oordeel over dezen schrijver. Waar de geschiedenis den leeftijd van Josefus nadert, wordt hij hoe langer zoo meer in het verhalen der feiten naauwkeurig en getrouw, ofschoon ook hier zijn oordeel over de zaken, van de zaken zelve altijd wel mag worden onderscheiden. Maar in de oude chronologie en geschiedenis meen ik hem alle vertrouwen te moeten ontzeggen. Hij is met zichzelven gedurig in strijd. Als voorbeelden van die tegenstrijdigheid mogen de volgende dienen.

Hij zegt Arch. II. 15, 2, met de Grieksche vertaling des O. T., dat de Israëliten 215 jaren in Egypte geweest zijn, maar Arch. II. 9, 1 en Bell. Jud. V. 9, 4, met den Hebreeuwschen tekst, dat zij 430 jaren daar hebben doorgebragt. Daar de eerste getuigenis in Arch. VIII. 3, 1 bevestigd wordt, staan twee plaatsen van J. tegen twee anderen over.

In Arch. VIII. 3, 1 en X. 8, 5, zoo als ook in II. 4, 8 zegt hij, dat er tusschen den uittogt uit Egypte en den

Tempelbouw verloopen zijn 592 jaren, [illegible] dat er 612 jaren tusschen beide liggen.

Volgens Arch. VIII. 3, 1 is de tijdruimte van Abraham tot den tempelbouw 1020 en naar Arch. X. 8, 5 van daar tot de verwoesting des tempels 470 j. dus te zamen 1490 jaren; maar volgens Bell. Jud. VI. 10 zijn er in die tijdruimte 1568 jaren en 6 maanden; en volgens Arch. II. 9, 1; c. Ap. II. 2 en Arch. X. 8, 5 zijn er van de komst in Egypte tot aan de verwoesting des tempels reeds 1512 jaren; telt men daarbij de 215 jaren van Abraham af, dan heeft men 1727 jaren, als het gevoelen van Josefus.

Volgens Arch. X. 8, 4 duurt de koninklijke regering bij de Joden 514 jaren, 6 maanden en 10 dagen; maar naar Arch. XI. 4, 8, 532 j. 6 md. en 10 d.; en naar Arch. VIII. 3, 1 vereenigd met X. 8, 4, 584 j.; eindelijk volgens Arch. VIII. 3, 1 vereenigd met VI. 14, 9, 554 jaren.

Volgens Arch. X. 8, 5 stond de tempel te Jeruzalem gedurende 470 j., 6 m. en 10 d.; maar volgens Arch. VIII. 7, 8 vereenigd met IX. 14, 1 en XI. 9, 7 gedurende 437 j., 1 m. en 17 d. Eindelijk volgens Bell. Jud. VI. 10 slechts gedurende 326 jaren. Immers de tijd tusschen David en Nebukadnezar wordt daar bepaald op 370 j., waarvan dan nog 40 jaren van Davids regering en 4 van Salomo moeten worden afgetrokken.

Als voorbeelden van tegenstrijdigheid in de Chronologie zijn deze, naar 't mij voorkomt, voldoende; die ik overigens met 25 andere zoude kunnen vermeerderen. Gelijk aan zijne chronologie is zijne oude geschiedenis van andere volken. Voorbeelden hiervan zijn bij den Hertog voorhanden. Ik voeg daar nog bij zijne onkunde in de Persische geschiedenis, die zoo groot is, dat hij geenen der Persische koningen tusschen Artaxerxes Longimanus en Darius Co-

domannus kent en 't geen tusschen die beide is voorgevallen, daarom tot den tijd dezer beide Koningen terug of vooruit brengt.

Het bijgebragte is, meen ik, genoegzaam om te bewijzen, dat hij of geheel onoordeelkundig is te werk gegaan, of dat zijne chronologische opgaven door de afschrijvers geheel bedorven zijn. In elk geval handelt men niet verstandig, indien men hem vooral dáár volgt, waar hij van andere, geloofwaardige schrijvers afwijkt, of indien men hem gebruikt om de geloofwaardigheid van authentieke stukken te verminderen. — Ofschoon dan het gevoelen door mij voorgestaan, meermalen door Josefus bevestigd wordt, heb ik hem in de volgende bladen niet willen aanhalen; vooral ook daarom niet, omdat het zoo het beste zal blijken, dat het gewone gevoelen niet aan blinde vooringenomenheid met Josefus is toe te schrijven.

Ik zal in de volgende bladen in het behandelen dezer geschiedenis mij bepalen tot die bronnen, wier geloofwaardigheid vrij algemeen wordt erkend, en mij na mijn onderzoek ten volle is gebleken. Na in het eerste hoofdstuk de voornaamste stellingen van den Hertog van Manchester wederlegd te hebben, zal ik in het tweede trachten op te geven, wat, zoowel uit lang bekende, als uit nieuw ontdekte bronnen, over de chronologische geschiedenis van het tijdvak der Babylonische gevangenschap met zekerheid of hooge waarschijnlijkheid kan worden gezegd.

HOOFDSTUK I.

BESCHOUWING VAN EENIGE VOORNAME PUNTEN IN DE GESCHIEDENIS VAN NEBUKADNEZAR EN CYRUS.

Daar door de drie in de Inleiding genoemde schrijvers de geschiedenis van Babylon en zuid-westelijk Azie, omstreeks de Joodsche ballingschap, geheel en al wordt gewijzigd, en ook datgene, wat algemeen als ontwijfelbaar zeker was aangemerkt, door hen ten stelligste wordt tegengesproken en ontkend, is het noodzakelijk eenige hunner voornaamste beweringen naauwkeurig te beschouwen en te wederleggen. Indien de stellingen, door mij aan het hoofd der vier volgende paragrafen geplaatst, overeenkomstig de waarheid zijn, vervalt hunne geheele geschiedkundige beschouwing dezer periode. Van deze tegenspraak ontslagen kan dan de tijdrekenkundige geschiedenis dezer dagen, met inachtneming der nieuwste ontdekkingen, in het tweede Hoofdstuk te eenvoudiger en beknopter worden behandeld.

§ 1.

Chaldeeën en Persen zijn verschillende volken.

Door de Chaldeeën verstaan wij gewoonlijk een krijgshaf-

tig volk, dat van de oudste tijden af tot heden toe [1]) zijne woonplaats heeft ten noorden van Mesopotamie, tusschen het oude Assyrie en Armenie, aan beide zijden van den Tigris en dus ten westen van Medie. Een gedeelte van dit volk woont, volgens het gemeen gevoelen, omstreeks de achtste eeuw voor Chr., in en bij Babylon, sticht daar eene nieuwe heerschappij, en wordt in de vijfde eeuw v. C. door de Persen en Meden, onder Cyrus, overwonnen en overheerscht.

Door de Persen verstaan wij gewoonlijk een dapper volk van Midden-Azie, ten zuiden en ten oosten van Medie wonende en welks oorsprong van veel lateren tijd dagteekent. Eerst onder Cyrus, in de vijfde eeuw v. C., komt het uit den nog onbeschaafden toestand te voorschijn, overwint eerst de Meden, daarna de Lydiers, verovert eindelijk Babylon, heerscht gedurende twee eeuwen over Azie en wordt op zijne beurt, door de Grieken onder Alexander, overwonnen en overheerscht [2]).

Volgens het gewoon gevoelen zijn deze volken zeer

[1]) In den oudsten tijd komt Abraham uit Ur der Chaldeën, door Mesopotamie, in Kanaan. Gen. XI. 31. Vele eeuwen later vindt Xenophon hen daar op zijnen terugtogt. Anab. III. 5; IV. 1, 3. Daar wonen zij tot heden toe, zie Ritter, Erdkunde T. IX en XI op vele plaatsen; waar intusschen van de Chaldeën of Chaldeeuwsche stammen wel onderscheiden moeten worden de Chaldeeuwsche Christenen. Dit zijn geene Chaldeën, ofschoon zij zoo genoemd worden, maar Syriers (Nestorianen en Jakobiten), die tot de Roomsche Kerk zijn overgegaan. De naam hun gegeven dagteekent even als de Chaldeeuwsche Kerk, van het jaar 1681, toen de Nestoriaansche Metropolitaan van Diarbekr of Amida, Jozef genaamd, zich van zijn Patriarch afscheidende, door Paus Innocentius XI tot eerste Patriarch der Chaldeën gewijd werd.

[2]) Over de Babylonische Chaldeën en over de Persen zal in het tweede Hoofdstuk nader gehandeld worden.

verschillende. Toch is de identiteit van Chaldeën en Persen opzettelijk verdedigd. Den Hertog van Manchester, Prof. Ebrard en Dr. Ottema, schoon de laatste niets al de bewijzen van den Hertog gebruiken, stemmen geheel overeen; deze identiteit is eene der hoofdpunten en wordt een der grondslagen hunner redenering *).

In het onderzoek naar de waarheid dezer bewering zullen wij eerst de getuigen dienen te hooren. Zij behooren tot drie verschillende volken, Israëliten, Babyloniërs en Grieken; zij allen verklaren zich zoo duidelijk mogelijk tegen deze identiteit.

Van de Israëlitische getuigenissen zullen wij slechts vier bijbrengen.

Wij lezen 2 Chron. XXXVI: 17—19, dat de koning der *Chaldeën*, in vs. 13 Nebukadnezar genoemd, Jeruzalem verwoest, en in vs. 20 dat hij de Joden wegvoert naar Babel, waar zij hem en zijnen zonen tot knechten worden, *tot aan het regeren des koningrijks der Persen*, dat is, gedurende 70 jaren, vs. 21; terwijl in het eerste jaar van Cyrus, den koning van *Persie*, hun de terugkeer naar hun land wordt toegestaan. De schrijver van dit Boek maakt dus een kennelijk onderscheid tusschen de Chaldeën en de Persen.

In Ezra V: 12 wordt in een authentiek geschrift van den Landvoogd Thatnai aan Darius, den Koning van Persie, berigt, uit den mond van Zerubbabel en Jesua, Hoofden der

---

*) De Hertog verklaart: Chaldeans were Persians. Times of Daniel. p. 109.

Pr. Ebrard: Die Chaldäer der Bibel sind die Perser der Profangeschichte; das Chaldäische und das Persische Reich sind identisch. Stud. u. Krit. s. 666.

Dr. Ottema: Chaldeën en Persen zijn een en hetzelfde volk. Kores. bl. 29.

Joden, dat Nebukadnezar, de *Chaldeër*, Koning van Babel, Jeruzalem had verwoest, en het Joodsche volk naar Babel gevoerd; terwijl de koning, die de Joden liet terugkeeren, en de Koningen, onder wie de Joden vervolgens leefden, altijd Koningen van *Persie* genoemd worden. Ezra I. 1, 2, 8; V. 5, 24; VI. 14 enz.

In Ezechiël XII. 13 en elders wordt Babylon uitdrukkelijk genoemd het land der *Chaldeën*; in Hoofdst. XXVII. 10 en XXXVIII. 5 komen de *Persen* voor als een krijgshaftig en ver verwijderd volk.

Eindelijk in het boek van Daniël wordt door den Profeet aan Belsazar, genoemd in Dan. V. 30 de koning der *Chaldeën*, aangezegd, dat zijn koningrijk gegeven is aan de Meden en *Persen*; zie vs. 28 van hetzelfde Hoofdstuk.

Deze en andere gelijktijdige of bijna gelijktijdige schrijvers onderscheiden dus Chaldeën en Persen, zoowel door hun naam, als in tijd, woonplaats en geschiedenis; zoo als dan ook, van de 7de eeuw v. C. af, Babylon in het land der Chaldeën geplaatst wordt en als hunne hoofdstad voorkomt, langen tijd voor de opkomst der Persen en de regering van Cyrus. Jes. XIII. 19; XLVII. 1, 5; XLVIII. 14, 20; Jer. XXI. 4; XXIV. 1, 5; L. 1 enz.

Tot dezelfde slotsom brengen ons de getuigenissen der Babylonische schrijvers en van hen, die Babylonische berigten gevolgd zijn. Aan deze getuigen zullen wij ook hier berigten ontleenen.

Aan het hoofd van deze staat Berosus, de Babyloniër, die zijne geschiedenis volgens de Tempel-archieven van Babylon heeft opgesteld. De titel reeds van het werk, waarin hij de geschiedenis van die stad tot aan de overheersching der Persen beschreven heeft, *Geschiedenis der Chaldeën*, wijst ons op zijn gevoelen. In het derde Boek (Berosus,

ed. Richter, p. 64) verhaalt hij uitdrukkelijk, dat Nebukadnezar, de zoon van Nabopolassar, koning van Babylon en der *Chaldeën*, tijdens een krijgstogt tegen Egypte den dood zijns vaders vernomen hebbende, haastig naar Babel terugkeerde, daar het rijksbestuur, dat door een der voornaamste *Chaldeën* intusschen was waargenomen, overnam, gedurende 43 jaren regeerde en opgevolgd werd door zijn zoon Evilmerodach; terwijl de laatste zijner opvolgers Nabonidus in het 17de jaar zijner regering door Cyrus, die met een groot leger uit *Persië* was opgetrokken, overwonnen werd.

Een tweede getuigenis uit Babylonische bronnen levert Alexander Polyhistor, bij Eusebius, Chron. Can. ed. Angelo Majo. 1818, I. 5. 4, daar hij, na over Nebukadnezar en Evilmerodach in overeenstemming met Berosus gesproken te hebben, zegt: daarna regeerde over de *Chaldeën* Neriglissar gedurende 4 en Nabonidus gedurende 17 jaren. Daarna heeft Cyrus Nabonidus onderworpen en Babylon onder de magt der *Persen* gebragt.

Een derde getuige is Abydenus, die van die twee voorgaanden onafhankelijk den luister en de magt van Nebukadnezar, den Koning der *Chaldeën* vermeldt, bij Eusebius, Chron. I. 10, 3 en daarop zijne regering en die zijner opvolgers mededeelt tot op Cyrus, den koning der *Persen*.

Een vierde allergewigtigste getuigenis geeft de Canon of volgreeks der koningen, die gewoonlijk de Canon van Ptolemaeus genoemd wordt. Dat de oudste Koningen-rij tot op Cyrus aan de astrologen te Babylon moet worden toegeschreven, wordt algemeen erkend. Alles afdoende in dezen is de hier gebezigde jaartelling van Nabonassar, den Chaldeër. (Het eerste vervolg wordt intusschen te regt aan Ptolemaeus, een tweede aan Theon toegeschreven). In de eerste

Babylonische reeks van koningen den, alleen bij hen de opvolling der koningen vóór Cyrus en lasenderheid is de rij van Nabopolassar tot Nabonidus, die door Cyrus, den koning der Persen, verdrongen wordt, het eenigeldst bewijs, dat die sterrekundigen de Chaldeën niet voor Persen hebben aangezien.

Alle Babylonische berigten wijzen ons, even als de Israëlitische, op de Chaldeën, als vroegere beheerschers van Babylon, die in deze heerschappij door de Persen zijn opgevolgd.

Bij de Grieksche schrijvers zijn tweederlei Chaldeën te onderscheiden. Vooreerst worden die Chaldeën, als volk, vermeld, die ten noorden van Mesopotamie woonden; uit een vers van Sophocles, door Stephanus Byzantinus bewaard, waar de Chaldeën, tusschen de Syriers en Colchiers in, genoemd worden; Stephanus onderscheidt deze dan ook te regt van de Chaldeën die omtrent Babylon woonden; (i. v. *Χαλδαῖοι*). Van deze noordelijke Chaldeën spreekt ook Xenophon niet alleen in de Cyropaedie, III. 2, waar Cyrus aan het hoofd der Meden en *Persen* de krijgshaftige *Chaldeën* overwint; maar ook in de Anabasis, waar zij dappere en vrije mannen genoemd worden, IV. 4, die zelfs aan den koning der *Persen* niet onderworpen waren.

Uit deze en dergelijke plaatsen blijkt reeds, dat ook de Grieken steeds Chaldeën binnen de grenzen van het Persische rijk kenden, als volk, verschillende van de Persen en aan derzelven koningen niet geheel ondergeschikt.

De tweede klasse van Grieksche getuigenissen betreft de Chaldeën in en om Babylon wonende.

Ofschoon er zeer weinige Grieken waren, die over de oude Oostersche geschiedenis konden en wilden schrijven en het Chaldeeuwsche rijk reeds vóór den oudsten Griekschen

geschiedenis [illegible] bezitten, vinden wij toch eenige bepaalde getuigenissen, waarmede wij een' aanvang zullen maken.

Herodotus heeft zijne [illegible] koningen van Babel, die vóór Cyrus daar heerschten, niet geschreven, of het is verloren geraakt. Toch blijkt uit zijne geschiedboeken, dat hij Chaldeën en Persen niet voor hetzelfde volk kan gehouden hebben. In de optelling der *volken*, die onder Xerxes tegen Griekenland optrokken, noemt hij, VII. 61, de Persen; daarop de Meden, c. 62; daarna, c. 63, de Assyriërs en bij deze ingedeeld de Chaldeën. Dit zijn, waaraan niemand twijfelt, de Babylonische Chaldeën. Aan de astrologen is daarom niet te denken, omdat hier alleen van legerbenden gesproken wordt en zij, als krijgsknechten, bij het leger worden ingedeeld. Het is noodzakelijk een volk of stam en zij zijn als zoodanig van de Persen onderscheiden.

Nog duidelijker worden de Babylonische Chaldeën en de Persen, als verschillende volken, tegen elkander geplaatst bij Strabo. Nadat hij de woonplaats der Persen uitvoerig beschreven heeft, p. 727 sqq. zegt hij: „ook eene stam der Chaldeën en een gedeelte van Babylonië wordt door hen bewoond, nabij de Arabieren en de Persische golf" enz. p. 739. — Elders vermeldt hij, p. 765 sq., de *Persen* en p. 767, *het volk der Chaldeën*. — Eindelijk roemt hij p. 687, Nabokodrosor (Nebukadnezar) als een der grootste veldheeren, door de *Chaldeën* zelfs boven Herkules gesteld en op dezelfde bladzijde geeft hij aan Cyrus, den koning der *Persen*, den hem algemeen geschonken roem van de grootste dapperheid.

De groote aardrijkskundige Ptolemaeus plaatst in zijne Geograph., V. 20, het land der Chaldeën nevens Arabie

en voegt het bij Babylonië, terwijl Persie bij hem meer oostelijk ligt. Evenzoo wonen, volgens Pomponius Mela, die veelal Grieksche bronnen gevolgd is, III. 8, de Chaldeën, beneden aan den Eufraat en Tigris tot aan de Persische golf, ten westen van de Persen.

Eindelijk noemt Plinius, uit Grieksche bronnen, H. N. V. 26, Babylon, de voormalige hoofdstad der Chaldeën en VI. 30, diezelfde stad, de hoofdstad der Chaldeeuwsche stammen, die naar VI. 32, steeds in Babylonie tot aan de Persische golf hunne woonplaats behouden. Het is bekend dat hij de Persen meer oostelijk laat wonen.

Ofschoon dus de Grieksche schrijvers na den ondergang van het Chaldeeuwsche rijk leefden, en velen hunner zelfs geene aanleiding hadden om over deszelfs kortstondige heerschappij te spreken, blijkt het toch uit deze en dergelijke plaatsen, dat ook zij de Chaldeën in en om Babylon gekend hebben, als volk, onderscheiden van de Persen.

Zien wij nu wat tegen deze duidelijke en bepaalde getuigenissen wordt ingebragt.

Het schijnt, dat de Hertog en zijne navolgers het gewigt dezer plaatsen niet gevoeld hebben. Althans de klaarblijkelijke getuigenissen der Israëlitische en Babylonische schrijvers worden nergens vermeld of wedersproken. Van de Grieksche schrijvers wordt alleen de plaats van Herodotus door Dr. Ottema aangehaald. Volgens hem noemt Herod. geen Babyloniërs, maar Chaldeën, als bij de Assyriers ingedeeld; »bij Herod. zijn de Babyloniers Chaldeën". Indien dit zoo ware, dan nog bleek daaruit dat Herodotus de Chaldeën althans niet met de Persen verward had. Maar het is zoo niet: hij vermeldt de Babyloniërs door de Assyriërs te noemen; want Babylon is bij hem de voor-

naamste stad van Assyrië. bl. 178. De Chaldeën echter, die, na den ondergang hunner heerschappij, vooral ten zuiden van Babylon woonden, (zie de straks aangehaalde plaatsen van Strabo, Ptolemaeus enz.) worden bij deze en de overige Assyriërs ingedeeld.

Wie onbevooroordeeld deze getuigenissen, die ligt te vermeerderen zijn, gadeslaat, moet op grond dezer stellige berigten, door schrijvers uit drie volken medegedeeld, de Chaldeën als volk, onderscheiden van het volk der Perzen.

Daar echter de identiteit van Chaldeën en Persen niet op uitwendige bewijzen of getuigenissen wordt gegrond, maar uit inwendige gronden wordt afgeleid, is het noodig ook deze te overwegen en te wederleggen. De Hertog beroept zich op de taal, godsdienst enz. dezer volken en besluit daaruit, dat Chaldeën en Persen slechts verschillende namen zijn van hetzelfde volk.

Daargelaten de juistheid of onjuistheid dezer gevolgtrekking, is het blijkbaar, dat de Hertog, op het oordeel van anderen, in dezen moetende afgaan, zich grootelijks bedrogen heeft, en dat zijn gevoelen in lijnregten strijd is met de geschiedenis.

Wat de *taal* betreft is hij op een zeer ongunstig grondgebied. Hij weet niets van de groote en gewigtige ontdekkingen der laatste 25 jaren. Op het getuigenis van vroegere werken van Rosenmüller, Winer, Schlözer en anderen houdt hij de taal door de Chaldeën [4]) gesproken

4) Het is bekend, dat de taal, die wij gewoonlijk *de Chaldeeuwsche taal* noemen, verkeerdelijk zoo genoemd wordt en eigenlijk *Oost-Arameesch* moest heeten. Dit is eene geheel andere taal dan die door de Chaldeën

voor de *Persische*. Hij wordt tot dit gevoelen gebragt inzonderheid op grond van de Chaldeeuwsche eigennamen (Nebukadnezar en anderen), die door Lorsbach en Richardson vertaald en verklaard heeten te zijn [5]).

Deze meening is geheel verwerpelijk.

Sedert 25 jaren is het oude Persisch met zekerheid bekend. Groote opschriften uit den tijd der Persen van Cyrus tot den laatsten Darius zijn door Lassen, Rawlinson en anderen vertaald. Men kent die taal als eene der oudste takken van den Indo-Germaanschen stam. Zij is ten naauwste verwant aan het Sanskrit.

De taal door de Chaldeën gesproken kent men, mijns

---

gesproken werd. Wij maken dus groot onderscheid tusschen *de taal door de Chaldeën gesproken* en *de Chaldeeuwsche taal*.

5) Als voorbeeld brengt hij vooral bij den naam van Nebukadnezar, door Lorsbach uit het Persisch vertaald: *Nebo, de vorst der goden* en door Richardson ook uit het Persisch: *de fortuin der overwinning*.

Het is vooreerst onbegrijpelijk, dat iemand twee zoo verschillende vertalingen van denzelfden eigennaam met goedkeuring vermeldt. Ten tweede, is in beide verklaringen eene en andere letter van den naam veranderd of willekeurig daaraan toegevoegd en met evenveel regt kan men dien naam met Abulfaradsj uit het Syrisch vertalen: *Nebo spreekt*; of met Simonis uit het Hebreeuwsch: *Nebu, de god der glorie*; of met Forster uit het Russisch: (Nebu-godnoi-tzar) *hemelwaardige vorst*. Het zijn alle losse gissingen. Ten derde, dat alle tot hiertoe gegevene verklaringen valsch moeten zijn volgt reeds daaruit, dat alle etymologen de vertaling hebben willen geven van Nebukadnezar. De ware naam is Nebukadrezar. Dat deze de ware schrijfwijze is, blijkt 1° uit 31 plaatsen in het O. T. Jer. XXI. 2, 7 enz., waar de letter *r* gevonden wordt; ook waar het nu met eene *n* gelezen wordt, vindt men in vele handschriften dikwijls de *r*; 2° zóó schreven Berosus, Abydenus enz., volgens de beste handschriften; 3° hetgeen alles afdoet, zoo wordt het gevonden op de inscriptie te Bisoetun, kol. I. v. 18, 19; kol. III. v. 13; kol. IV. v. 14; waaruit wij ook zien, dat de laatste lettergreep door ons *zar*, door de Grieken *sor*, door de Joden *tsar* geschreven, eigenlijk *tsjar* bij ons moest luiden. De naam is naar onze uitspraak: Naboekodratsjar.

inziens, tot hiertoe niet. Ik maak dit op uit de volgende gronden.

Daar wij geene geschriften in de taal der Chaldeën bezitten, komen hier in de eerste plaats *eigennamen* in aanmerking, opdat daaruit worde opgemaakt tot welke bekende taal zij moeten gerekend worden te behooren. Nu is er tot hiertoe, ofschoon er overvloed van namen is, niet een met waarschijnlijkheid verklaard. Het zijn louter gissingen, zoo als in de aanteekening op de vorige bladzijde worden opgegeven. Indien de taal der Chaldeën de oud-Perzische ware, men zoude niet zoo *kunnen* twijfelen. Tot nog toe is elke Chaldeeuwsche eigennaam een bewijs van onze onbekendheid met de taal der Chaldeën.

Ik voeg hier nog 12 andere voorbeelden bij. De Joden uit Babylon terugkeerende bragten vandaar mede de namen der maanden: Nisan, Ijar, Siwan, Thammuz, Ab, Elul, Thisri, Marcheswan, Kislev, Tebeth, Schebat en Adar. Deze namen zijn ook in gebruik geweest bij de Syriërs, Kurden en andere volken van zuid-westelijk Azie.

De beteekenis dezer namen heeft men uit het Semitisch trachten af te leiden. Michaëlis echter, Simonis, Gesenius en anderen die dit zochten te doen, verklaarden slechts 4. Van de andere 8 betuigden zij de afleiding niet te weten en onder de door hen gegevene verklaringen van Nisan, Siwan, Elul en Kislev is er naauwelijks ééne, die zich door eenvoudigheid aanbeveelt. Zij zijn zeker niet Semitisch. De Joden hebben ze niet van de oorspronkelijke Babyloniërs overgenomen.

Anderen hebben deze namen met de Egyptische maanden vergeleken en daaruit willen verklaren. Andr. Muller beweert dit van Nisan, Thammuz, Tebeth en Adar. Voor de overige 8 vindt hij zelf geen punt van overeenkomst.

Bij naauwkeurige vergelijking blijkt het, dat alleen Tebeth zweemt naar het Egyptische Tybi. Zoo zijn wij dan tot éene maand, als grond van vergelijking terug gebragt en indien reeds deze zwakke grond ons verbiedt aan Egyptischen invloed te denken, zoo wenden wij ons geheel en al daarvan af, omdat het onbegrijpelijk is, dat de Joden te Babylon bij voorkeur Egyptische namen voor hunne maanden zouden hebben overgenomen.

Van hier dan ook dat de taalkundigen, die zich het laatste op de verklaring dezer namen toelegden, derzelver oorsprong elders zochten. Benfey en Stern meenden die in het Persisch te vinden en besloten daaruit, dat de Joden die namen aan de Persen hadden ontleend. Zij veroorloofden zich echter de gewaagdste letterveranderingen, verkortingen en omzettingen, om deze namen met Persische woorden in overeenstemming te brengen. In waarheid is er slechts een van de twaalf namen, die in het Persisch, bij toeval, met een Joodschen overeenstemt.

Dat het de oud-Persische maanden-namen niet zijn, konde ook aan Benfey en Stern, in 1836, nog niet bekend zijn. Eerst later is het opschrift te Bisoetun aan het licht gekomen. Daar vinden wij 8 Persische maanden genoemd. Zij zijn Garmapada, Wijakna, Bagajadisch, Atrijathija, Anamaka, Thurawahara, Thaigarschisch. Men ziet hoe deze, de echt-Persische namen der maanden, ten tijde van Darius Hystaspis, geheel en al verschillen van de Joodsche namen: Nisan, Ijar, enz. De Joden hebben die niet van de Persen overgenomen.

Gewisselijk hebben de Joden te Babylon, even als de Syriërs, Kurden en andere volken, die ontleend aan de Chaldeën te Babylon, die toen de voornaamste sterrekundigen van Azie waren. Vanhier dat men evenmin de af-

leiding en beteekenis dier namen kent, als die van de eigennamen der Chaldeën. Indien de taal door de Chaldeën gebruikt oud-Perzisch ware, men zoude niet zoozeer behoeven te gissen.

Behalve dit bewijs, afgeleid uit de bekendheid met het Persisch en de geheele onbekendheid met de taal der Chaldeën, zijn er nog eenige bijzonderheden in gene taal, die in deze niet voorkomen.

De eerste is de uitgang van alle Persische eigennamen. De letter *s*, het karakter van den nominativus, is zoo standvastig aan het slot dier namen te vinden [6]), dat ook de Joden ze altijd uitdrukkelijk wedergeven. Men denke aan Cyrus, Darius enz. Deze uitgang wordt bij alle namen der Chaldeën te vergeefs gezocht.

De tweede opmerking geldt de letter *l*. Ofschoon de oude Persen een zeer groot aantal letters gebruikten, hadden zij toch deze letter niet. Op alle oud-Perzische opschriften staat daarom Babiru voor Babylon, Arbira voor Arbela en in geene eigennamen of woorden is die letter te vinden. In de namen der Chaldeën komt de letter *l* dikwijls voor, b. v. in Nabopolassar, Evilmerodach enz. ten bewijze, dat zij niet tot de Persische taal behoord hebben.

Al wat wij weten van der Chaldeën en Persen spraak dwingt ons aan verschillende talen te denken [7]).

---

6) Dit heeft Herodotus reeds opgemerkt, I. 139.

7) De namen van bedieningen en posten te Babylon, zijn gedeeltelijk Semitische, b. v. Sagan; gedeeltelijk Indo-germaansche, b. v. Satrapa; gedeeltelijk van onbekenden oorsprong, b. v. Chartom. Hieruit de taal der Chaldeën te bepalen, is even ongerijmd, als het Nederduitsch voor Arabisch te houden om het woord Admiraal; of voor Fransch om het woord Minister, Gouverneur enz. Deze woorden zijn aan het hedendaagsche, beschaafde Europa gemeen, gelijk gene aan het beschaafde Zuid-westelijk

Verder beroept zich de Hertog op de gelijkheid van godsdienst en gebruikt vele plaatsen uit nieuwe schrijvers ten betooge, dat de godsdienst van Nebukadnezar de Persische was, en dat Bel, Nergal enz. Persische goden-namen waren.

Ik behoef zijne gronden niet een voor een te wederleggen. Alle tegenwoordige kenners van oud-Persie komen daarin overeen, dat de godsdienst der Persen die van Zoroaster was. Zoo iemand twijfelen mogt, hij lette op de authentieke stukken uit den tijd der Persen-koningen. Niet weinige vangen aan met de woorden: » Grootmagtig is Auramazda," (Ormuzd) of ook: » door de gunst van Auramazda is Darius (Xerxes enz.) Koning"; men zie b. v. de opschriften van Persepolis, A. I. 1., C, D, H en P, die van Nakschi Rustam I. 1 en 6, die van Bisoetun, kol. I. r. 6 enz. Er kan dus hier niet gedacht worden aan afgodsbeelden, noch aan eigenlijke tempels, offeranden enz. Dit is eene uitgemaakte zaak, die om geene losse berigten van latere schrijvers mag worden betwijfeld.

De Koningen der Chaldeën daarentegen volgen de Babylonische en Assyrische afgodendienst Hunne namen, gedeeltelijk met de goden-namen Bel en Nabo zamengesteld, duiden het reeds aan. Hunne daden bevestigen het. Het gouden beeld van Nebukadnezar te aanbidden, Dan. III, zoude een gruwel geweest zijn voor een Koning der Persen; evenzeer als de verbranding van misdadigers in het (den Persen heilige) vuur. De buit van den Jeruzalemschen tempel konde geplaatst worden in Nebukadnezars tempel te

---

Azie. De lange duur der Assyrische heerschappij, die allerlei natien in een smolt, verklaart dit genoegzaam.

Babylon, 2 Chron. XXXVI. 7, maar was bij de Perzische Ormuzd-dienst niet te gebruiken.

De godsdienst van de Koningen der Chaldeën was eene andere, dan die der Persische. [8])

Eindelijk wijs ik met een woord op de verschillende tijdrekening bij Chaldeën en Persen in gebruik. Dat de eerstgenoemden eene juiste en vastbepaalde jaartelling volgden, blijkt uit hunne sterrekundige waarnemingen, door de Grieken ons medegedeeld. Aan de regering van Nabonassar, 747 voor Chr., was die jaartelling vastgehecht, en die tijdrekening is den Chaldeën alleen eigen. Met Cyrus, Koning der Persen, begon eene nieuwe periode; iets dat ondenkbaar was, indien de Persische dynastie dezelfde was als de Chaldeeuwsche.

Hetzij wij dus op alle deugdelijke getuigen acht slaan, hetzij wij op taal, godsdienst en tijdrekening letten, wij vinden overal een groot onderscheid tusschen Chaldeën en Persen; 't geen nog grooter wordt, als wij op de opkomst, den bloei en den ondergang der beide volken naauwkeurig acht geven.

In het tweede Hoofdstuk, waar deze geschiedenis in groote omtrekken zal worden behandeld, zal het dan ook niet meer als twijfelachtig overwogen worden, maar als

---

[8]) De Hertog wijst voorts op eenige, weinige gewoonten den Chaldeën en Persen gemeen, die, zelfs indien zij waar waren, nog niets zouden bewijzen voor de identiteit der Chaldeën en Persen. Te regt zijn Ebrard en Ottèma die met stilzwijgen voorbij gegaan. Ook eenige Persepolitaansche opschriften worden genoemd, naar wier inhoud, voor meer dan 25 jaren geheel onbekend en hem nog onbekend gebleven, te vergeefs geraden wordt.

waar en in deze paragraaf bewezen, voorondersteld worden: — de Chaldeën en Persen zijn verschillende volken.

§ 2.

De Koningen der Chaldeën zijn niet dezelfde als die der Persen.

Ofschoon het wel zeker zijn zal, dat bij zoo groot verschil tusschen Chaldeën en Persen, als vroeger werd aangetoond, derzelver Koningen niet voor dezelfde personen kunnen gehouden worden, meen ik deze stelling *afzonderlijk* te moeten overwegen, zonder te zien op de slotsom der voorgaande §. Het geldt hier toch de hoofdzaak; en de genoemde schrijvers zijn eveneens in hun regt, als zij, het bewijs omkeerende, uit de identiteit der vorsten besluiten tot de identiteit der volken.

Er zijn, naar het gevoelen van den Hertog en zijne navolgers, twee Koningen geweest, vader en zoon, beide Nebukadnezar genoemd. Nebukadnezar I, gewoonlijk Nabopolassar geheeten, is dan dezelfde als Cyrus. Nebukadnezar II, is dezelfde als Cambyses [1]).

De bewering echter, dat er 2 Nebukadnezars geweest zijn, steunt op zeer zwakken grond. Er worden slechts *twee* getuigenissen aangehaald, waarop dit zal moeten worden aangenomen.

Het eerste is van den Profeet Daniël. Men zegt: Da-

[1]) De Hertog v. M. zegt: It is evident, that the elder Nebukadnezar (N. the First or Nabopolassar, p. 91) has been Cyrus, p. 130; that the second Nebukadnezar is the same individual as Cambyses. p. 141.

Pr. Ebrard: Nebukadnezar I (Nabopolassar) ist Cyrus. Nebukadnezar II ist Cambyses. Stud. u. Kr. s. 668.

Dr. Ottema: Wij vinden hier dus Cyrus = Djemsjid = Nebukadnezar I. bl. 38. Nebukadnezar II. is derhalve Cambyses in eigen persoon. bl. 42.

niël spreekt niet van Cyrus, Cambyses of Smerdes [4]); maar noemt Nebukadnezar en Belsazar. En als Daniël in het 1ste Hoofdstuk schrijft, dat hij op last van den koning Nebukadnezar gedurende *drie* jaren is opgevoed en onderwezen; en in het 2e Hoofdstuk vermeldt, dat hij in het *tweede* jaar van Nebukadnezars regering tot een heerscher over Babylonie is aangesteld; dan kan hij in die beide berigten niet wel denzelfden vorst bedoelen en bezwaarlijk anders verstaan worden, dan dat hij van twee gelijknamige koningen spreekt, die wij onderscheiden zouden als Nebukadnezar I en Nebukadnezar II.

Dit betoog schijnt mij niet veel te beteekenen. Dat die plaatsen *bezwaarlijk anders* verstaan kunnen worden, is reeds daarom onwaarschijnlijk, omdat deze uitlegging eerst nu, na meer dan 23 eeuwen, wordt aan het licht gebragt. Voor de hand ligt zij althans niet. Ik meen daarentegen, dat zij *bezwaarlijk zoo* verstaan kunnen worden. Immers welke lezer zal in Daniël II aan een anderen Nebukadnezar denken, dan aan hem, van wien tot hiertoe gesproken is?

Toch is er eene schijnstrijdigheid tusschen Hoofdst. I en II, die op deze wijze kan worden opgeheven.

De aanvang van Nebukadnezars regering kan op tweederlei tijdpunt geplaatst worden. Hij is *koning geworden* in het 21e jaar der regering van zijn vader Nabopolassar. Hij is *geheel alleen koning* geworden eenige jaren later, na zijn vaders dood [5]).

---

[4]) Daniël spreekt *wel* van Cyrus, b. v. I: 21; VI. 29; X. 1. Cambyses en Smerdes konde hij niet vermelden, omdat hij onder de regering van Cyrus in zeer hoogen ouderdom gestorven was.

[5]) Volgens Berosus, p. 65, heeft Nabopolassar hem met een koninglijk leger en koninklijke magt naar Syrie, Phoenicie enz. gezonden. Dáár

In de boeken van Jeremia, de Koningen en de Chronyken, wordt de aanvang zijner regering gesteld in het jaar, waarin hij, als mederegent van zijn vader, koning werd [4]. In het boek van Daniël wordt zijne regering gedacht te beginnen in het jaar waarin hij *alleen* koning werd, ofschoon hem ook reeds vroeger de *titel* van koning gegeven wordt. Dan. I.

Het eerste jaar van Nebukadnezar, koning en *mederegent*, was, volgens Dan. I. 1, het *derde* jaar van Jojakim [5]) en volgens Jer. XXV. 1 het *vierde* jaar van Jojakim, koning van Juda. Deze berigten zijn niet onderling in strijd. Immers daar hij medekoning werd in de vijfde maand van het derde jaar van Jojakim, loopt het eerste jaar van Nebukadnezar tot aan de vijfde maand van het vierde jaar van dien koning [6]).

---

onderwierp Nebukadnezar vele volken aan zijn eigen gebied, (*ὑπὸ τὴν αὐτοῦ βασιλείαν ἐποίησεν.*) Eerst na den dood van Nabopolassar is hij geheel en alleen koning geworden. (*κυριεύσας ἐξ ὁλοκλήρου τῆς πατρικῆς ἀρχῆς.*)

[4]) Zij rekenen dus bij dezen buitenlandschen, Babylonischen koning op buitenlandsche, Babylonische wijze. Zoo doen de meeste oude oostersche Tijdrekenkundigen; zoo ook de Babylonische Canon van Ptolemaeus. Verg. Ideler, Handb. der Chronologie, I. s. 119: dass die Zeit der gemeinschaftlichen Regierung dem späteren Regenten zugeschrieben wird, ist in der Regel. Zoo rekenden ook de Egyptenaren en anderen. Zie de bewijzen bij Ideler, t. a. pl.

Daniel volgt, D. II. 1 enz. de Oud-Israëlitische berekening en begint Nebukadnezars regering te tellen van den dood zijns Vaders en zijne *alleen*-heersching.

[5]) Ook volgens 2 Kon. XXIV. 12 is hij in het *derde* jaar van Jojakim tot de Koninklijke waardigheid verheven. Jojakim namel. regeerde bijna elf jaren, 2 Chron. XXXVI. 5; deze elf jaren worden vol door de regering van Jojachin, die 3 maanden en 10 dagen koning was. Deze nu is weggevoerd naar Babel, nadat Jojakim volle elf jaren vroeger was begonnen te regeren, in het achtste jaar van Nebukadnezar (2 Kon. XXIV. 12) en dus in het derde jaar van Jojakim.

[6]) De bepaling der *maand* blijkt uit de volgende opmerking. Uit

Nadat de koning Nebukadnezar op dezen krijgstogt het Joodsche land aan zich had onderworpen, in het 4e jaar van Jojakim en dus in de laatste helft van zijn eerste jaar; nadat hij het leger van Pharao Necho, den koning van Egypte, had verslagen, Jer. XLVI. 2, en de afvallige Syriërs en Phoeniciërs aan zich had onderworpen, Berosus p. 65, vernam hij de ziekte en den dood van zijn vader, keerde haastig naar Babylon terug en nam nu geheel en alleen de regering des rijks op zich.

Of deze veldtogt meer dan twee jaren geduurd heeft, 't geen wel waarschijnlijk is, staat nergens opgeteekend; maar het is genoeg dat zij zoo lang duurde om tusschen het derde jaar van Jojakim, Dan. I. 1 en het tweede jaar van Nebukadnezars *alleen*-heersching, Dan. II. 1, meer dan drie jaren te vinden, die wij tot regt verstand van het eerste hoofdstuk van Daniël behoeven; te meer omdat de droom des konings, Dan. II. 1, even goed in de

---

Jerem. XXXI. 1 zien wij, dat het 18e jaar van Nebukadnezar overeenkomt met het 10e van Zedekia; uit Jer. LII. 12, dat de 10e dag der 5e maand van het 11e jaar van Zedekia reeds valt in het 19e jaar van Nebukadnezar. Verder: Jerusalem werd ingenomen op den 9en dag der 4e maand, Jer. LII. 6, 7, en verbrand op den 10en der 5e maand van het elfde jaar van Zedekia, vs. 12; in *die* maand, dat is, nog in het 18e jaar van Nebukadnezar, werd het volk weggevoerd, vs. 29; dus is de vierde maand van Zedekias elfde jaar, gelijktijdig met de twaalfde maand van Nebukadnezars achttiende. De eerste maand van dezen komt dus telkens overeen met de vijfde maand van genen.

Nu blijkt het uit 2 Chron. XXXVI. 10 dat de wegvoering van Jojachin, den onmiddelijken voorganger van Zedekia, plaats greep tegen de jaarwisseling; waaruit volgt dat de korte regering van Jojachin (3 maanden en 10 dagen, 2 Chron. XXXVI. 9) niet valt in het eerste jaar van Zedekia, maar tot aanvulling moet strekken van het nu volle elfde jaar van Jojakim. Dus is Jojakim, elf jaren vroeger, in dezelfde maand koning geworden als Zedekia; en het begin van Nebukadnezars regering is dus ook gelijktijdig met de *vijfde* maand van Jojakims derde jaar.

laatste maand van het tweede jaar, als vroeger, kan worden gesteld. De tekst zegt geheel onbepaald: in het tweede jaar zijner regering.

Voor de tijdgenooten van Daniël konden deze plaatsen niet duister of schijnstrijdig zijn en vele latere uitleggers hebben gevoeld, dat die moeijelijkheid op deze of dergelijke wijze zoude kunnen worden weggenomen. Wij behoeven voorwaar daarom niet tot twee Nebukadnezars te besluiten en eene uitlegging aan te nemen die elken onbevooroordeelden lezer der twee eerste hoofdstukken van Daniël gedrongen en onwaarschijnlijk moet voorkomen.

Er wordt nog een tweede getuigenis voor het bestaan van twee Nebukadnezars aangevoerd. Het wordt ontleend aan Berosus, die volgens Josefus (Arch. X. 11 en C. Apion. I. 6) zegt: *Nabuchodonosor zond zijnen zoon Nabuchodonosor met een leger naar Egypte* enz.

Dit getuigenis is zóo zwak, dat het niet gebruikt had mogen worden. Het levert eene nieuwe proeve van Josefus onnaauwkeurigheid. Op die twee plaatsen wordt *dezelfde* plaats van Berosus verschillend aangehaald. In het boek tegen Apion, I. 6, staat niet Nabuchodonosor, zoo als in de Archaeologie, X. 11, maar volgens alle handschriften en uitgaven: *Nabolassar zond zijnen zoon Nabuchodonosor met een leger naar Egypte* enz. en die naam Nabolassar wordt daar drie malen herhaald. Het is dus zeker, dat althans het ééne citaat verkeerd is. Als nu deze plaats van Berosus elders niet aangehaald was, zouden wij kunnen twijfelen over den naam door Berosus gebruikt. Gelukkig echter wordt *dezelfde plaats*, in zijn geheel, door andere schrijvers uit Berosus zelven of uit Josefus medegedeeld. Zij staat bij Eusebius (Praep. Evang. IX. 11 en IX. 40), en in het Chronicon Graeco-Armeno-

Latinum (I. p. 62—64), ook bij Syncellus (Chronogr. p. 220 sqq.), en in het Chronicon Graecum (p. 40). Op alle deze plaatsen wordt de vader Nabopolassar genoemd, ten bewijze, dat althans Berosus zoo geschreven heeft en dat waarschijnlijk oudtijds ook deze naam bij Josefus werd gevonden. Te regt is dat ook in de uitgave van Berosus door Richter (1825) niet eene der twee bedorvene lezingen van Josefus, maar de ware lezing, naar bovengenoemde schrijvers, in den tekst opgenomen.

Andere getuigenissen of bewijzen worden niet bijgebragt en de oudheid kent dus niet twee Nebukadnezars, vader en zoon, van wie de eerste ook Nabopolassar zoude geheeten hebben, maar slechts eenen, den zoon van Nabopolassar.

Zien wij nu, welke bewijzen er worden aangevoerd voor het gevoelen, dat Nabopolassar (door hen Nebukadnezar I genoemd), en Cyrus verschillende namen zijn van denzelfden koning.

De oudheid toch ontkent dit. Let men op de Bijbelsche schrijvers, dan worden die Nebukadnezar, dien zij *den eerste* of Nabopolassar heeten, en Cyrus als verschillende koningen nevens elkanderen genoemd, b. v. 2 Chron. XXXVI. 10 en vs. 22; Dan. I. 1 en vs. 21; Ezra V. 12 en vs. 13; en wederom beide in vs. 14. Hetzelfde getuigen de Babylonische schrijvers, Berosus en anderen op de plaatsen in de voorgaande paragraaf aangehaald; en Strabo, die p. 686 en 687 beide genoemd heeft. Er wordt dan ook geen getuigenis uit oude schrijvers voor deze meening bijgebragt.

De geschiedenis echter van Nebukadnezar en Cyrus schijnt hun in de grondtrekken zoo zeer overeen te stemmen, dat

zij daarom, bij gevolgtrekking, tot die identiteit meenen te moeten besluiten.

» Beide," zegt men, » veroveren Babylon, worden daardoor geheel meester van de groote oostersche monarchie, grondvesten eene nieuwe dynastie en regeren 29 jaren."

Hoe stellig dit ook moge gezegd worden, het is in allen deele met de geschiedenis in strijd.

Vooreerst, Cyrus heeft wel Babylon ingenomen; maar Nabopolassar of Nebukadnezar niet. Door niet éénen schrijver wordt dit vermeld.

Ten tweede, Cyrus wordt niet *daardoor* meester van de groote oostersche monarchie; maar door het te onderbrengen eerst van de Meden en Assyriers, daarna van de Lydiers, eindelijk van de Babyloniers. Nabopolassar, of Nebuk. I, heeft noch Persen, noch Meden, noch Assyriers, noch Lydiers aan zich onderworpen gezien en zijn koningrijk was niet de groote oostersche monarchie, maar Babylonie, met Syrie en de meer zuidelijk gelegene landen.

Ten derde, Cyrus regeerde 29, maar Nabopolassar of Nebukadnezar I niet meer dan 21 jaren.

Het is waar, bij Josefus (c. Apion. I. 6) staat eene plaats van Berosus, waar deze zegt dat hij 29 jaren (ἔτεσι εἴκοσι ἐννέα) geregeerd heeft; maar dit is slechts eene nieuwe proeve der onnaauwkeurigheid van Josefus (of van onze uitgaven). Dezelfde plaats van Berosus wordt door Josefus aangehaald in de Archaeologie, X: 11; en daar de duur zijner regering bepaald op 21 jaren (ἔτεσι εἴκοσι ἕν.) Dat deze de ware lezing is, blijkt uit de aanhaling van deze plaats door Eusebius, Syncellus enz. (zie de plaatsen op de voorgaande bladz.). Dat er nog in de vierde eeuw, althans in sommige handschriften van Josefus, ook in het

boek tegen Apion, 21 jaren stond, blijkt uit de Latijnsche vertaling van Josefus door Ruffinus.

De zaak zelve is te minder aan twijfel onderhevig, omdat ook de Canon van Ptolemaeus aan Nabopolassar niet meer dan 21 jaren toeschrijft. — Tot hiertoe is er overal verschil; nergens overeenkomst.

» Maar," zegt men, » beide onderwerpen Syrie en Phoenicie, waarvan Palaestina onafscheidelijk is."

Dit is waar, doch met dit groote verschil, dat Nabopolassar en Nebukadnezar die landen veroveren, na onderscheidene veldslagen geleverd en eenige steden gedurende vele jaren belegerd te hebben. Aan Cyrus vallen zij, als van zelve, ten deele, door zijne inneming van Babylon.

» Volgens Berosus," zegt men, » heeft Nebukadnezar Babylon zoodanig bevestigd, dat geen toekomstig veroveraar den stroom zou kunnen afleiden en door de bedding binnendringen. Men denke daarbij aan de bevestiging van de oevers binnen de stad, met koperen poorten voor de daarop uitkomende straten. Had Nebukadnezar dit reeds vóór den tijd van Cyrus gedaan, dan zou deze zijne overrompeling niet hebben kunnen volvoeren."

Deze gevolgtrekking is geheel onjuist. Men vergeet toch, dat Herodotus, de inneming door Cyrus vermeldende, op die vroegere bevestiging der stad verwijst, I. 191, en de inneming toeschrijft aan de geheele achteloosheid der Babyloniers, die, zoo zij het naderen van Cyrus legerbenden gemerkt hadden, *hen in de rivier hadden kunnen opsluiten* en daar laten verdrinken.

» De Bijbelsche schrijvers," zegt men, » kennen geene latere inneming van Babylon door Cyrus; Herodotus geene vroegere door Nebukadnezar."

Daar echter Nebukadnezar die stad nooit ingenomen

heeft, wordt die inneming te regt noch door Herodotus, noch door iemand anders vermeld. De inneming door Cyrus beschrijven de Bijbelsche schrijvers niet, maar vooronderstellen ze, als bekend. b. v. 2 Chron. XXXVI. 22; Ezra I. 2 enz.

»Diodorus Siculus," zegt men verder, »laat door Cyrus de hangende tuinen aanleggen; Berosus noemt dit een werk van Nebukadnezar."

De zaak is van weinig aanbelang, maar de opgave is onjuist; want niet Diodorus Sic., de zeer geloofwaardige schrijver, zegt dit, maar Ctesias door Diodorus aangehaald. Over diens geloofwaardigheid is in de Inleiding gehandeld.

Eindelijk zeggen de schrijvers: »Amyntas vermeldt Cyrus, de Heilige Schrift Nebukadnezar als den veroveraar van Ninive. Volgens Alexander Polyhistor hebben de Meden en Persen onder Ahasuerus en Nebukadnezar Ninive veroverd. Dit vindt men ook in het boek Tobias. Herodotus noemt Cyaxares den Meder, zonder te spreken van den aanvoerder der Persische troepen."

In deze opgaven zijn een paar groote feilen ingeslopen. Vooreerst toch noemt de H. Schrift den veroveraar van Ninive *niet*; en ten tweede zegt Alexander Polyhistor niet, dat de Meden en *Persen*, maar dat de Meden en *Chaldeën* onder Ahasuerus en Nebukadnezar Ninive veroverden. Het is ook reeds voorlang opgemerkt, dat op de plaats van Amyntas, die Herodotus volgde, in plaats van Cyrus, Cyaxares moet gelezen worden. Daar overigens Ahasuerus een en dezelfde is met Cyaxares, zoo als in het tweede Hoofdstuk blijken zal en Ninive werkelijk door Cyaxares en Nebukadnezar te zamen veroverd en verwoest is, stemmen deze berigten en vele anderen nevens hen genoegzaam overeen.

Andere punten van overeenkomst tusschen Nabopolassar (Nebukadnezar I) en Cyrus worden niet aangevoerd. Wat door den Hertog alleen op het getuigenis van het Boek Judith, de Constitutiones Apostolicae, en Beda en door hem en Dr. Ottema uit de latere Persische schrijvers wordt bijgebragt, is uit te troebele bronnen geput en behoeft ons niet langer op te houden.

In de hoofdtrekken komt dus de geschiedenis dier Vorsten niet overeen. Nabopolassar (Nebukadnezar I) is Cyrus niet.

Zien wij verder, om welke punten van overeenkomst Nebukadnezar (de tweede genoemd) en Cambyses voor denzelfden Koning gehouden worden.

Met reden verwachten wij de opgave van eenige gelijkheid in de jaren hunner regering, maar vinden ons hierin bedrogen. De duur hunner heerschappij wordt niet aangeroerd. Het verschil is ook te groot, daar Nebukadnezar 43 en Cambyses niet meer dan 7 jaren, volgens het bepaalde en eenstemmige getuigenis der oudheid regeerde.

»Beide," zegt men echter, »hebben Egypte veroverd en toch is Egypte in hunnen tijd slechts eenmaal onderworpen. Jeremia, Berosus, de Persische schrijvers en volgens Syncellus ook de Phoenicische, verhalen eene vermeestering van Egypte door Nebukadnezar, maar *maken geene melding van eene latere verovering door Cambyses.*"

Indien de laatste, door mij onderhaalde, woorden waarheid bevatten en die schrijvers daarvan hadden *kunnen* en *moeten* spreken, dan is dit zeker een vreemd verschijnsel. Zoo als het is, vinden wij daarin weinig bezwaar. Jeremia toch was reeds lang voor Cambyses in zeer hoogen ouderdom gestorven. Of Berosus iets van de inneming van Egypte door Cambyses vermeld heeft, is ons onbekend: want er is

in 't geheel geen fragment van Berosus, op den tijd van Cambyses betrekking hebbende, tot ons gekomen.

Maar de Persische schrijvers? In de Inleiding is reeds met een woord aangemerkt, waarom zelfs een *bepaald* getuigenis van deze latere schrijvers weinig beteekent. Veel minder nog beduidt hun stilzwijgen. Deze zelfde plaats levert daarvan het bewijs. Immers er bestaat een stellig *Persisch* getuigenis over den togt van Cambyses naar Egypte. Het is uit den tijd van Darius Hystaspis. Ik bedoel het opschrift te Bisoetun voorhanden, waar Darius in dezer voege sprekende wordt ingevoerd, kol. I. v. 10: » Dit heb ik gedaan, eer ik koning was. Kambuzija (Cambyses), de zoon van Kurus (Cyrus), uit onzen stam, was vóór mij koning. Deze had een broeder, Barthija (Smerdes) genoemd, van denzelfden vader en dezelfde moeder, dien hij doodde: — — later trok Kambuzija op tegen Egypte. Als Kambuzija naar Egypte ging, werd het rijk godloos. Boosheid nam toe in het land Persie en in de andere gewesten. Toen was er een man, een Magier, Gumatas genoemd; die zich uitgaf voor den gedoodden Barthija, den zoon van Kurus, den broeder van Kambuzija," enz.

Stelliger getuigenis, uit Persische bronnen, voor den togt van Cambyses tegen Egypte kan wel niet verwacht worden.

De Phoenicische schrijvers, die het hadden kunnen en moeten vermelden, zijn mij onbekend.

In waarheid is, zoowel de togt van Nebukadnezar, als die van Cambyses tegen Egypte door de stelligste bovengenoemde en vele andere getuigenissen boven alle bedenking verheven [5]).

---

[5]) Ik meen bovendien te moeten wijzen op het onjuiste der geheele re-

Maar men vindt eene buitengewone overeenstemming in de *bijzonderheden* dezer beide veldtogten, die dit gevoelen grootelijks begunstigt.

»Volgens Jeremia", zegt men, »veroverde Nebukadnezar Taphanches d. i. Dafnae Pelusiae, en daar had volgens Herodotus ook Psammetichus zijn leger tegen Cambyses opgeslagen."

Ik zie hier geene bijzonderheid. Het was onmogelijk voor een leger, dat uit Azie kwam, Egypte binnen te dringen van een anderen kant. Hier was de eenige heirweg, dien ieder leger volgen moest.

»De beschrijving bij Jeremia XLVI. 21; XLIII. 11 en Ezechiel XXX. 10, 18 komt overeen met die van Herodotus III. 11, 14, 27."

Het is waar, voor zooverre de huurtroepen der Egyptenaren gedeeltelijk gedood, gedeeltelijk gevangen genomen worden. Overigens vindt men bij die Profeten in 't geheel geene bijzonderheden: niets van 't geen bij Herodotus staat van Cambyses handelwijze met de vrouwen en kinderen, enz. en men verwacht het ook niet bij Jeremia en Ezechiel, die niet beschrijven, wat geschied was, maar in algemeene trekken, wat geschieden zoude.

Even weinig kan er worden afgeleid uit het berigt, dat Pythagoras volgens Eusebius te Babylon kwam ten tijde, dat de Joden derwaarts gevoerd werden, dat is, ten tijde van Nebukadnezar; terwijl hij volgens Cicero aldaar was ten tijde van Cambyses. Behalve dat de berigten der ou-

denering. Als eenige geloofwaardige geschiedschrijvers de verovering van Engeland door Willem, *den Veroveraar*, vermelden en andere, even geloofwaardige, den overwinnenden togt van onzen Willem III beschrijven, mag men dan daaruit besluiten tot identiteit van personen en gebeurtenissen? Hoeveel minder hier, waar ook de namen verschillen.

den omtrent Pythagoras uitermate uiteenloopen, en Eusebius elders weder andere getuigenissen van hem geeft, hebben de twee genoemde plaatsen geene moeijelijkheid, indien men met de ouden aanneemt, dat Pythagoras vóór zijn veertigste jaar in Babylon geweest is en op twee-entachtigjärigen leeftijd op nieuw het Oosten bezocht heeft [6]).

Het merkwaardigste van alle overeenkomstige feiten schijnt hun eindelijk de zamenstemming der genealogische opgaven. Volgens Herodotus is Cambyses, de vader van Cyrus, gehuwd met Mandane, de dochter van Astyages; volgens Ctesias is Cyrus zelf gehuwd met Amysis, de dochter van Astyages; en volgens Alexander Polyhistor was Nebukadnezar de schoonzoon van Astyages; hij was namelijk gehuwd met Amuhia, eene van diens dochters (Euseb. Chron. I. 5).

Hoe het mogelijk is hier aan *zamenstemming* te denken en tot het besluit te komen: ook dit pleit dus voor de identiteit van Nebukadnezar en Cambyses, is mij geheel onbegrijpelijk. Er werden drie schoonzoons van Astyages opgenoemd: 1°. Cambyses (niet de zoon, maar de vader van Cyrus); 2°. Cyrus en 3°. Nebukadnezar. Dat Cambyses, de vader van Cyrus, en Nebukadnezar beide met verschillende dochters van Astyages gehuwd waren, met Mandane en Amuhia, is zeer denkbaar en wanneer wij, gelijk billijk is, het berigt van Ctesias ter zijde stellen, is alle bezwaar weggenomen. In allen gevalle is er niemand, die zegt dat Cambyses, de zoon van Cyrus, over wien nu gesproken wordt, de schoonzoon was van Astyages. Er is niet één berigt of getuigenis, waarom wij Nebukadnezar (II) voor denzelfden zouden houden als Cambyses.

---

[6]) Men zie over den leeftijd van Pythagoras R. Bentley, Diss. upon the Epist. of Phalaris p. 119 sqq.

De twee genoemde Chaldeeuwsche Koningen zijn dus niet dezelfde als de Persische.

§ 3.

Darius de Meder is Darius Hystaspis niet.

Hoe stellig ook de verklaring der bovengenoemde schrijvers zijn moge, waarbij Darius de Meder, Dan. VI. 1, gezegd wordt dezelfde te zijn als Darius, de zoon van Hystaspes [1]), schijnt er aan het bewijs daarvoor nog al iets te ontbreken, of liever, het tegendeel blijkt waar te zijn.

De Hertog, zich verontschuldigende wegens het klein getal van getuigenissen, die zijne meening bevestigen, schrijft dit daaraan toe, dat zijn gevoelen in strijd is met de zienswijze, die sedert meer dan 2000 jaren heerscht. Toch heeft hij drie getuigen voor de waarheid zijner verklaring.

De eerste is Maximus Martyr, een Chronijkschrijver, die ruim 600 jaren na Christus leefde. De hertog haalt zijn getuigenis aan uit het werk van eenen man, wiens naam althans niet tot aanbeveling daarvan kan verstrekken, met deze woorden: »het is merkwaardig," zegt Volney, »dat een van de oudste (?) christelijke tijdrekenkundigen, Maximus Martyr, eene lijst van de koningen van Babylon opmakende, Darius den Meder na Cyrus en Cambyses noemt, waaruit blijkt, dat men toen vooronderstelde, dat hij dezelfde is als Darius Hystaspis."

[1]) De Hertog verklaart: Darius the Median was Darius the son of Hystaspes. T. of D. p. 82.

Pr. Ebrard: Darius der Meder ist Darius Hystaspis. St. u. Kr. s. 650.

Dr. Ottema: de identiteit van deze beide namen kan niet wel in twijfel getrokken worden. Kor. bl. 9.

Wat de bedoelde plaats van den monnik en Chronijkschrijver Maximus betreft, men vindt die werkelijk zoo in Petavii Uranologium (ed. Antv. 1705) p. 193; maar de gevolgtrekking hieruit afgeleid, dat men *toen* er zoo over dacht, is geheel ongegrond. Geen ander schrijver vermeldt het. Zijn getuigenis heeft geene waarde, zoo om den laten tijd, waarin hij leefde, als inzonderheid om de onnaauwkeurigheid, waarmede hij schreef of uitgegeven is. Tot bewijs van die onnaauwkeurigheid diene de onmiddelijk voorafgaande volzin, waar hij zegt: dat de Joden uit de ballingschap zijn teruggekeerd in het *elfde* jaar van Cyrus, den koning der Persen; een berigt, dat door niemand anders medegedeeld en door niemand verdedigd wordt.

Even onwaar is het berigt in deze zelfde aangehaalde plaats, waar Maximus terstond daarop leert, dat Zerubbabel en Josua, reeds in het jaar 4970 teruggekeerd, eerst 40 jaren daarna, in 5011 begonnen zijn den tempel te herbouwen. Er liggen wel eenige jaren tusschen den terugkeer en de herbouwing, maar het genoemde getal is, zonder tegenspraak, de helft te groot. — Wat nut heeft men van berigten aan zoo onnaauwkeurige schrijvers, of afschriften en uitgaven ontleend?

De tweede getuige is Megasthenes; of liever een fragment dat aan Megasthenes toegeschreven en uitgegeven is door den beruchten Annius van Viterbo. Daar de echtheid van dit stuk alleen berust op het gezag van dezen uitgever, wiens letterkundige bedriegerijen te over bekend zijn, behoef ik over die plaats niets meer te zeggen. Het is eene lijst van de Persische koningen, waarop Cambyses, Darius Hystaspis, Xerxes en anderen geheel ontbreken en Darius Longimanus en andere geheel onbekenden voorkomen. Overigens wordt slechts bij gevolgtrekking dit gevoelen hieruit afgeleid.

De derde getuige is Philo of liever een fragment van dien Alexandrijnschen schrijver, waaraan meer gewigt, dan aan de beide vorigen, wordt gehecht. Het wordt medegedeeld met de woorden van Vorstius uit de chronologie van D. Gans, een Joodschen Chronijkschrijver uit het begin der 17e eeuw. Het wordt in het voorbijgaan geroemd om zijne hooge oudheid, belangrijkheid, enz., maar is inderdaad, even als het vorige van Megasthenes, uit het hoofd en de pen van Annius voortgekomen, in wiens Fragmenta Vetustissimorum etc. 1498, beide stukken het eerst gevonden worden.

Er bestaat dus geen getuigenis voor de identiteit van Darius den Meder en Darius Hystaspis.

Intusschen stemt het door Daniël aangaande Darius den Meder berigte, naar het oordeel der drie schrijvers, zoo volkomen overeen met hetgeen wij bij Herodotus ten opzigte van Darius Hystaspis vinden opgeteekend, dat reeds hieruit alleen de identiteit van beide met genoegzame zekerheid kan worden opgemaakt.

Van beiden toch wordt gezegd: dat zij Babylon innamen; voorts schrijft Daniël aan Darius den Meder de invoering van schatting toe, Dan. VI. 3, en Herodotus vermeldt, dat Darius Hystaspis dit het eerste gedaan heeft, III. 89; eindelijk, de eerste verdeelt, volgens Daniel VI. 2, zijn rijk in 120 landvoogdijen en Herodotus verhaalt volkomen hetzelfde van Darius Hystaspis, III. 90.

Groote vooringenomenheid met eigene meening heeft, naar 't mij toeschijnt, de schrijvers verblind. Ook indien dit alles juist zoo vermeld werd, als door hen wordt opgegeven, zoude hieruit de identiteit van Darius den Meder

en Darius Hystaspis niet volgen, tenzij ook de andere berigten, die aangaande hen gegeven worden, konden worden vereenigd op eenen persoon. Zoo als de opgaven nu staan, bewijzen zij volkomen het tegendeel.

Volgens Daniel VI. 1, was Darius de Meder 62 jaren oud, toen hij begon te regeren; volgens Herodotus, I. 209, was Darius Hystaspis bij den aanvang zijner regering omstreeks 30 jaren oud; hij was 20 jaren oud kort voor den dood van Cyrus.

Volgens Daniel VI. 1, enz. was hij een Meder; volgens Herodotus I. 210; III. 70, 73, was Darius Hystaspis een Persiaan. Vooral is de laatstgenoemde plaats, waar hij als Persiaan tegen over de Meden gesteld wordt, allerduidelijkst. Dit stellige getuigenis van Herodotus wordt bevestigd door oude spijkeropschriften, uit den tijd van Darius Hystaspis zelven. Dat van Nakschi Rustam begint: »Ik Darius de groote — — zoon van Hystaspes, afstammeling van Achaemenes, de Persiaan," enz. Zijn geheele geslacht, van Achaemenes af, vindt men op de inscriptie te Bisoetun en is even duidelijk, als dat van Nakschi Rustam.

Volgens Daniel, VI. 2, verdeelt Darius de Meder zijn rijk (het voormalige Chaldeeuwsche) in 120 (kleine) landvoogdijen, die onder drie Vorsten (als groote Landvoogden) staan zouden; volgens Herodotus, III. 89, verdeelt Darius Hystaspis zijn rijk (de groote Persische dynastie) in 20 landvoogdijen.

Dat Darius de Meder Babylon heeft ingenomen, wordt *nergens* gezegd. Zoo als later blijken zal, is dit bezijden de waarheid. Darius Hystaspis nam die stad in ten gevolge van een opstand der Babyloniers, nadat hij zelf reeds eenige jaren geregeerd had.

Dat eindelijk Darius Hystaspis het eerste uit zijn rijk schatting ontving, staat bij Herodotus niet; maar dat hij die het eerste voorschreef en naauwkeurig bepaalde; en hij voegt er bij: vroeger werden alleen geschenken opgebragt. Dat evenwel die geschenken door het gebruik eenigzins geregeld geweest zijn, is niet onwaarschijnlijk. Daniel spreekt, VI. 2, volstrekt niet van opgelegde schatting, maar alleen van de zorg, die de Landvoogden moesten dragen, dat de koning geene schade leed, dat is, dat niemand het gewone jaarlijksche geschenk verminderde of verzuimde aan te bieden.

Eindelijk Darius de Meder regeerde bijna twee jaren; Darius Hystaspis daarentegen zes-en-dertig jaren.

Darius de Meder is dus gewisselijk niet dezelfde als Darius, de zoon van Hystaspes.

§. 4.

Kores is geen ander dan Cyrus, de bekende Koning der Persen.

Indien men Nebukadnezar en Cyrus voor denzelfden koning verklaard heeft, dan ligt de vraag gereed: wie is dan Cyrus, die den Joden vergunning gaf om weder te keeren uit de Babylonische ballingschap?

Niet hetzelfde antwoord wordt door de drie vroeger genoemde schrijvers op deze vraag gegeven. Volgens den Hertog van Manchester en Pr. Ebrard is hij een regent of landvoogd van Babylon geweest, in 444 voor Chr., onder Artaxerxes Longimanus. Volgens den Heer Ottema is Kores of Darius een zoon van Xerxes geweest, die, 't geen men tot hiertoe niet wist, tusschen Xerxes en Artaxerxes gedu-

rende zes jaren als koning over het Persische rijk geregeerd zal hebben [1]. Beschouwen wij beider gevoelens van nabij.

Het eerste punt van onderzoek is de naam. Men twijfelt er aan of de Grieksche schrijvers regt hadden om den naam van Kores (כּוֹרֶשׁ) door Cyrus (Κῦρος) weder te geven. Men zoude daaraan niet getwijfeld hebben, indien men met het oorspronkelijke was bekend geweest en geweten had, welke de gewone veranderingen zijn, die andere volken in het schrijven van eigennamen zich veroorloven. De naam van Cyrus komt meermalen voor op oude Persische opschriften b. v. die van Murghab, r. 3; van Bisoetun, kol. I. r. 10 enz. en wordt daar altijd met de 5 volgende letters geschreven Kurus (spr. koeros) [1]. Men ziet, dat de Grieksche vorm volmaakt daarmede overeenstemt, met uitzondering der voorlaatste letter, waar zij eene *o* in plaats

---

[1]) De Hertog zegt: Coresch, we have seen (chap. XII), began to reign in the commencement of B. C. 444; in which year he issued his proclamation etc. T. o. D. p. 417.

Pr. Ebrard: Koresch, wie wir wissen, ein Satrap des Artaxerxes Longimanus, erlaubt in seinem ersten Regierungsjahre den Juden die Rückkehr. Stud. u. Kr. s. 683.

Dr. Ottema: uit dit alles blijkt met zooveel zekerheid, als na eeuwen duisternis over een historisch punt slechts verlangd worden kan, dat Kores, anders gezegd Darius, de zoon van Ahasuerus of Xerxes, als koning van Meden en Persen, omstreeks het jaar 466 voor Christus geregeerd en in het eerste jaar zijner regering bevel tot de herbouwing van den tempel en verlof aan de Joden, om naar hun land terug te keeren, gegeven heeft. Kores. bl. 26, 27.

[1]) Lassen en Burnouf schrijven de eerste letter niet *k* maar *q*; hetgeen daarom kan worden verdedigd, omdat deze lettervorm alleen vóór de *u* gebruikt wordt, zoo als met de *q* in het Latijn geschiedt. Daar echter in de Semitische talen de *q* een geheel anderen klank heeft, als de *k*, en de uitspraak der Persische letter niet der *q*, maar der *k* is, is het beter Kurus, dan Qurus te schrijven.

van *u* hebben; een verschil, dat verdwijnt door de opmerking, dat in het oud-Persische schrift, even als in het Sanskrit de gewone korte letter *o* niet bestaat: zij schreven dus *a* in plaats van *o*. In allen gevalle is dit verschil niet grooter, dan tusschen het Grieksche Homeros en het Latijnsche Homerus. Als men de Hebreeuwsche letters (namelijk de consonanten, die alléén door de Ouden geschreven werden); gadeslaat, ziet men even juiste overeenkomst. In de vokalen is zooveel verschil, als het Hebreeuwsche spraak-orgaan vereischte; hetgeen klaarblijkelijk is bij de vergelijking van andere namen; b. v. Darius, in het oud-Persisch Darjawus, in het Hebreeuwsch Darjawes, enz. Geen kenner van Oostersche talen twijfelt daaraan. Het verschil is niet grooter dan tusschen Willem en William of dergelijke. Zoo worden dezelfde Fransche, Duitsche, Engelsche en Nederlandsche eigennamen bij de verschillende volken met kleine verscheidenheid in de uitspraak gebruikt.

Ofschoon de naam dezelfde is, kan die toch aan verschillende personen gegeven zijn. Wij kennen twee vorsten van dien naam: Cyrus Major en Minor; de eerste was de beroemde koning der Persen; de laatste was de broeder van Artaxerxes, wiens krijgstogt Xenophon bijgewoond en beschreven heeft. De Hertog heeft nog een derden gevonden, die ten tijde van Artaxerxes Longimanus te Babylon geregeerd zal hebben. Op welken losser grond hij het bestaan van dezen Vorst of Landvoogd heeft aangenomen, behoeft slechts met een enkel woord aangetoond te worden.

Oude Oostersche en Westersche schrijvers weten van dezen Cyrus niets. Het eenige getuigenis, dat daarvoor uit Grieksche schrijvers wordt aangevoerd is de reeds vroe-

ger behandelde onechte plaats van Megasthenes, door Annius van Viterbo geleverd (zie boven bl. 54) en waar dan nog van geene regering wordt gesproken ten tijde van Artaxerxes, maar alleen gezegd wordt: »Cyrus Artabanes en Darius Longimanus streden 7 maanden om het oppergebied, terwijl de overwinning behaald werd door Longimanus." Het is niet der moeite waardig, dit verdichte berigt verder te beschouwen of over dien Artabanus, den moordenaar van Xerxes, te spreken. Behalve deze plaats is het alleen bij Mirkhond en Firdousi, dat van een Cyrus, ten tijde van Behmen Darazdast gesproken wordt. Het is klaarblijkelijk, dat bij deze schrijvers het verhaal op Cyrus minor ziet; maar in allen gevalle zijn die zoo late schrijvers geenszins als bronnen voor de oude geschiedenis te gebruiken.

Te regt heeft Dr. Ottema het bestaan van zoodanigen Cyrus, op zoo lossen grond, niet kunnen aannemen en dit gevoelen naauwlijks der vermelding waardig gekeurd. Zijn werk is, gelijk hij in de Voorrede aanmerkt, eigenlijk een Kommentaar op de uitdrukking van Josefus, Arch. XI. 6. *Na den dood van den koning Xerxes is zijn zoon Cyrus hem opgevolgd.*

Het mag vreemd schijnen, dat Dr. Ottema, die anders aan Josefus geen gezag toekent, en zijn gebrek aan oordeelkunde en naauwkeurigheid te regt zoo zeer gispt, op ééne plaats van Josefus, die in de geheele oudheid geene regtstreeksche bevestiging vindt, zoo groot gewigt heeft willen leggen. Die bevreemding wordt nog grooter, als men, de plaats naziende, bemerkt, dat zij tegen de letter en de bedoeling van Josefus wordt opgevat.

Josefus toch zegt: na den dood van den koning Xerxes

is zijn zoon Cyrus hem opgevolgd, dien de Grieken Artaxerxes noemen; en hij spreekt verder van dien Artaxerxes alleen; niet van een Cyrus, die tusschen Xerxes en Artaxerxes geregeerd zoude hebben. Josefus heeft dus alleen dan Cyrus, opvolger van Xerxes en voorganger van Artaxerxes, vermeld, als zijne woorden eerst veranderd en tegen zijne uitdrukkelijke bedoeling opgevat en gebruikt worden.

Wel mag het bovendien bevreemden, dat in het Oosten deze koning van Persie, die toch zes jaren over Azie geregeerd zal hebben, niet bekend is. Uit de oud-Persische opschriften kennen wij alle de andere Persische koningen; maar deze wordt daar niet vermeld. Door verschillende Babylonische schrijvers is de volgreeks der Persische koningen van Cyrus tot Darius Codomannus medegedeeld; alléén, deze ontbreekt. Uit Grieksche schrijvers is geen stellig getuigenis voor het bestaan van dezen koning der Perzen bij te brengen. Zijn bestaan en zijne regering wordt voorwaar wel twijfelachtig.

Daar echter Dr. Ottema zich op Grieksche schrijvers beroept, is het noodig hunne berigten naauwkeurig te onderzoeken.

Hij zegt: »van het bestaan van een koning van Persie tusschen Xerxes en Artaxerxes, ofschoon zij zijne regering en naam met stilzwijgen voorbijgaan, zijn de Grieksche geschiedschrijvers niet onkundig gebleven. Herodotus, IX. 108, 109, kent althans een zoon van Xerxes, die Darius heet en wiens moeder hij Amestris (Am-Estris, Esther?) noemt.'' Ik vind echter op die plaats van Herodotus geen schijn of schaduw van het bestaan eens konings tusschen Xerxes en Artaxerxes; en dat er onder de drie zoons van Xerxes (Darius, Artaxerxes en Hystaspes) een gevonden werd, die

hem geene melding maakt." En daar stellen wij belang in, omdat deze Mithridates nog als getuige moet optreden, om de identiteit van Kores te staven. Hem, den dienaar van Xerxes, vinden wij bij diens zoon (?) Kores terug als schatmeester." Ezra I. 8.

Ik merk daartegen aan: dat het stilzwijgen van Justinus niet opweegt tegen het uitdrukkelijke getuigenis van Diodorus omtrent Mithridates; dat, ofschoon de toegang van het *paleis* altijd voor Artabanus openstond, de ingang in het *slaapvertrek* des konings wel niet, zonder toelating van den kamerdienaar, vrij stond; dat er niet het minste verband is tusschen den *kamerdienaar* van Xerxes en den *schatmeester* van Cyrus; dat de naam Mithridates zoo algemeen was in Persië, dat er meer dan 20 aanzienlijke staatsbeambten van dien naam gevonden worden; en dat het onbegrijpelijk is, dat een man, op wien althans het vermoeden rustte van deelgenootschap aan den moord van Xerxes, bij diens zoon in hoog vertrouwen zoude hebben kunnen staan.

Eindelijk zegt Dr. Ottema: » Tot voltooijing van het betoog, dat Xerxes nog een opvolger gehad heeft vóór Artaxerxes, is er nog overig een bewijs te geven, dat er stellige sporen zijn van de regering eens konings tusschen die beide." Dit bewijs vinden wij in de geschiedenis van Themistocles." Deze namelijk, te Athene van verraad beschuldigd, zoude volgens Thucydides en anderen tot Artaxerxes den toevlugt hebben genomen, volgens Ephorus en andere geschiedschrijvers tot Xerxes. Men gist, dat deze laatsten dit zeggen, omdat zij wisten, dat Artaxerxes toen nog niet aan de regering was. En daar het nu zeker is, uit den brief van Themistocles bij Thucydides en Nepos bewaard, dat hij zich tot een *zoon* van Xerxes ge-

wend heeft, zal deze dan onze Cyrus geweest zijn.

Intusschen de schrijver vergist zich. De oorzaak van het verschil der Grieksche schrijvers ligt niet in verschillende denkwijze omtrent de opvolging der Persische koningen; maar hierin, dat sommige denken, dat Themistocles, *terstond* na den dood van Pausanias, beschuldigd en veroordeeld is, terwijl Thucydides, Diodorus en andere te regt oordeelen, dat de beschuldiging eenige jaren later is ingesteld. De grond voor het eerste gevoelen lag in den aard der beschuldiging: *deelgenootschap aan Pausanias verraad*. Wat was natuurlijker, dan de vooronderstelling, dat men de beschuldiging tegen Themistocles, *terstond* na Pausanias dood, had ingebragt? Vanhier echter de dwaling van Ephorus en anderen.

Na de duidelijke uiteenzetting hiervan door Richard Bentley had men deze redenering niet mogen verwachten [5]).

Dat overigens Dr. Ottema nog iets vindt tot bevestiging van dit gevoelen in den raad door het orakel aan Themistocles gegeven, bij Plutarchus, p. 277: dat hij zich wenden moest tot een koning, die *naamgenoot* van Zeus was, wordt uit Plutarchus zelven ligt wederlegd [6]). Zeus droeg den bijnaam van Kores niet: maar èn Zeus èn de koning van Persie voerden den titel van koning der koningen.

Wij vinden, in waarheid, niet de minste reden, om aan

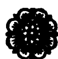
---

5) Zie zijne verhandeling over de Epistles of Themistocles, Works Vol. II. p. 188.

6) Nadat Plutarchus van Themistocles gezegd had, dat hem bevolen was *πρὸς τὸν ὁμώνυμον τοῦ Θεοῦ βαδίζειν* voegt hij er in éénen adem bij: *μεγάλους γὰρ ἀμφοτέρους εἶναι τε καὶ λέγεσθαι βασιλέας.*

Xerxes een zoon, met name Cyrus, toe te schrijven; om een nieuwen koning van Persie, Cyrus genoemd, aan te nemen; om een koning over Persie tusschen Xerxes en Artaxerxes in te lasschen; om alle Oud-Persische opschriften en alle oude geschiedschrijvers van het Oosten en het Westen tegen te spreken.

Daar nu Cyrus, die den Joden vergunde weder te keeren, steeds *de koning der Perzen* genoemd wordt, *aan wien God alle groote koningrijken der aarde onderworpen heeft*, 2 Chron. XXXVI. 22; Ezra. I. 2, enz. en er geen ander koning der Persen van dezen naam te vinden is, blijft er niets anders over, dan om hem te houden voor den bekenden Cyrus, den koning der Persen.

HOOFDSTUK II.

TIJDREKENKUNDE VAN BABYLONS GESCHIEDENIS IN HET TIJDVAK DER JOODSCHE BALLINGSCHAP.

Na in het eerste hoofdstuk eenige voorname punten dezer geschiedenis, die op lossen grond wedersproken worden, te hebben verdedigd, blijft het noodig de geheele geschiedenis dezer dagen tijdrekenkundig toe te lichten. Indien de vier vroeger behandelde stellingen genoegzaam bewezen zijn, vervalt de geschiedkundige beschouwing van den Hertog van Manchester en zijne navolgers; en daar dit, naar 't mij toeschijnt, het geval is, mag ik mij van de doorloopende wederlegging hunner schriften, — eene noodige maar onaangename taak, — van nu aan geheel ontslagen achten.

De hoofdpunten dezer geschiedenis zijn, mijns inziens, sedert lang overeenkomstig de waarheid opgegeven en ontwikkeld. Eene naauwkeurige beschouwing der oorspronkelijke oostersche schriften, vereenigd met een getrouw gebruik van de nieuwste ontdekkingen in het Oosten, geeft echter hier en daar aanleiding tot wijziging en verschikking der gebeurtenissen en plaatst donkere tijdvakken

in eenigzins helderder licht. In de volgende paragrafen zal ik wel, in 't voorbijgaan, de voornaamste bezwaren tegen mijn gevoelen trachten weg te nemen, maar over het geheel meer met de bevestiging der waarheid, dan met het wederleggen van dwalingen mij bezig houden.

§ 1.

Hoofdtrekken der geschiedenis van het Chaldeeuwsch-Babylonische rijk.

Babylon, eene der oudste steden van Azie, aan den Eufraat gelegen, was door een volk van Arameeschen en dus Semitischen oorsprong gesticht en steeds bewoond. Hoewel op verschillende tijden door niet-Semitische vorsten overwonnen en lang beheerscht, en door overplanting van vreemde stammen binnen hare muren en op haar grondgebied eenigzins gewijzigd, behield en vertoonde zij toch altijd de trekken van haren Semitischen oorsprong in godsdienst en zeden, in taal en denkwijze.

Wij hebben hier alleen de overheersching der Chaldeën en den aanvang van die der Persen, vooral uit een chronologisch oogpunt nader te ontwikkelen.

Door de zegevierende krijgstogten van Phul, den Koning van Assyrie, 771 — 740 voor Chr., die zijn rijk vooral zuidwaarts uitbreidde, werd ook Babylon, de toen nog kleine, maar bloeijende en belangrijke hoofdstad van Sinear [1]), door hem vermeesterd en van hare onafhankelijkheid beroofd.

---

[1]) Sinear of Babylonie bevatte, behalve Babylon, nog drie andere steden, Erech, Akkad en Kalne met haar grondgebied. Gen. X. 10, het Ὀρχόη van Ptolemaeus, Geogr. V. 20. 7, Ἀκκήρη bij Zosimus, Hist. III. 28 en Cholwan der Arabische aardrijkskundigen, in Chalonitis.

Om deze stad en haar grondgebied in bedwang te houden en tevens te verdedigen tegen de aanvallen van naburige nog onafhankelijke volken, de Elamiten ten oosten, de Arabieren ten zuiden, en de Syriërs ten westen van Babylon wonende, bragt hij derwaarts eene sterke volkplanting uit het noordelijke gedeelte zijns rijks, uit Chaldea, over. Aan deze Chaldeën schonk hij de landen ten zuiden van Babylon en aan hun hoofd werd, als onderkoning, de bewaring en regering der stad toevertrouwd.

De tijd, waarin deze Chaldeeuwsche volkplanting naar Babylon werd overgebragt, laat zich eenigzins opmaken uit het boek van Jesaja, XXIII. 13., waar hij, omstreeks 720 voor Chr., de Babylonische Chaldeën als een nieuw volk vermeldt, dat door de Assyriers in Babylonie was gevestigd. Den juisten tijd echter weten wij uit den Chaldeeuwschen Canon, naar Ptolemaeus genoemd. De eerste Chaldeeuwsche koning te Babylon, Nabonassar, begon zijne regering of landvoogdij in 747 voor Chr.

Met dezen eersten onderkoning, die 14 jaren regeerde, eindigde voor een tijd het Chaldeeuwsche bewind. De op hem volgende onderkoningen tot aan Nabopolassar, die te zamen gedurende 113 jaren Babylonie bestuurden, waren gedeeltelijk Babyloniers, gedeeltelijk Assyriers en dan meermalen na verwant aan den Assyrischen koning. Een hunner, Merodach Baladan, maakte zich na Sanheribs nederlaag eenigen tijd onafhankelijk, maar weldra werd, door Ezarhaddon, Babylon weder veroverd en aan de Assyrische heerschappij onderworpen.

De eerste Chaldeër, die na Nabonassar tot onderkoning over Babylonie werd aangesteld, was Nabopolassar, de vader van Nebukadnezar.

In het Assyrische leger tot den rang van veldheer opge-

klemmen, werd hij, naar aanleiding van den inval der Scythen [2]) in het zuid-westelijk Azia, tot onderkoning over Babylon aangesteld, ter harer verdediging, maar wist zich weldra van de heerschappij der Assyriers onafhankelijk te maken [3]).

De tijdsomstandigheden waren daarvoor hoogst gunstig. Na de krachtige regering van Phul, Tiglath Pileser en Salmanassar had de verschrikkelijke ramp, aan Sanheribs leger in Palestina overkomen, de innerlijke kracht van het Assyrische rijk geheel gebroken. Terstond na dien slag vielen de Meden en andere volken van midden-Azie van Assyrie af, en verkregen en behielden hunne vrijheid. Andere, b. v. de Babyloniërs en Persen, mede opgestaan tegen hunne overheerschers, werden wel door Esarhaddons gelukkige veldtogten op nieuw ten onder gebragt; maar dit was ook de laatste krachtsinspanning van het hevig geschokte en innig verzwakte rijk. Onder het bestuur van zwakke en onbekwame vorsten, bezweek Assyrie binnen weinige jaren door gedurig herhaalde aanvallen van Meden, Scythen en andere volken van midden-Azie. De Scythen vooral, die gedurende 28 jaren Azie verwoesteden, maakten het den koning van Assyrie, die niet eens zijn eigen land tegen deze wilde volken verdedigen konde, onmogelijk, zijnen afvalligen landvoogd, Nabopolassar, te bedwingen, die met veel beleid een gedeelte dezer woeste strijders aan zich had weten te verbinden.

Na 21 jaren geregeerd te hebben schonk Nabopolassar aan zijnen zoon Nebukadnezar het deelgenootschap aan

---

[2]) Herod. I. 103—106.

[3]) Nabopolassar wordt als veldheer, onderkoning en onafhankelijk vorst vermeld bij Abydenus in Euseb. Chron. Arm. I. 56, bij Alexander Polyhistor en Berosus, l. l.

zijne koninklijke waardigheid en zond hem naar Syrie en Palestina, om de Egyptenaren van daar te verdrijven en die landen aan zich te onderwerpen. Tegen het einde van dezen gelukkig volbragten krijgstogt, volgde Nebukadnezar zijn overleden vader in de regering op en verbond zich weldra met Cyaxares, den koning der Meden, tegen het reeds grootelijks verbrokkelde rijk van Assyrie. Na een driejarig beleg werd Ninive door de verbondene legers ingenomen, 599 voor Chr.; het Assyrische rijk had opgehouden te bestaan.

Nu wendde zich Nebukadnezar weder naar het zuiden; drong tot in Egypte door, en bragt al de volken van zuidwestelijk Azie onder zijn gebied. Naar Babylon teruggekeerd, deed hij vooral de aanzienlijksten en bekwaamsten uit de veroverde landen en vele anderen met hen derwaarts overbrengen; vergrootte, versierde en versterkte deze zijne hoofdstad en gaf, na 43 jaren geregeerd te hebben, zijn bloeijend en magtig gebied aan zijn zoon en opvolger Evilmerodach over [4]. Op dezen, die slechts 2 jaren regeerde, volgde Belsazar, voor wien, daar hij minderjarig was, gedurende 3 jaren en 3 maanden de regering werd waargenomen door zijn moeders broeder Neriglissar. Zelf was hij, na den dood van zijnen oom, gedurende slechts 9 maanden aan het bewind.

---

[4]) De duur van Nebukadnezars regering is, even als die van zijne opvolgers, *eenstemmig* opgegeven in den Canon van Ptolemaeus en door Berosus, Abydenus, Alexander Polyhistor, wier getuigenissen te vinden zijn op de plaatsen vroeger, bl. 29, vermeld en dat van den laatsten ook bij Syncellus, p. 210. De Bijbelsche schrijvers vermelden niet den regerings-tijd van *alle* koningen; maar, waar zij de jaren opgeven, stemmen zij met de genoemde volmaakt overeen. Zie dit breeder ontwikkeld in de derde en volgende paragrafen. Het is hier slechts een overzigt.

Ten gevolge van een opstand der Babyloniers wordt Belsazar gedood en de opperheerschappij der Chaldeën neemt een einde. Nabonidus, een Babylonier, neemt de koninklijke waardigheid aan, die hem door zijne deelgenooten in de zamenzwering wordt opgedragen en regeert 17 jaren te Babylon, na wier afloop hij door Cyrus, den koning van Persie, wordt overwonnen, afgezet en naar Karamanie verbannen.

. . . .

Daar de Persen nu voor het eerst te voorschijn treden, is het noodig, iets meer van hunne geschiedenis mede te deelen.

. . . .

In vergelijking met de Babyloniers, Assyriers en Meden zijn de Persen een nieuw en jeugdig volk te noemen.

Ten onregte houdt men hen, die in Elam woonden, voor dezelfde als de Elamiten der H. S. Elam, de landstreek ten oosten van Babylonie en ten zuiden van Medië, welks koningen, reeds in Abrahams tijd, Gen. XIV. 1, tot in Kanaän oorlog voerden, was bewoond door een volk van Semitischen oorsprong, dat in godsdienst en taal steeds zijn onderscheidend karakter bewaarde.

In den tijd van Ezarhaddon werd het rijk der Elamiten door de Persen, die tot den Jafetischen of Indo-germaanschen stam behoorden, onder hun eersten koning Achaemenes veroverd en sedert dien tijd door hen, nevens de overgeblevene Elamiten, bewoond. Daar echter Achaemenes door Ezarhaddon werd ten onder gebragt en tot afhankelijk koning of landvoogd vernederd [5]), was hunne magt voor langen tijd gebroken. De afstammelingen van

---

[5]) Zie de Inscriptie van Ezarhaddon op het paleis te Khorsabad. v. 14.

Achaemenes [6]) bleven echter steeds onderkoningen, eerst der Assyriers, daarna, door de overwinning van Phraortes, Herod. I. 102, der Meden. Hunne krijgsbenden dienden gedeeltelijk in de legers der Assyriers en later der Meden, gedeeltelijk zochten zij, als huurtroepen, bij minder krijgszuchtige volken gelegenheid om zich te verrijken en aan hunnen strijdlust te voldoen.

Onder Cambyses, den zesden opvolger van Achaemenes, verandert eensklaps hunne houding. Cyrus, zijn zoon en veldheer, beweegt zijne nog ruwe en onbeschaafde landgenooten tot een opstand tegen de Meden, overwint het Medische leger en heerscht weldra over Azie aan gene zijde van den Halys. Herod. I. 130. Eenigen tijd daarna aangevallen door Croesus, den koning van Lydie, verslaat hij diens leger, neemt de hoofdstad Sardes in en lijft dit rijke en magtige gedeelte van Azie bij zijn koningrijk in. Nog later komt hij in strijd met den koning van het Babylonische rijk, dat zich tot Egypte uitstrekt, verslaat het leger van Nabonidus en verovert Babylon, in het 20e jaar zijner regering.

Op verdere overwinningen bedacht stelt Cyrus nu Darius, den Meder, als onderkoning te Babylon aan, over het voormalige rijk der Chaldeën; wiens plaats, twee jaren daarna door den dood openvallende, niet weder vervuld wordt. Het Babylonische, vroeger Chaldeeuwsche, rijk werd opgelost in dat der Persen en Cyrus zelf bestuurde nog 7 jaren zijn geheele rijk, waarvan Babylon steeds een aanzienlijk gedeelte uitmaakte.

---

6) Zij zijn opgenoemd in de Inscriptie van Darius Hystaspis te Bisoetun, kol. 1. r. 3 en verv. Herodotus heeft, VII. 11, de namen van Cambyses, Cyrus en Cambyses, op de verkeerde plaats ingelascht, tenzij de schuld der verwarring bij de afschrijvers ligge.

De opvolgers van Cyrus in het groote Persische rijk, Cambyses, Pseudo-Smerdes, Darius Hystaspis, Xerxes enz. zijn te bekend, om in dit *kort overzigt* opzettelijk vermeld te worden.

Daar de tot hiertoe opgegevene regeringsjaren van Nebukadnezar tot en met Cyrus genoegzaam zeker zijn en er naauwelijks ééne regering is, over welks *duur* verschil van gevoelen bestaat en bestaan kan, behoeven wij slechts een vast punt, om daaraan de overige jaartelling te kunnen vasthechten, en, daarvan uitgaande, met zekerheid den juisten tijd der voornaamste gebeurtenissen te kunnen bepalen. Gelukkig bezitten wij twee sterrekundige opgaven, hoedanige volgens het gevoelen van alle tijdrekenkundigen de meest zekere zijn en waarop wij dus als op den hechtsten grond mogen steunen. Zij zijn beide van onwedersprokene echtheid en over hunne verklaring is bij de tijdrekenkundigen geen verschil.

In het Handboek der Astronomie, gewoonlijk Almagest genoemd, heeft Ptolemaeus, V. p. 125 en 126, twee door de Chaldeën te Babylon opgeteekende berigten van maansverduisteringen bewaard, die den vereischten grondslag leggen voor de tijdrekenkunde van dit geheele tijdvak.

Hij vermeldt namelijk, dat er eene maansverduistering te Babylon heeft plaats gehad in het 5e jaar van Nabopolassar, of in het 127 jaar van Nabonassar, op den 27sten der maand Athyr, ten 5 ure en 50 minuten na middernacht.

Daar nu, gelijk bekend is, het eerste jaar van Nabonassar aanvangt op den 26sten Februarij van het jaar 747 voor Chr., komt de 27 Athyr van het jaar 127 van Nabonassar

overeen met den 22en April van het jaar 621 voor Chr. — Op dien dag was er werkelijk eene maansverduistering te Babylon, ten 5 ure na middernacht, die bijna twee uren duurde.

Daar dit jaar het 5e van Nabopolassar was, moet zijne regering begonnen zijn in 625 voor Chr.; en, daar hij 21 jaren regeerde, begon zijn opvolger Nebukadnezar zijne luisterrijke regering in 604 voor Chr.

De tweede maansverduistering aldaar vermeld, valt in het 7e jaar van Cambyses, den koning der Perzen, op den 17en der maand Phamenoth van het jaar 225 van Nabonassar, ten 10 ure na den middag.

Deze dag komt overeen met den 17 Julij 523 voor Chr.; en daar het zeker is, dat Cambyses, die 7 jaren en 6 maanden geregeerd heeft, de opvolger was van Cyrus, den koning der Perzen, die 9 jaren voor zijn dood Babylon innam, volgt hieruit: dat Cambyses begon te regeren in 529 voor Chr. en dat Cyrus Babylon veroverde in 538 voor Chr.

Daar wij dus het eerste jaar van Nebukadnezar, en dat van Babylons verovering door Cyrus met beslitse zekerheid gevonden hebben, mogen wij, in overeenstemming met de Babylonische en Israëlitische schrijvers, de regerings-jaren der koningen van Babylon, die tijdens het verblijf der Joden aldaar geheerscht hebben, aldus bepalen:

Nebukadnezar	van	604	tot	562	voor	Chr.
Evilmerodach	»	561	»	560	»	»
Belsazar	»	559	»	556	»	»
Nabonidus	»	555	»	539	»	»
Darius de Meder door Cyrus aangesteld . .	»	538	»	537	»	»
Cyrus zelf ook te Bab.	»	536	»	530	»	»

§ 2.

De gegevene tijdsbepaling getoetst aan de chronologie van naburige volken.

De jaartallen in het slot der voorgaande paragraaf vermeld, zijn, wel is waar, door de naauwkeurige aanteekening dier beide maansverduisteringen en door de eenstemmige berigten der Babylonische schrijvers, aan den voet van bl. 71 vermeld, genoegzaam bevestigd; terwijl later in de bijzonderheden zal worden aangetoond, dat ook de Bijbelsche berigten, in zoo verre zij hun getuigenis doen hooren, geheel daarmede overeenstemmen. Daar echter de chronologie der Meden en die der Egyptenaren, van de Babylonische onafhankelijk, hetzelfde tijdsverloop duidelijk en bepaald opgeeft, kan het niet onbelangrijk geacht worden, deze met gene in vergelijking te brengen en elkanderen wederkeerig te doen bevestigen.

Om deze vergelijking te kunnen maken, moeten wij in de geschiedenis van zuidwestelijk Azie terugtreden tot op een vroegeren koning, die door zijne merkwaardige geschiedenis, door zijne luisterrijke overwinningen en zijn merkwaardigen ramp, op het lot veler volken den kennelijksten invloed heeft uitgeoefend. Ik bedoel Sanherib, den koning van Assyrie.

Van dezen koning af rekenende kunnen wij uit Israëlitische, onwedersprokene, berigten met zekerheid de jaren opgeven die verloopen zijn tot aan het eerste jaar van Nebukadnezar. De Canon van Ptolemaeus geeft dezelfde slotsom, maar daar de Bijbelsche berigten duidelijker zijn, zullen wij deze alleen opgeven, om, vereenigd met de 66 jaren, die wij tusschen Nebukadnezar en Cyrus gevon-

den hebben, den eersten term van vergelijking daar te stellen.

Sanheribs togt naar Jerusalem viel voor in het 14e jaar van Hiskia, den koning van Juda, 2 Kon. XVIII. 13, en daar Hiskia 29 jaren regeerde, 2 Kon. XVIII. 2, was hij na den ondergang van Sanheribs leger nog gedurende 15 jaren aan het bewind. Zie ook 2 Kon. XX. 6. Van daar af hebben wij dus:

Hiskia nog	15 jaren.	
Manasse . . .	55 »	2 Kon. XXI. 1
Amon	2 »	2 Kon. XXI. 19
Josia	31 »	2 Kon. XXII. 1
Joahaz	3 mnd.	2 Kon. XXIII. 31
Jojakim . .	3 »	boven bl. 42
	106 j. en 3 maanden	

Daarbij voegende de 66 jaren, die er verloopen zijn van Nebukadnezar tot op Cyrus inneming van Babylon, verkrijgen wij voor het geheele tijdsverloop tusschen Sanheribs togt en Cyrus de som van 172 jaren en 3 maanden.

Vergelijken wij nu met deze slotsom de jaartallen, die door de Medische geschiedenis worden opgegeven, dan vinden wij de volkomenste overeenstemming.

Herodotus heeft ons eene naauwkeurige lijst bewaard van de koningen der Meden met de jaren hunner regering. De eerste van hen, Dejoces, begon als onafhankelijk vorst te regeren in het derde jaar [1]) na den ramp aan Sanherib in Judea overkomen en wel ten gevolge van die voor Assyrie

[1]) Herodotus bepaalt dit niet naauwkeurig, maar wij weten dit stellig door het getuigenis van Diodorus Siculus, die den aanvang der regering van Dejoces stelt in het 2e jaar der 17e Olympiade. II. 84.

noodlottige gebeurtenis. De volgreeks dier koningen is deze:

Dejoces	53	jaren.	Herod. I.	102.
Phraortes	22	»	ibid. c.	102.
Cyaxares	40	»	» c.	106.
Astyages	35	»	» c.	130.
Cyrus, tot aan de inneming van Babylon	20	»		

zoodat er dus 170 jaren verloopen zijn tusschen het eerste jaar van Dejoces tot op Cyrus inneming van Babylon, die volgens het algemeene en onbetwiste gevoelen in het 20e jaar zijner regering en 9 jaren voor zijn dood heeft plaats gehad.

Voegen wij hierbij de twee jaren, die verloopen zijn van Sanheribs val tot op de regering van Dejoces, dan vinden wij, volgens de berigten van Herodotus en Diodorus, hier 172 jaren en eenige maanden, gelijk wij uit de Israëlitische en Babylonische aanteekeningen hadden opgemaakt.

Dezelfde zekere uitkomst geeft ons een blik op de Egyptische tijdrekening.

In het 3e jaar van Hiskia, den koning van Juda, 2 Kon. XVIII. 1, het 6e van Hosea, den koning van Israël, vraagt deze den koning van Egypte, So of Sewe (סוא) genoemd, om hulp tegen Salmanassar, den koning van Assyrie. 2 Kon. XVII. 3.

Dit is, zonder twijfel, de Egyptische koning, die op Egyptische gedenkteekenen Sewekowtph en bij verkorting Sewk en Sew, door Manetho Sewechos en Sebichos genoemd wordt, die vóór Tirhaka, den Ethiopier, gedu-

rende 12 jaren regeerde. Dit gezantschap moet tot hem gekomen zijn in het eerste jaar zijner regering, want 11 jaren later, in het 14e van Hiskia, regeerde hij nog over Egypte en was Tirhaka, die hem te hulp kwam en opvolgde nog koning over Cusch of Ethiopie. Jes. XXXVI. 1. Wij kunnen dus, van den aanvang van Tirhaka's regering als van een vasten grondslag uitgaande, de Egyptische chronologie van dit tijdvak hiernaar vaststellen; en daar Tirhaka niet voor het 15e jaar van Hiskia heeft geregeerd, moeten wij het laatste jaar van zijn voorganger, So, hier nog mede rekenen. De jaren volgen dan op deze wijze:

So regeert nog	1	jaar
Tirhaka / Ammaris . .	20	»
Stephinates . .	7	»
Nechepsos . . .	6	»
Nechao I. . . .	8	»
Psammitichus I.	54	»
Nechao II. . . .	16	»
Psammitichus II.	6	»
Vaphries.	19	»
Amosis.	44	»
Psammecherites.	6	mnd.

Wij vinden dus 181 j. en 6 mnd. voor het tijdsverloop tusschen het 14e jaar van Hiskia en het einde der kortstondige regering van Psammecherites, die in het derde jaar van Cambyses, den zoon van Cyrus, koning van Persie, door dezen onttroond werd.

Van deze 181 jaren aftrekkende de elf jaren, die Cyrus, na Babylons verovering, en Cambyses, vóór zijn togt tegen Egypte regeerden, verkrijgen wij, als slotsom der

Egyptische tijdrekenkunde, niet [illegible] ruim 150 jaren voor het tijdvak dat ons bezig houdt. Oppervlakkig beschouwd is hier een verschil van bijna 2 jaren met de Israëlitische en Babylonische tijdrekening. Dit verschil vervalt echter bij de opmerking, dat op de lijst der Egyptische koningen de maanden niet geregeld worden opgegeven. Daar de koningen niet volle jaren regeerden, maar telkens eenige maanden meer of minder, maakt dit altijd bij de vergelijking met de meer naauwkeurige opgave van andere volken eenig verschil. Meer dan 6 maanden boven het volle jaar werd als een geheel jaar gerekend; een getal van minder dan 6 maanden werd weggelaten. Geheele overeenstemming, in de volle beteekenis des woords, kan daarom nooit in dezen gevonden worden. Het verschil is hier intusschen, waar de regerings-jaren van twaalf koningen worden opgegeven, zoo gering, dat men regt heeft dit eene zeer aanmerkenswaardige en verrassende overeenstemming te noemen.

§ 3.

Nebukadnezar.

In deze en eenige volgende paragrafen stel ik mij voor, de volgorde der voornaamste gebeurtenissen, in en terstond na het tijdvak der Joodsche Ballingschap te Babylon voorgevallen, vooral uit Israëlitische schrijvers, nader te bepalen en tevens hunne getuigenissen, waar het noodig is, uit andere schrijvers aan te vullen en op te helderen.

Nebukadnezar wordt door zijn vader Nabopolassar tot koning en mede-regent verheven in het 3e jaar van Jojakim, den koning van Juda, zie boven bl. 42. Dit was

66 jaren voor de inneming van Babylon door Cyrus, en dus in het 4e jaar van Pharao Nechao II, koning van Egypte, en in het 30e jaar van Cyaxares, koning der Meden; in 604 voor Chr.

In het *eerste* jaar zijner regering wordt hij door Nabopolassar naar Syrie en Palestina gezonden, om die landen te veroveren en de Egyptenaren vandaar te verdrijven. Jer. XXV. 1. Deze toch hadden zich 4 jaren vroeger te Carchemisch aan den Eufraat gevestigd en versterkt; waaraan hun leger nu door Nebukadnezar eene beslissende nederlaag werd toegebragt, in het 4e jaar van Jojakim. 2 Kon. XXIII. 29; Jerem. XLVI. 2. Zie verder boven bl. 42 en Berosus p. 65.

In het *derde* jaar zijner regering ontvangt hij het berigt van den dood zijns vaders, keert naar Babylon terug en aanvaardt nu geheel alleen het bewind over het Chaldeeuwsch-Babylonische rijk. Wij zien ons gedrongen dit eerst in het derde jaar te stellen om het groote aantal daden, door hem gedurende dezen krijgstogt verrigt, die bezwaarlijk alle op het einde van het tweede jaar zullen volbragt zijn geweest; ik bedoel de overwinning, vervolging en verdrijving dier Egyptenaren en de geheele onderwerping van Syrie, Phoenicie, Coele-Syrie, Judea en van alle andere landen tusschen den Eufraat en Egypte gelegen.

In zijn *vierde*, *vijfde* en *zesde* jaar belegert en verovert hij, in vereeniging met Cyaxares, Ninive de hoofdstad van Assyrie. Het juiste jaar van den val van Ninive wordt nergens bepaald opgegeven; maar moet, naar 't mij voorkomt, op het einde van het zesde jaar van Nebukadnezar, d. i. in 599 voor Chr., gesteld worden.

De oude schrijvers toch, die de verovering van Ninive melden, schrijven die toe aan Cyaxares en Nebukadnezar.

6

Daar nu Nebukadnezar koning werd in 604 en Cyaxares stierf in 594 voor Chr., moet hun gemeenschappelijke krijgstogt tusschen 604 en 594 zijn ondernomen. Maar de eerste was in 604 en 603 in Syrie en al en in 602 in Babylon, (zie Berosus p. 65); hij kan dus mogelijk niet een leger voor Ninive gedacht worden vóór 601 voor Chr. De laatste, Cyaxares, konde ook niet eer gereed zijn voor dien krijgstogt. In 633 voor Chr. koning geworden had hij eerst zijn rijk, dat door den ondergang van Phraortes en het Medische leger grootelijks geschokt was, Herod. I. 102, hersteld, een nieuw leger bijeen gebragt, op geheel nieuwe wijze geordend en geoefend, Herod. I. 103, was toen tegen de Sacers opgetrokken, die hij overwon, Diod. Sic. II. 84, daarna tegen de Lydiers en eindelijk tegen de Assyriers, wier hoofdstad Ninive hij zelfs belegerde. Herod. I. 103. Van hier verdreven door den inval der Scythen herhaalde hij, *eerst 28 jaren daarna*, na deze teruggedrongen te hebben, de belegering van Ninive. Herod. I. 106. Het was dus ook aan Cyaxares niet mogelijk vóór 601 dit beleg aan te vangen.

Daar verder Nebukadnezar in zijn zevende jaar zich weder in Palestina bevond, moest toen het driejarige beleg van Ninive reeds door den ondergang der stad geëindigd zijn. Eene andere tijdruimte van 3 jaren is niet te vinden; en indien wij het beleg stellen op 601—599 voor Chr., dan verklaart het zich ook, hoe Jojakim, koning van Juda, in 601 tegen Nebukadnezar durfde opstaan en hoe hij 3 jaren daarna ongemoeid konde sterven, terwijl eerst zijn zoon Jojachin door Nebukadnezar werd onderworpen en gestraft. Nebukadnezar lag, gedurende die 3 jaren, met zijn leger voor Ninive, dat dus in 599 voor Chr. veroverd is.

In zijn *zevende* jaar trekt Nebukadnezar weder op tegen Jerusalem, belegert en verovert de stad en voert Jojachin, den koning van Juda, met vele aanzienlijken en krijgslieden in ballingschap naar Babylon. Jer. LII. 28 en XXIX. 2. In 2 Kon. XXIV. 11—14 wordt dit het achtste jaar van Nebukadnezar genoemd, omdat hij eerst in het begin van zijn achtste jaar naar Babylon terugkeerde.

In zijn *achtste* jaar stelt hij Zedekia, in plaats van Jojachin, tot koning van Juda aan. 2 Kon. XXIV. 17. Jer. XXXVII. 1.

In zijn *zeventiende* jaar, in de vijfde maand, dat is, in de 10e maand van het 9e jaar van Zedekia, trekt Nebukadnezar voor de derde maal op tegen Jerusalem, dat afvallig was geworden, en slaat het beleg voor die stad. Zie boven, aanteek. 6 op bl. 42.

In zijn *achttiende* jaar, in de 12e maand, neemt hij Jerusalem in, na een beleg van 18 maanden. Jer. LII. 4—7, 29; XXXIX. 1, 2.

In zijn *negentiende* jaar wordt Jerusalem, op zijn bevel, door Nebuzaradan verbrand en het nog overige volk *bijna* geheel weggevoerd. Jer. LII. 12—15. Nebukadnezar zelf was toen te Ribla, in het land van Hamath. Jer. XXXIX. 5.

In zijn *drie- en twintigste* jaar doet hij wederom eenige Joden in ballingschap gaan. Jer. LII. 30. Volgens Josefus, Arch. X. 11, werden deze weggevoerd niet uit Judea, maar uit Egypte, dat door Nebukadnezar in dit jaar zou zijn ingenomen. Onwaarschijnlijk is dit niet, omdat de verovering van Egypte ook door Berosus en Syncellus vermeld wordt en in Jeremia XLVI. 26, en Ezechiel, XXX. 25, hare bevestiging vindt. Het wordt te meer geloofwaardig, omdat de weinige in Judea overgeblevene Joden, ver-

meerderd met hen, die zich hadden weten te verbergen, na den dood van Gedalja, naar Egypte waren gevlugt, en Judea door dit vertrek aller inwoners, geheel verlaten was geworden. Jer. XLIII. 5.

In zijn *drie- en veertigste* jaar sterft Nebukadnezar en wordt opgevolgd door zijn zoon Evilmerodach. Dit vermeldt Berosus, in eene plaats, die niet slechts door Josefus, Arch. X. 11 en c. Ap. I. 19, maar ook, onafhankelijk van dezen, door Eusebius en anderen is bewaard geworden, Zie Berosus p. 67. Hetzelfde aantal jaren schrijft de Canon van Ptolemaeus aan zijne regering toe. De naam van Nebukadnezar is daar wel door onkundige afschrijvers bedorven in Nabokolassar, maar met het oog op de reeks der voorafgaande en volgende koningen zal niemand zich daardoor laten misleiden, die ooit op de groote verkneeijing der Assyrische en Chaldeeuwsche namen in de Grieksche handschriften gelet heeft [1]). Met dit berigt stemt Jeremia in, die LII. 31 zegt, dat in het 37e jaar der gevankelijke wegvoering van Jojachin, op den 25sten der 12e maand, Evilmerodach, de koning van Babel, *in het jaar, dat hij koning werd*, den tot hiertoe gevangenen Jojachin uit de gevangenis deed uitgaan. Daar nu Jojachin in het 7e jaar van Nebukadnezar werd weggevoerd, volgens vs. 28, en hier het 37e jaar daarna het eerste jaar genoemd wordt van Evilmerodach, blijkt het, dat ook Jeremia juist 43 jaren gerekend heeft voor de regering van Nebukadnezar.

In welken tijd het beleg van Tyrus en de zevenjarige krankzinnigheid van Nebukadnezar, Dan. IV, geplaatst

---

[1]) Men zie b. v. de elf uiteenloopende schrijfwijzen van den naam Evilmerodach, op bl. 67 en verv. in den Berosus van Richter. Bijna iedere bladzijde aldaar geeft eenige voorbeelden van zoodanige verminking van eigennamen.

moeten worden, is, mijns inziens, met geene zekerheid of groote waarschijnlijkheid te bepalen.

Nebukadnezar heeft geregeerd van 604 tot en met 562 voor Chr.

§ 4.

Evilmerodach en zijne Chaldeeuwsche opvolgers.

Onmiddelijk na Nebukadnezar regeerde zijn zoon Evilmerodach, zoo als ons blijkt uit het getuigenis van Jeremia, LII. 31 [1]; uit dat van Berosus, p. 67, uit den Canon van Ptolemaeus en uit de berigten van alle schrijvers die de Babylonische bronnen gebruikt hebben, Abydenus, Alexander Polyhistor enz.

Hij was koning te Babylon gedurende twee jaren, en werd toen vermoord door zijn schoonbroeder Neriglissar; volgens het eenstemmige getuigenis van Berosus, p. 67; Megasthenes, bij Euseb. Chron. I. p. 28, van den Canon

[1]) Dit is (met de gelijkluidende in 2 Kon. XXV. 27,) de eenige plaats in de Heilige Schrift, waar Evilmerodach genoemd wordt en hij zoude ook hier niet vermeld zijn, zoo hij niet *den voormaligen koning van Juda* uit de gevangenis had ontslagen. Alleen toch die personen en voorvallen uit de Babylonische geschiedenis worden door de Bijbelsche schrijvers vermeld, die op het volk van Israel betrekking hebben. — Ook in het boek van Daniel worden slechts die vorsten en gebeurtenissen aangeroerd, die op het leven of de profetische werkzaamheid van Daniel invloed hebben uitgeoefend of daarmede in betrekking staan. Die daarom aan het *stilzwijgen* van Daniel omtrent Evilmerodach of een anderen Babylonischen koning eenig gewigt hecht, miskent den aard en de klaarblijkelijke bedoeling van dit profetische boek. Die de volgorde van Babylons koningen, uit Daniel alleen, wil opgemaakt hebben, zal even ongelukkig slagen, als hij, die b.v. de volgorde van Judea's vorsten en stadhouders, ten tijde van Christus en de Apostelen, uit het N. T. alleen, zoude willen opmaken. Over de regering van Evilmerodach intusschen is geen verschil van gevoelens.

van Ptolemaeus en anderen, die intusschen, niet eene merkwaardige daad van hem hebben opgeteekend.

Zijne regering valt dus in de jaren 561 en 560 voor Chr.

Neriglissar, de schoonzoon van Nebukadnezar, die zijn schoonbroeder Evilmerodach van de kroon en het leven beroofde, en Laborosoardoch, de zoon van Evilmerodach, zullen te gelijk moeten behandeld worden, omdat, mijns inziens, de regering dezer beide vorsten gelijktijdig plaats vond en de berigten hunnentwege, door de oude oostersche schrijvers gegeven, bij afzonderlijke behandeling, op geenerlei wijze kunnen worden verstaan of met elkanderen vereenigd.

Om duidelijk te zijn, zal ik eerst de slotsom van mijn onderzoek mededeelen en dan de hoofdpunten daarvan toelichten en bewijzen. Na op alle berigten gelet te hebben, is dit het resultaat van mijn onderzoek:

Evilmerodach, vermoord door zijn schoonbroeder Neriglissar, liet een zoon van zeer jeugdigen leeftijd achter, die gewoonlijk Laborosoardoch, beter Belsazar, genoemd wordt. Deze was de wettige en dadelijke opvolger van zijn vader. Daar echter zijn oom Neriglissar gedurende 3 jaren en 3 maanden voor hem het bewind uitoefende, werd Belsazar eerst met diens dood werkelijk koning en regeerde 9 maanden.

Men kan zich derhalve over de regering van deze 4 jaren zeer verschillend en toch telkens naar waarheid uitdrukken. Men kan zeggen: na Evilmerodach regeerde zijn zoon Belsazar gedurende 4 jaren, meestal onder voogdij van zijn oom, slechts 9 maanden alleen; of men kan zeggen: na Evilmerodach voerde Neriglissar het bewind 3 jaren en

3 maanden, daarna Belsazar 9 maanden; of, indien men, gelijk de Canon van Ptolemaeus *altijd* doet, die vorsten weglaat, die slechts eenige maanden geregeerd hebben en die maanden bij den regeringstijd hunner voorgangers telt — dan kan men zeggen: na Evilmerodach regeerde Neriglissar gedurende 4 jaren. De eerste dezer 3 uitdrukkingen wordt gebruikt, b. v. in den Bijbel en door Abydenus; de tweede b. v. door Berosus en Alexander Polyhistor; de derde in den Canon van Ptolemaeus.

De hoofdzaak in deze slotsom, die bewezen en toegelicht moet worden, is de stelling, dat Laborosoardoch dezelfde is als Belsazar, Dan. V, en beter aldus genoemd wordt.

Volgens mijne overtuiging toch, zijn het niet twee verschillende namen van denzelfden persoon; maar de naam Laborosoardoch, zoo als de bedoelde vorst gewoonlijk genoemd wordt, is slechts eene verknoeijing van den naam Belsazar. De naam is oorspronkelijk een en dezelfde.

Men is namelijk ongelukkig genoeg geweest, om, uit twee verbasteringen of verminkingen van den naam Belsazar bij Josefus, eenen nieuwen naam te vormen, Laborosoardoch, die bij geen ouden schrijver voorkomt en waarin bijna alle sporen van de oorspronkelijke schrijfwijze zijn verloren gegaan. Waarop immers steunt deze schrijfwijze? Grootendeels op ééne plaats van Josefus, c. Ap. I, 21, waar hij *Laborosoarchod* geschreven wordt. (Nergens elders vindt men dien naam zóó terug.) Overigens heeft men den uitgang ontleend aan eene andere plaats van Josefus, Arch. X, 11, waar de naam *Labosordach* gespeld wordt. Uit deze twee vormen is de gewone schrijfwijze *Laborosoardoch* te zamen gesteld. Men had voorzeker

op even goeden grond aan dezen koning den naam *Chabassoarach* (Χαβασσοαρὰχ) kunnen geven, zoo als hij, nog meer verminkt, genoemd wordt bij Eusebius, Praep. Ev. IX. 40, of uit de handschriften van Josefus, Eusebius en anderen nog dwazere schrijfwijze kunnen opzoeken en voortrekken. De naam Laborosoarchoch, die bij geen ouden schrijver gevonden wordt, is de ware naam niet.

Volgens Berosus, bij Euseb. Chr. Can. p. 33, Abydenus, bij Euseb. Chr. G. A. L. p. 28, Megasthenes, bij Euseb. P. E. IX. 41, Syncellus, in Chron. p. 226, en anderen was de meest gewone schrijfwijze Labassorach of Labossorac. In dezen naam, hoe verknoeid ook, schijnt mij de oorspronkelijke lezing van den naam, Belsasar, nog duidelijk genoeg bewaard te zijn. Om de ware lezing te herstellen, moet men *eerst* de twee eerste lettergrepen omzetten, zoodat men *Lab* en de omkeerende *Bal* en *sa* leest; men heeft dan niet meer Labassorach maar Balsasorach; en *ten tweede* moet de uitgang *ach* worden weggeworpen.

Op het eerste aanzien schijnt dit middel van herstel al te geweldig te zijn en inderdaad zal het ook nooit mogen aangewend worden op Hebreeuwsche, Grieksche of andere namen, wier klank en vorming aan de afschrijvers genoegzaam bekend waren, om hen voor zulke afdwalingen te behoeden: wie echter ooit de geweldige en veelvuldige verknoeijingen aan andere Chaldeeuwsche namen opmerkzaam heeft gadegeslagen, zal zich over de omzetting van twee lettergrepen in een woord even weinig verwonderen, als over den noodeloozen en nutteloozen staart, die, misschien uit herinnering van andere namen, aan dezen naam is toegevoegd.

Het zal intusschen niet ongepast zijn hier een paar voorbeelden bij te brengen van dergelijke omzettingen en aanvoegselen. Daar zij in alle Chaldeeuwsche eigennamen voorkomen, is de keus eenigzins moeijelijk. Ik bepaal mij tot de naastbij liggende.

Een duidelijk voorbeeld van omzetting van twee lettergrepen in een woord geeft deze zelfde naam. De derde sylbe luidt bij Josefus, Arch. X. 11 *sor*, bij denzelfden schrijver, c. Ap. II. 20, *nos*; de laatste lettergreep luidt in de eerstgenoemde plaats *dach*, in de laatstgenoemde *chod*. Ginds staat Labosordach, hier Laboresoarchod. Waar dezelfde naam zulke omzettingen aanbiedt, kan men mijne omzetting uit hans niet voorbeeldeloos stout noemen. Een ander voorbeeld van omzetting van twee lettergrepen in denzelfden naam levert ons de Grieksche vertaling der LXX van Jerem. LII. 31 in den naam Evilmerodach. Vooreerst is de tweede lettergreep omgezet; (*οὐλαι-* in plaats van *οὐιλ-*) en bovendien is de vierde lettergreep omgekeerd en aan het slot des naams geplaatst; zoodat de tweede helft niet meer marodach, maar madachor luidt. De geheele naam wordt dus *Οὐλαιμαδάχορ* geschreven, in plaats van *Οὐιλμαρωδάχ*.

Het noodeloos aanvoegen eindelijk van eene slotlettergreep, *ac*, *ach*, *dach* of *chod* schijnt in den eersten opslag niet minder bevreemdend, maar die toevoegsels aan de Chaldeeuwsche eigennamen zijn in de Grieksche schriften, door de schuld der afschrijvers, zoo algemeen, dat een enkel voorbeeld hier volstaan kan, en voldoende zal zijn om het bevreemdende weg te nemen. De naastvolgende koning van Babylon, Nabonidus of liever Nabonitus, wordt door Abydenus, bij Euseb. P. E. IX, 41, Nabannidoch genoemd en door Josefus, Arch. X. 11, Naboan-

del, *Ναβοάνδηλος*, welke beide namen naast dien van denzelfden koning bij Herodotus, Labynetus, gesteld, I. 188, door niemand voor denzelfden naam zouden gehouden worden, als niet de oorspronkelijke vorm de mogelijkheid van zoo veelsoortige verknoeijing aanwees en bovendien de geschiedenis van Nabannidoch, Naboandel en Labynetus niet klaarblijkelijk die van denzelfden koning was.

Daar elke andere Chaldeeuwsche eigennaam bij dezen of genen schrijver even groote verbastering ondergaan heeft, mag ik met regt den naam Labassorach met al zijne overige veranderingen voor eene verknoeijing van Belsazar houden, indien de geschiedenis genoegzame gronden voor de identiteit oplevert. Die punten van overeenkomst zijn de volgende:

De koning, door Berosus en anderen Labassorach, door Daniel Belsazar genoemd, was *de laatste Chaldeeuwsche* koning te Babylon. Berosus getuigt uitdrukkelijk, dat hij, vermoord zijnde, opgevolgd is door een der mannen, die tegen hem hadden zaamgezworen, door Nabonidus *den Babyloniër*; en met Berosus stemmen Abydenus, Alexander Polyhistor en anderen in. Hetzelfde blijkt uit Daniel V. 26, 28, 30, waar de dood van Belsazar het einde der Chaldeeuwsche dynastie ten gevolge heeft. Zóó was ook deze naauwkeurige voorzegging bij Jeremia vervuld, XXVII. 7: »ik heb deze landen gegeven in de hand van Nebukadnezar, den koning van Babel en alle volken zullen hem en zijnen zoon en zijnen kleinzoon dienen;" eene voorzegging even bepaald, als die van de 70 jaren der Joodsche gevangenschap te Babylon, Jer. XXIX. 10—14 en Dan. IX. 2.

De levenswijze van dezen koning, die in zijne kortstondige regering, eigenlijk slechts van 9 maanden, niets

merkwaardige schijnt uitgevoerd te hebben, wordt door Berosus als een zedelboos afgeschilderd, dat zij zelfs te Babylon ergerlijk was; daarom werd hij door de zijnen gedood. Al wat door Daniel van hem vermeld wordt, V, 2, 23 enz., getuigt van zijne ligtzinnigheid en zedeloosheid.

Onverwachts werd Labassorach, volgens Berosus, door de zijnen gedood (ὑπὸ τῶν φίλων ἐτυμπανίσθη); onverwachts werd Belsazar, Dan. V, 30, in den nacht van het bekende gastmaal gedood. Men heeft bij Daniel wel aan een vijandelijken overval en inneming der stad gedacht, maar het verhaal zelf geeft daartoe geene de minste aanleiding.

Daar er niets meer van Labassorach of Belsazar gemeld wordt, geeft deze geheele overeenstemming op alle punten ons het volste regt om, bij identiteit des persoons, tot de verwonderlijke verbastering van den naam te besluiten.

De overige eenigzins twijfelachtige stellingen der bovengenoemde slotsom zijn spoediger te bewijzen.

Dat Neriglissar een schoonbroeder van Evilmerodach en schoonzoon van Nebukadnezar was, blijkt uit Berosus, t. a. p., waar hij vermeldt, dat Evilmerodach werd uit den weg geruimd door zijn zwager Neriglissar (ὑπὸ τοῦ τὴν ἀδελφὴν ἔχοντος αὐτοῦ). Hij wordt Nebukadnezars schoonzoon genoemd door Abydenus, bij Eus. Chr. Can. p. 28. Megasthenes, t. a. p., noemt hem, een weinig onbepaalder een aanverwant door huwelijk van Evilmerodach, (κηδεστής).

Dat Belsazar (Labassorach) bij den dood van zijn vader [2])

---

[2]) Bij Daniel, V. 3 verv., wordt Nebukadnezar *de vader* van Belsazar genoemd. Zonder eenig bezwaar echter kan men dit woord (אב) hier door *grootvader* vertalen; zoo komt het voor, b. v. Gen. XXVIII. 13 enz.

Evilmerodach nog in zeer jeugdigen leeftijd moet geweest zijn, blijkt daaruit, dat hij, ruim drie jaren daarna het bewind aanvaardende, nog een knaap of jongeling (παῖς) genoemd wordt, b. v. door Berosus, t. a. p., door Megasthenes, bij Eus. Pr. E. IX. 41 enz.

Het uitdrukkelijke getuigenis der Babylonische schrijvers, waarnaar Belsazar, van de 4 aan hem (of ook wel aan Neriglissar) toegeschrevene jaren, eigenlijk slechts de 9 laatste maanden aan het bewind was, worden van ter zijde, maar treffend, bevestigd door Daniel. Zoo toch alleen is het te begrijpen, dat Daniel in het 3de jaar van Belsazar in 's Konings dienst was en zeker onder de hovelingen van den eersten rang behoorde, Dan. VIII. 1, 27, en toch aan Belsazar in het 4de jaar persoonlijk onbekend konde zijn, Dan. V. 13. Bij Neriglissar was hij nog in dienst; door Belsazar was hij verwaarloosd.

Met het oog intusschen op de daargestelde vereeniging van schijnbaar uiteenloopende berigten van verschillende schrijvers, mogen wij de 4 eerste jaren na den dood van Evilmerodach op naam van Belsazars regering plaatsen, die, ofschoon minderjarig en zonder eenige magt, toch werkelijk koning der Chaldeën was; zonder daarom andere berigten, die Neriglissar, den eigenlijken rijks-bestuurder, meer op den voorgrond stellen, in het minste van hunne waarde te berooven.

Hij regeerde dus 559—556 voor Chr. [3]).

en in beide beteekenissen in één vers, b. v. Gen. XXXII. 10; 2 Sam. IX. 7. Men zie andere voorbeelden in Gesenii Thes. s. v. en in andere Hebreeuwsche woordenboeken.

[3]) Over den regeringstijd van Evilmerodach en zijne Chaldeeuwsche opvolgers is geen verschil bij de oude schrijvers. Alleen Josefus laat, Arch. X. 11, den koning Abilamarodach (Evilmerodach) niet minder dan

§ 4.

Nabonitus.

Deze naam komt in de Boeken der Heilige Schrift niet voor en ook onder een anderen naam wordt, mijns inziens, deze koning aldaar niet vermeld. Wij zullen dus de berigten van andere oude geschiedschrijvers moeten hooren, om over den tijd zijner regering met zekerheid te kunnen beslissen.

Berosus, p. 68, zegt van hem: » de zamengezworenen, die den vorigen koning gedood hadden, droegen gemeenschappelijk de koninklijke waardigheid op aan Nabonnedus, een man uit Babylon, die in deze zamenzwering gedeeld had. Nadat deze 17 jaren geregeerd en veel tot versiering en versterking van Babylons muren aan de zijde van den Eufraat had toegebragt, trok Cyrus, die met een groot leger uit Persie was gekomen en het overige Azie reeds had veroverd, ook tegen Babylonie op. Nabonnedus, dit vernomen hebbende, trok hem met een leger te gemoet, werd in een veldslag overwonnen en vlugtte, door een klein getal der zijnen vergezeld, naar Borsippa. Cyrus nam daarop eerst Babylon in en vertrok daarop naar Borsippa om deze stad te veroveren. Nabonnedus evenwel, de belegering niet afwachtende, gaf zich aan Cyrus over, die hem in

---

18 jaren en Niglissar (Neriglissar) zijn zoon (!) niet minder dan 40 jaren regeren. Het is eene nieuwe proeve van Josefus onnaauwkeurigheid, of van den treurigen toestand, waarin zijne geschriften tot ons zijn gekomen. Elders toch geeft ook Josefus, c. Ap. I. 21, aan Exilmerodach slechts 2 en aan Neriglissar slechts 4 jaren. Wij behoeven ons dus daarbij niet op te houden.

Karmanie deed wonen, gelijk hij ook aldaar tot aan het einde zijns levens gebleven is."

Megasthenes, bij Euseb. Pr. Ev. IX. 41 en Chr. G. A. L. I. 55, zegt wel niet letterlijk hetzelfde, maar verhaalt toch in denzelfden geest: »toen Labassorach (Belsazar) een geweldigen dood gestorven was, maakten zij tot koning Nabannidoch, die tot den vorigen koning in geene betrekking van verwantschap stond. Aan dezen gaf Cyrus, nadat hij Babylon had ingenomen, het bewind over Karmanie."

Alexander Polyhistor, bij Euseb. Chr. Can. p. 21, schrijft van hem het volgende: »daarna regeerde Nabonedus gedurende 17 jaren. Tegen het einde van dien tijd viel Cyrus, de zoon van Cambyses en koning der Persen, met een leger in Babylonie; door wien Nabonedus in een veldslag overwonnen en op de vlugt gejaagd is. Nadat Cyrus Babylon had ingenomen regeerde hij aldaar nog 9 jaren," enz.

De Canon van Ptolemaeus noemt hem Nabonidus en meldt, dat hij 17 jaren over Babylon geregeerd heeft en verzangen is door Cyrus, den koning der Persen.

Herodotus noemt denzelfden, I. 77, Labynetus, onregtmatig beheerscher (τύραννος) der Babyloniers; noemt, I. 185, zijne beroemde moeder Nitocris, aan wier beleid de versieringen en versterkingen van Babylon, aan de rivierzijde; (waarvan ook Berosus met een woord spreekt) moeten worden toegeschreven; en verhaalt, I. 188, dat Cyrus tegen hem is opgetrokken; en I. 191, dat Babylon door dezen koning der Persen is ingenomen.

Eindelijk in het opschrift van Darius Hystaspis te Bisostun vinden wij, tot tweemalen toe, een opstand vermeld tegen Darius door mannen, die zich uitgaven voor zoons van Nabonitus.

De eerste opstand wordt beschreven, kol. I. r. 16, 18, 19 in deze woorden: »Er was een man van Babylonie, Nathitabira genoemd; deze stond op in Babylon; hij loog tegen het rijk, (zeggende): ik ben Nabukodrazara zoon van Nabonita; toen ging al het Babylonische volk tot hem over; Babylon werd oproerig; hij maakte zich meester van Babylon. Daarna trok ik (Darius Hystaspis) naar Babylon tegen dezen Nathitabira; wiens leger aan den Tigris stond, waar hij ook zijne schepen had. Ik verdeelde mijn leger in afdeelingen, ging door de gunst van Auramazda (Ormuzd) over die rivier en versloeg zijn leger op den 27en der maand Atrijathija. Daarop trok ik naar Babylon; niet ver van Babylon kwam hij mij met een leger te gemoet; wij streden bij den Eufraat; door de gunst van Auramazda deed ik hem eene zware nederlaag ondergaan; op den 2den der maand Anamaka; zijn leger werd grootendeels in den stroom gedreven. Hij zelf ontvlood met eenige ruiters naar Babylon. Ik volgde hem spoedig, nam Babylon in en doodde dezen Nathitabira aldaar.”

De tweede opstand wordt vermeld, kol. III. r. 13, 14, op deze wijze: »Terwijl ik in Persie en Medie was, stonden de Babyloniers ten tweeden male tegen mij op. Een man, met name Arakha, een Armenier stond op in Babylonie, in het gewest Dubana en loog (zeggende), ik ben Nabukodrazara, de zoon van Nabonita. De Babyloniers hingen hem aan; hij werd koning te Babylon. Ik zond daarop een leger naar Babylon; ik stelde Vidafra, een Meder, tot mijn aanvoerder daarover aan en sprak tot mijne krijgslieden: gaat en verslaat dat leger van Babylon, dat zich van mij afgescheiden heeft. Toen vertrok Vidafra; door de gunst van Auramazda nam hij Babylon in;

op den 2[en] der maand . . . . werd . . . . . . aan de galg gehangen en gedood."

Uit beide deze plaatsen blijkt, dat in Babylon, niet zeer lang voor Darius Hystaspis, een koning geregeerd had, met name Nabonitus, niet tot de Persen of Meden behoorende en wiens naam aldaar in gedachtenis gebleven was, zoo dat *een zoon van Nabonitus te zijn of te heeten*, aldaar de sterkste aanbeveling was en het krachtigste middel om de Babyloniers tegen de Persen in opstand te brengen. Daar er sedert de inneming dier stad door Cyrus en de afzetting van Nabonitus slechts 17 jaren verloopen waren bij den aanvang van Darius Hystaspis regering, is de tijdruimte tusschen Nabonitus onderwerping en de opstand zijner (voorgewende?) zoons juist zoo groot, als in de gegevene omstandigheden gewacht moest worden.

Uit alle bovengenoemde getuigenissen te zamen maak ik op: dat aan Belsazar (Labassorach) is opgevolgd een koning, met name *Nabonitus* [1]), een Babylonier, niet uit het geslacht van Nebukadnezar, niet behoorende tot de Meden en

[1]) Het blijkt uit de inscriptie van Bisoetun, dat de naam is *Nabonitus*; het naaste aan deze schrijfwijze komt de Canon, die hem Nabonidus, en Berosus die, even als Alexander Polyhistor, hem Nabonnedus noemt. Het toevoegsel *och*, bij Megasthenes, levert weinig bezwaar op; zie boven bl. 90. Een weinig moeijelijker is het berigt van Herodotus, door wien hij Labynetus genoemd wordt. Men heeft dit uit de natuurlijke verwisseling der twee gelijkluidende letters willen verklaren; en voorzeker in zelfstandige naamwoorden en werkwoorden heeft de verwisseling dezer vloeijende letters niet zelden plaats. In eigennamen echter weet ik daarvan geene voorbeelden en zonder verwarring te veroorzaken zou dit niet kunnen geschieden. Waarschijnlijk heeft dus Herodotus, den naam *hoorende* uitspreken, zich in den klank vergist; of is de fout aan de gelijkheid der letters *l* en *n*, bij het *schrijven*, en dus aan de hand of het oog des schrijvers of afschrijvers te wijten.

Persen, die 17 jaren over Babylonie geregeerd heeft en overwonnen en afgezet is door Cyrus, den koning der Persen. Nabonitus regeerde dus van 555 tot 538 voor Christus.

Deze slotsom is, mijns inziens, zoo eenvoudig en zeker, als ergens in de geschiedenis verwacht kan worden. Alle getuigenissen stemmen in deze punten overeen; er is nergens in de oude geschiedenis eenig hiermede strijdig berigt. Het bestendige streven echter om dezen koning ook in de Bijbelsche geschiedverhalen aan te wijzen, heeft hier alle tijdrekenkundigen en geschiedschrijvers van den waren en regten weg doen afdwalen.

De meeste namelijk houden dezen Nabonitus voor denzelfden als Darius den Meder en trachten deze beide personen tot éénen terug te brengen; de overigen houden hem voor een en denzelfden als Belsazar. Beide gevoelens zijn, dunkt mij, niet moeijelijk te wederleggen.

Wat het eerste gevoelen betreft, wijs ik 1°. op het verschil van naam. Nabonitus is kennelijk een Babylonische, Darius een Medische en Persische naam. Twee namen, van zoo verschillend karakter, kan een en dezelfde koning, tijdens zijne regering, niet gedragen hebben; 2°. Nabonitus was een Babylonier, blijkens de authentieke stukken van Bisoetun, Berosus, Alexander Polyhistor enz. Darius, de Meder, was een Meder, Dan. VI. 1, uit het bloed der Meden, Dan. IX. 1. 3°. Nabonitus regeerde 17 jaren te Babylon, vóór den tijd van Cyrus, volgens Berosus enz. Darius regeerde 2 jaren te Babylon, tijdens de opperheerschappij van Cyrus of van de Meden en Persen, Dan. VI. 9 enz.; zie onder § 5. 4°. In het eerste jaar van Darius, den Meder, vestigde Daniël zijne aandacht op het getal der 70 jaren, waarvan Jeremia (XXIX. 10) had voor-

zegd, en bemerkte dat de tijd der ballingschap ten einde spoedde, Dan. IX. 2. Dit is onverstaanbaar, ten zij men aanneme dat Darius, de Meder, na Nabonitus geregeerd heeft; eerst dan nadert het einde der 70jarige ballingschap.

Maar reeds genoeg verschil, bij geene de minste overeenkomst, om met zekerheid te kunnen besluiten: Darius de Meder is Nabonitus niet.

Het tweede gevoelen schijnt mij even ongegrond te zijn. Wanneer men let op het verschil van naam, en bedenkt, dat Belsazar een Chaldeër was en kleinzoon van Nebukadnezar, Nabonitus daarentegen een Babylonier en niet aan de voorgaande Chaldeeuwsche koningen verwant; dat Belsazar 4 jaren koning heette en slechts 9 maanden regeerde, Nabonitus daarentegen 17 jaren te Babylon heerschte; dat Belsazar door de zijnen in den nacht na een gastmaal gedood is, Nabonitus echter, door Cyrus overwonnen en gevangen, in Karamanie zijn leven eindigde, dan wordt het onmogelijk deze twee vorsten te identifiëren. Belsazar is Nabonitus niet.

De eenige reden, waarom men het eene of het andere gevoelen verdedigt, ligt in het bezwaar uit het stilzwijgen van Daniël ontleend. Is het denkbaar, zegt men, dat Daniël eenen koning van Babylon, die 17 jaren regeerde, niet vermeld zoude hebben? Mijns inziens is dit niet alleen denkbaar, maar natuurlijk en noodzakelijk, indien de regering van dezen vorst op de profetische werkzaamheid van Daniël geen invloed uitoefende of hem gedurende die regering geen profetische last werd opgedragen of geene buitengewone verschijning te beurt viel. Daniël schreef de geschiedenis van zijn tijd niet [1]).

[1]) Zie ook de aanteekening aan den voet van bl. 85.

§ 5.

Darius de Meder.

Zonder twijfel moet de regering van den, aan het hoofd dezer paragraaf, genoemden koning onder de moeijelijkste chronologische vraagstukken van dit tijdvak geteld worden. Over geen anderen koning loopen de gevoelens zoo zeer uiteen en zijn zij op zoo lossen grond gevestigd. Het zal daarom hier vooral noodig zijn tot de bronnen terug te keeren en naauwkeuriger, dan tot hiertoe geschied is, acht te geven op alles, wat wij omtrent dezen vorst in echte berigten vermeld vinden.

Daar mijne slotsom van die mijner voorgangers afwijkt, zal het niet ongepast of overtollig zijn, eerst de meer of min algemeen aangenomene gevoelens van anderen met een woord te vermelden. Als het weinig gegronde daarvan aangewezen is, eerst dan is er genoegzame reden, om naar iets beters om te zien.

Darius, de Meder [1]), Dan. VI. 1; IX. 1; XI. 1, is gewisselijk Darius Hystaspis niet, gelijk boven bl. 53 en

[1]) Het is eene loutere gissing en geheel ongegronde meening van Dr. Ottema, dat Darius, de Meder, Dan. VI. 1, dezelfde als Darius Hystaspis zoude zijn; maar dat Darius, de Meder, die Dan. XI. 1. voorkomt, dezelfde zoude zijn als Cyrus de Persiaan in Dan. X. 1. Vergelijk Kores, bl. 9 met bl. 14. Indien toch Daniël denzelfden man, zonder eenige nadere bepaling, in H. X. 1, Cyrus den Persiaan en in H. XI. 1, Darius den Meder heeft kunnen noemen; — indien Daniël bovendien door den naam van Darius den Meder nu eens den eenen koning van Persie, dan weder een anderen heeft kunnen bedoelen, dan is hij niet meer waardig onder de bronnen dezer geschiedenis genoemd te worden; het ware dan beter dit boek als niet bestaande te beschouwen.

verv. is aangetoond. Hij mag ook niet gehouden worden voor Nabonitus, den koning van Babylonie, om de redenen, boven bl. 97, ontwikkeld. Het gevoelen der Grieksche vertaling van Daniël, LXX, Dan. V. 31, waarnaar Darius, de Meder, Artaxerxes zijn zoude, is, als geheel ondenkbaar, naauwelijks vermelding waardig. Dat van Syncellus, Chron. p. 232, en Cedrenus, Chron. p. 142, later door anderen herhaald, dat hij voor Astyages, den zoon van Cyaxares, den koning der Meden, te houden zij, is door Vitringa, Obs. Sac. VI. 5, en anderen genoegzaam wederlegd en vordert geene verdere ontwikkeling of tegenspraak. Er blijft dus alleen over het meest gewone gevoelen, dat het eerst door Josefus is voorgesteld en aangedrongen en later door vele beroemde geschiedschrijvers is aangeprezen en ondersteund.

In overeenstemming dan met Josefus [2]), houdt men Darius, den Meder, meestal voor Cyaxares II, den zoon van Astyages, die zijnen vader in de regering zal zijn opgevolgd, Xenoph. Cyrop. I. 5. 2, maar die, rust en genot boven alles waarderende, Xenoph. Cyr. IV. 5—8; V. 5. 44, aan zijn neef Cyrus, den bekenden koning der Persen, het bestuur des rijks zoowel in tijd van oorlog, als van vrede overliet; waarom dan ook Herodotus en andere oude geschiedschrijvers van dezen Cyaxares, om zijne persoonlijke nietigheid en onbeduidende regering, geen gewag maken, maar op Cyrus, den later alleen heerschenden koning en nu alvermogenden regent, den regeringstijd van Cyaxares II overdragen.

---

[2]) Josefus zegt van hem, Arch. X. 11: ἦν Ἀστυάγου υἱὸς, ἕτερον δὲ παρὰ τοῖς Ἕλλησιν ἐκαλεῖτο ὄνομα.

Dit gevoelen is, gelijk men ziet, geheel gebouwd op de Cyropedie van Xenophon, en wordt in de oudheid alleen ondersteund door het getuigenis van Josefus, dat wegens de onnaauwkeurigheid van dezen schrijver van weinig beteekenis is.

De Cyropedie intusschen, ofschoon zij ongetwijfeld eenige punten in de geschiedenis van Cyrus naar waarheid opgeeft, wordt door niemand voor eene zuivere en ware geschiedenis gehouden [3]. Men is het daarover eens, dat veel daarin opgesierd en verdicht is, en dat het in dit werk Xenophons hoofdbedoeling was, een ideaal van koninklijke grootheid en voortreffelijkheid te schetsen. Dat er, gelijk in iederen goeden historischen roman, ware geschiedenis ten grondslag ligt, is met gewisheid te bevestigen. Hoeverre die ware geschiedenis zich uitstrekt, en waar dus de verdichting en opsiering begint, is, mijns inziens, nog niet uitgemaakt en kan met de bronnen, die wij tot hiertoe bezitten, niet tot zekerheid gebragt worden. Het is mij althans niet mogelijk dit op goede gronden eenigzins te bepalen.

Voor de beantwoording van ons vraagstuk echter schijnt mij die bepaling in 't geheel niet noodzakelijk te zijn. Of men Xenophons Cyropedie, als onhistorisch, ter zijde legge en de regering en het bestaan van Cyaxares II loochene, of op gezag van Xenophon eenen koning der Meden, Cyaxares II genoemd, als opvolger van Astyages aanneme, zal, naar 't mij voorkomt, voor de nadere bepaling van Darius, den Meder, op hetzelfde nederkomen.

---

[3]) Al te laag schijnt de waarde der Cyropedie gesteld te worden door St. Croix, in zijne nouvelles observations sur la Cyrop. Men zie daartegen Vitringa, in Jesajam I. p. 417, door Gesenius, op Jesaja I. s. 466, verkort, maar met geheele instemming, medegedeeld.

Vooronderstellen wij toch de volkomene geschiedkundige waarheid der Cyropedie, zelfs dan nog vinden wij daar Darius den Meder niet genoemd, noch zijne geschiedenis vermeld.

De naam Cyaxares is reeds geheel verschillende van dien van Darius. De vader van Cyaxares heet Astyages, de vader van Darius, den Meder, wordt geheel anders, Achasveros, genoemd. Het is onmogelijk deze namen in overeenstemming te brengen. Voorts was Cyaxares, volgens Xenophon, koning der Meden; Darius was, volgens Daniël, koning van het Chaldeeuwsche rijk. Hetgeen overigens van Cyaxares II door Xenophon gezegd wordt, stemt noch in de hoofdtrekken, noch in de bijzonderheden met het door Daniël omtrent Darius vermelde overeen. Het eenige punt van overeenkomst, is, dat beide nagenoeg gelijktijdig zijn. Zelfs, wanneer wij de twijfelachtige berigten van Xenophon als waar en zeker aannemen, hebben wij geen redelijken grond of regt om Darius den Meder te houden voor denzelfden als Cyaxares II.

Uit het tot hiertoe behandelde schijnt mij te blijken, dat men tot hiertoe te vergeefs in Grieksche en Babylonische schrijvers gezocht heeft naar eenen koning, die voor Darius den Meder kan worden aangezien. Ik meen te mogen vaststellen, dat hij werkelijk alleen in het boek van Daniël genoemd wordt en, om goede redenen, door alle andere schrijvers met stilzwijgen wordt voorbijgegaan. Eer die redenen ontwikkeld worden, zal het noodig zijn, de berigten zijnentwege door Daniël gegeven, zorgvuldig en naauwgezet te onderzoeken.

Darius wordt genoemd *de Meder*, Dan. VI. 1; XI. 1.

Hiermede vervalt dus de meening van hen, die hem tot een Babylonier of Persiaan hebben willen maken. Het mag verder eenigzins vreemd schijnen, dat hij *nooit* genoemd wordt de koning der Meden, indien hij dit werkelijk geweest is. Ook andere koningen werden somtijds alleen onderscheiden naar het volk, waartoe zij behoorden of waarover zij regeerden; maar dit geschiedt alleen bij zeer bekende koningen en slechts dan, wanneer hunne koninklijke waardigheid reeds een of meermalen vermeld is. Indien Darius waarlijk koning der Meden geweest is, dan is dit het eenige voorbeeld van een vorst, die eenvoudig, en alleen naar zijn oorsprong, de Meder genoemd wordt. Wij mogen dus een weinig twijfelen, of hij wel werkelijk over de Meden geheerscht heeft.

Wij worden in dien twijfel versterkt door de nadere bepaling, die zijnentwege door Daniël IX. 1, gegeven wordt, en volgens welke hij, naar de gewone opvatting, uit het zaad en geslacht der Meden was. Deze opvatting en vertaling is niet volkomen juist. Een Meder is niet in het Hebreeuwsch Madai [4]), maar Madi, מָדִי, b. v. Dan. XI. 1, en bovendien moest het artikel noodzakelijk hier gevonden worden en הַמָּדִים door Daniël geschreven zijn, indien hij *uit het zaad der Meden* had willen uit-

[4]) Madai is de naam van den stamvader des volks Gen. X. 2 en van het land door zijne nakomelingen bewoond en naar den stamvader genoemd. Dat Gesenius en anderen den naam Madai vertalen willen door het *Midden*-land, d. i. het land dat in het middenpunt van Azie of van den aardbodem ligt, is even onnatuurlijk als zijne verklaring van Kanaan door *het lage land.* Het hooge bergachtige Kanaan was genoemd naar den stamvader der Kanaanieten. Madai was de naam van Medie, voor dat de Meden een vrij volk uitmaakten en zij hebben nooit op de eer aanspraak gemaakt, van bewoners van het midden der aarde te zijn.

Vooronderstellen wij toch de volkomene g ... aad of
waarheid der Cyropedie, zelfs dan nog ... oon vol-
Darius den Meder niet genoemd, noch ... m, David
vermeld. ... n, b. v. het

De naam Cyaxares is reeds gehee ... s Madai, de
van Darius. De vader van Cyax ... n Jafet, Gen.
der van Darius, den Meder, w ... srael; Ephraim
ros, genoemd. Het is onmo ... aimiet is, zoo is
stemming te brengen. Vo ... *uit het zaad van*
nophon, koning der Me ... alde *een Meder*.
koning van het Chald ... aan Darius, indien hij van
van Cyaxares II door ... s, gegeven zijn, om hem van
in de hoofdtrekke ... zelfden naam, maar tot een an-
door Daniël omtr ... te onderscheiden, maar wie zal de
punt van overe ... geslacht van Madai of *een Meder* be-
dig zijn. Z ... dischen koning, die zijn voorvaderlijke rijk
van Xenop ... eidene jaren bestuurt? Zoude een tijdgenoot
geen red ... en der eerste staatsdienaren van Darius, zoude
houder ... hem niet eenvoudig de koning der Meden genoemd
... , indien hij dat geweest was? De bepaling *een Me-*
... *is*, gebruikt zijnde van een sedert lang regerenden
... dischen koning, ongepast en in Daniëls mond geheel
... denkbaar.

Wij zijn dus door die uitdrukking in onzen vroeger opgevatten twijfel eenigzins bevestigd. Wij zien in Darius, eer hij te Babylon regeerde, een Meder, misschien van aanzienlijken rang, misschien tot het koninklijke geslacht behoorende, maar waarschijnlijk geen koning, over dit aanzienlijke rijk regerende.

Darius was de zoon van Achasveros, Dan. IX. 1. Het is zeker en zal later aangetoond worden, dat overal elders

'lige Schrift, waar de naam van Achasveros wordt
niemand anders daarmede bedoeld wordt dan
ning der Persen, de zoon van Darius Hystas-
ts, waar wij den vader van een bejaarden
voor ons hebben, valt aan dien koning
en. Buitendien was ook Xerxes een
n Achaemenes, en Achasveros bij

ndien in het boek van Tobia, H. XIV.
er twijfel door Achasveros, de Medische
duid, die door Herodotus en alle andere
schrijvers Cyaxares genoemd wordt, de vader
Astyages, den koning der Meden, die door Cyrus overwonnen werd.

Bij eene oppervlakkige beschouwing mag dit vreemd schijnen. Bij naauwkeurige opmerkzaamheid heeft het inderdaad niets bevreemdends. Immers Cyaxares of *Κυαξάρης* is volmaakt overeenstemmende met den Medischen koningsnaam Kuwakhscharâs. Deze naam van den voorlaatsten Medischen koning beteekent *koning Xerxes*. De eerste lettergreep *ku*, in het Sanskrit *çu*, is eene afzonderlijke partikel, eershalve voor den naam van vorsten of koningen geplaatst. De *w* is eene half-vokaal, alleen ingeschoven om voor te komen, dat de twee vokalen *u* en *a* elkander onmiddelijk opvolgen. In het Grieksch, waar het niet noodig was de vokalen op zulke wijze te scheiden, is daarom die letter eenvoudig weggelaten. Akhscharâs is de naam van Xerxes, *volgens de Medische uitspraak* en schrijfwijze, die door de Grieken is overgenomen en gevolgd.

De Joden hebben den eeretitel, die vóór den eigenlijken naam geplaatst is, weggelaten en den naam Xerxes wederge-

geven niet naar de Medische uitspraak, maar geheel *volgens den Persischen klank* en de Persische schrijfwijze. Zie onder § 6.

Daar Darius dus een zoon van den Medischen koning Xerxes of Cyaxares genoemd wordt, die geregeerd heeft van 633 tot 593 voor Chr., en hij in het jaar 538 voor Chr., toen hij koning van het Chaldeeuwsche rijk werd, 62 jaren oud was, Dan. VI. 1, blijkt hieruit, dat hij bij den dood zijns vaders slechts 7 jaren oud was, en dus zeer veel jonger dan zijn broeder Astyages, die toen op den troon zijns vaders zich plaatste. Hij was dus ruim 40 jaren oud, toen zijn broeder Astyages, na 35 jaren geregeerd te hebben, volgens het berigt van Herodotus en de Oostersche schrijvers door Cyrus, den koning der Persen, van zijne kroon werd beroofd.

Of Darius, gedurende de 20 jaren, die sedert den val van zijn koninklijke huis verloopen waren, in den raad of in het leger van Cyrus eenige aanzienlijke bediening heeft waargenomen, wordt nergens gemeld. Dit is echter niet onwaarschijnlijk, om de in het Oosten algemeen gevolgde gewoonte, dat veroveraars de naaste bloedverwanten van overwonnene koningen aan zich zochten te verbinden en hen tot hooge betrekkingen en eereposten verhieven. In zulke hovelingen hadden zij somwijlen vertrouwde vrienden, altijd belangrijke gijzelaars en onderpanden voor de voortdurende ondergeschiktheid der door hen onderworpene volken.

Darius de Meder *werd tot koning aangesteld* over het rijk der Chaldeën, Dan. IX. 1. Er staat niet, dat hij *koning werd* over Babylonie; dit had in het Hebreeuwsch door het eenvoudige werkwoord מָלַךְ moeten worden uitgedrukt. Niet zonder reden is deze vorm van het werk-

woord, namel. Hof'al, הָמְלַךְ, door den schrijver gebezigd. De actieve vorm Hif'il beteekent altijd: *iemand tot koning aanstellen*, b. v. 2 Kon. XXIII. 34, waar Pharao Necho, de koning van Egypte, Jojakim aanstelt tot koning van Juda. Eveneens, 2 Kon. XXIV. 17, stelt Nebukadnezar, de koning van Babel, Zedekia aan tot koning van Juda, enz. Wáár deze actieve vorm ook voorkome, er wordt altijd aan een anderen en hoogeren gedacht, die tot koning aanstelt; het zij een Profeet, op Gods bevel, 1 Sam. XII. 1, of een vader, 1 Chron. XXIII. 1, of het volk, 1 Chron. XI. 10.

Het werkwoord hier gebruikt is de passieve vorm van Hif'il en kan dus niets anders beteekenen, dan dat hij door een anderen tot koning werd aangesteld over het rijk der Chaldeën. Men kan dit niet zeggen van iemand, die, reeds koning zijnde, een wingewest aan zijne staten toevoegt, na het door kracht van wapenen veroverd te hebben. Het kan hier naauwelijks anders verstaan worden, dan dat Darius tot koning over Babylonie werd aangesteld, door hem namelijk, die dit land zich onderworpen had, door Cyrus, den koning der Perzen.

Tot ditzelfde resultaat brengt ons de oplettende beschouwing van Dan. VI. 1. Aldaar wordt niet gezegd, dat hij, 62 jaren oud zijnde, zijn koningrijk vergrootte of koning was en werd, maar dat hij de koninklijke waardigheid, het koningschap *ontving*.

Dit werkwoord, קַבֵּל, in het latere Hebreeuwsch en in het Chaldeeuwsch in gemeen gebruik, beteekent alleen: iets ontvangen of aannemen, dat door een anderen aangeboden of geschonken wordt.

In het Hebreeuwsch wordt het gebruikt zoo van menschen, die zichzelve vrijwillig aanbieden, als inzonderheid

van zaken, die door den eenen aangeboden, door den anderen aangenomen worden: b. v. 1 Chron. XII. 18; Ezra VIII. 30; Esth. IV. 4; 2 Chron. XXIX. 16 enz.

Eveneens is het te verstaan en te verklaren in de Chaldeeuwsche gedeelten des Bijbels. Behalve op onze plaats wordt het daar slechts tweemalen gevonden; namelijk Dan. II. 6: »indien gij den droom en zijne uitlegging te kennen geeft, zult gij geschenken en gaven en groote eere van mij *ontvangen*," zegt Nebukadnezar tot de sterrekundigen en andere Chaldeën, door wie hij hoopte zijn droom, die hem ontdacht was, weder te zullen vernemen. — De tweede plaats is Dan. VII. 18. Nadat de vier aardsche Monarchieën bij opvolging zullen geheerscht hebben, vs. 17, zullen de geheiligden des Allerhoogsten het koningrijk *ontvangen* en zullen het bezitten tot in eeuwigheid. Dit koningrijk, onderscheiden van de aardsche monarchieën, is een Godsgeschenk. Aan de geheiligden gezamenlijk wordt het geschonken, zóó echter, dat de Allerhoogste koning blijft en zij tot in eeuwigheid door Gods gunst het koninklijke volk uitmaken. Het is het eeuwige Godsrijk door den Messias op te rigten. Daarom staat er in vs. 27: het koningrijk zal *gegeven worden* aan het volk der geheiligden tot in eeuwigheid.

Overal dus waar dit woord in het Chaldeeuwsche gedeelte des Bijbels voorkomt, wordt het, even als in het Hebreeuwsche, gebruikt van *het ontvangen van iets, dat aangeboden of gegeven wordt*. Darius, de Meder, is dus koning geweest, niet krachtens zijne geboorte, als opvolger van zijn vader, noch krachtens zijne overwinning van Nabonitus en verovering van Babel. Het koningrijk werd hem *geschonken*, door hem die het veroverd had, door Cyrus, den koning der Persen.

Eindelijk, Darius wordt tot koning aangesteld over het rijk der Chaldeën. Dan IX. 1. Zonder eenigen grond heeft men gedacht, dat hij over de Meden, de Persen, of andere volken geheerscht heeft. Er is nergens in de oudheid een berigt te vinden, waardoor dit ongegronde vermoeden ondersteund of bevestigd wordt. Alleen het nu door Cyrus op Nabonitus veroverde rijk, het koningrijk der Chaldeën, wordt aan zijne regering toevertrouwd. Dit koningrijk aanvaardt hij op twee en zestigjarigen leeftijd. Dit zijn rijk alleen verdeelt hij in 120 kleinere satrapieën of landvoogdijën, die te zamen aan drie door hem aangestelde vorsten gehoorzaamheid schuldig waren en verantwoording moesten afleggen. Dan. VI. 1, 2.

Uit het voorgaande besluiten wij dus, dat Darius, een man uit het geslacht van Madai, tot onderscheiding van anderen van denzelfden naam, de Meder geheeten, de zoon van Cyaxares, den Medischen koning, bij wiens dood hij 7 jaren oud was, op twee en zestigjarigen leeftijd tot koning over het toen veroverde Babylonie, het voormalige Chaldeeuwsche koningrijk, werd aangesteld door Cyrus den overwinnaar van Nabonitus en veroveraar van Babylon en deszelfs onderhoorige gebied.

Het was overigens een zeer algemeen en oud gebruik in het Oosten, dat veroveraars de door hen veroverde landen onder de regering van hunne voormalige vorsten voortdurend lieten blijven, of ook wel nieuwe vorsten, vooral uit een koninklijk geslacht, met den titel van koning, over andere door hen overwonnene koningrijken aanstelden. Daarom heet, volgens Diodorus Sic. XV. p. 333, de koning der Persen ook *koning der koningen*, omdat koningen on-

der hem over volken en landen regeren. In de geschiedenis der Israëlieten vindt men ook niet weinige voorbeelden van ditzelfde gebruik, van den tijd van David af. Twee voorbeelden aan het onze gelijkvormig, biedt het laatste tijdperk van Juda's geschiedenis aan. Gelijk hier Astyages, de oudste zoon van Cyaxares, door Cyrus van den troon der Meden wordt gestooten, en Darius, de jongste zoon van Cyaxares, door hem tot koning wordt verheven, zoo wordt Joahas, de oudste zoon van Josia, door Pharao Nechao van Juda's troon gestooten en Jojakim, de jongste zoon van Josia, door denzelfden Egyptischen koning, tot de koninklijke waardigheid verheven, 2 Kon. XXIII. 31—34. Evenzoo werd Jojachin of Jechonja, de koning van Juda, door Nebukadnezar afgezet en gevankelijk weggevoerd, en diens oom Zedekia, in zijne plaats tot koning gemaakt, 2 Kon. XXIV. 17. Die koningen hadden in hun rijk waarlijk koninklijke magt, en behielden hun gezag en hunne waardigheid, zoolang zij de opperheerschappij van hunnen hoogsten vorst erkenden, en hem hunne hulde en jaarlijksche schatting opbragten.

Dat nu de koning van het rijk der Chaldeën den titel van koning, hem door den beheerscher van het geheele zuidwestelijke Azie geschonken, met luister en eere voeren konde, zal wel naauwelijks behoeven betoogd te worden. Hij regeerde toch over al de landen ten zuidwesten van den Eufraat gelegen tot aan Egypte. Als men de innerlijke magt en rijkdom in aanmerking neemt, was dit het derde gedeelte van de groote Oostersche of Persische Monarchie. Herod. I. 192. Met groote edelmoedigheid heeft dan Cyrus het door hem overwonnene koninklijke geslacht der Medische vorsten behandeld. Den overwonnen koning, Astyages, behield hij, zoolang deze leefde, in

zijne nabijheid en naaste omgeving, Herod. I. 130; na diens dood verhief hij Darius, den broeder van Astyages, tot den hoogsten rang, tot dien van koning over het aanzienlijke rijk der Chaldeën.

Uit het tot hiertoe ontwikkelde laat het zich gemakkelijk begrijpen, dat de regering van Darius over het Chaldeeuwsche koningrijk, die slechts 2 jaren duurde, Euseb. Chr. Can. p. 84 en 332, in den Canon van Ptolemaeus en bij alle oostersche schrijvers met stilzwijgen konde worden voorbij gegaan. Ofschoon hij koning van Babylon was en genoemd werd, bleef hij toch inderdaad aan Cyrus, den koning der Perzen en beheerscher van Azie, ondergeschikt en van dezen afhankelijk. Alleen zij, die, gelijk Daniël, in het Chaldeeuwsche koningrijk leefden, erkenden en noemden hem hunnen koning. Voor hen alléén was na Babylons verovering eerst Darius gedurende twee, daarna Cyrus gedurende zeven jaren koning van het Babylonische rijk: voor alle overige inwoners der groote oostersche monarchie was Cyrus, gedurende de negen jaren die op Babylons inneming volgden, de hoogste en eenige koning. Te meer was dit het geval, omdat na Darius, den Meder, geene nieuwe koningen of onderkoningen over Babylon zijn aangesteld.

Darius, de Meder, regeerde dus 538 en 537 voor Chr.

§. 6.

De Persische koningen der Heilige Schrift.

Over de Persische koningen die met het tijdperk der Joodsche ballingschap in betrekking staan en in den Bijbel

genoemd worden, zal ik [illegible]

De eerste van deze is Cyrus, in de Heilige Schrift al-
tijd Kores genoemd; zie boven bl. 58.

Volgens het eenstemmige getuigenis der oudheid regeerde hij 29 jaren. In het twintigste jaar zijner regering werd Babylon door hem ingenomen, doch het koningrijk aan Darius, den Meder, overgegeven. Twee jaren later nam hij zelf het bestuur van dit gedeelte zijns rijks op zich en werd zelf koning van Babel[1]. Het derde jaar na Babylons verovering was dus eigenlijk het eerste jaar van Cyrus regering aldaar, en in dit jaar, 536 vóór Chr., gaf hij den Joden verlof om naar hun land terug te keeren.

Waar dan ook de naam van Kores of Cyrus, koning der Persen, in het O. T. voorkomt, is de groote en bekende koning der Persen daarmede bedoeld. Zie Dan. I. 21; VI. 29; X. 1 enz. Ezra I. 1 en verv.

De tweede koning der Persen, Cambyses, de zoon van Cyrus, op de inscriptie van Darius Hystaspis te Bisitun veelmalen voorkomende en aldaar Kambudja genoemd[2], b. v. Kol. I. 10, 18 enz., die volgens het onbetwijfelde getuigenis van alle geschiedschrijvers 7 jaren en 6 maanden regeerde, wordt in de boeken des O. T. niet vermeld.

Even min wordt daar melding gemaakt van den opvolger van Cambyses, gewoonlijk Pseudo-Smerdis of Merdes, op

[1]) Om deze reden wordt van hem, die anders overal *koning der Persen* genoemd wordt, in Ezra V. 13 gezegd: In het eerste jaar van Kores, *koning van Babel*, heeft de koning Kores bevel gegeven, dit huis Gods te bouwen.

[2]) Zie over de uitspraak van dezen naam de Revue Archéologique, 1848, p. 7 etc.

de Persische inscriptie te Bisoetun, kol. I. 10; III. 5 enz. Barthija genoemd, die slechts gedurende zeven maanden de koninklijke waardigheid behield, die hij door list had weten te verwerven.

De derde, eigenlijk gezegde, koning der Persen, Darius de zoon van Hystaspes, wordt op de inscriptie te Bisoetun, die zijne geheele geschiedenis bevat, kol. I. 1. enz. herhaaldelijk Darjawus genoemd en zijn geslacht teruggevoerd tot Hakhâmanis of Achaemenes, die volgens de spijker-inscriptie van het koninklijke paleis te Khorsabad door Sardon of Esarhaddon was overwonnen en onderworpen. In den Bijbel wordt hij Darjawes genoemd; 't geen met het oorspronkelijke Darjawus genoegzaam overeenkomt. Hij regeerde volgens het eenstemmige en onwedersprokene gevoelen der oudheid 36 jaren.

Deze naam komt alleen voor in de schriften van Haggai, Zacharia en Ezra.

De plaatsen van Haggai I. 1; II. 1 enz. zijn aan geenen twijfel onderworpen. Daar de profeet het woord rigt tot Zerubbabel en Josua, die met het volk uit Babel waren teruggekeerd en nog aan het hoofd des Joodschen volks stonden en hij dus leefde vóór de komst van Ezra, die ten tijde van Artaxerxes daar aankwam, Ezra VII. 1, kan men bij Darius aan niemand anders denken dan aan Darius, den zoon van Hystaspes, die ruim 15 jaren na de terugkeering der Joden over het Persische rijk begon te regeren. Het is ongerijmd, hier aan Darius Nothus, den koning der Persen, te denken. Immers Zerubbabel was toen, volgens Haggai t. a. p., Landvoogd over Judea en Josua nog Hoogepriester. Darius Nothus echter aanvaardde de regering meer dan 100 jaren na de terugkeering der Joden uit Babel. Daar het niet denkbaar is, dat die twee mannen langer dan 100

jaren het Joodsche volk bestuurd hebben, behoeven wij geene andere bewijzen tegen deze meening bij te brengen. De koning Darius, bij Haggai vermeld, kan niemand anders geweest zijn, dan Darius Hystaspis.

Hetzelfde geldt van de profetieën van Zacharias, waarin meermalen Darius, de Persische koning, vermeld wordt, I. 1; VII. 1. Behalve dat het uit Ezra V. 1 en VI. 14 blijkt, dat deze Zacharia een tijdgenoot van Haggai was, is het uit Zacharia zelven klaarblijkelijk, dat hij geprofeteerd heeft ten tijde van Zerubbabel, Zach. IV. 6, van Josua, III. 8, en andere met hen uit de Babylonische ballingschap teruggekeerde Joden, VI. 10.

Onder de plaatsen in het boek van Ezra, waar Darius, de koning van Persie, genoemd wordt, geeft vooral de eerste, Ezra IV. 5 en verv., eenige moeijelijkheid, die hier zal moeten worden weggenomen.

Na verhaald te hebben, dat de teruggekeerde Joden onder Zerubbabel, Josua en de overige hoofden der stamhuizen den tempelbouw te Jeruzalem begonnen hadden, Ezra III., meldt Ezra, dat de Samaritanen hen daarin verhinderden en allerlei belemmeringen in den weg wierpen alle de dagen van Cyrus, den koning van Persie, tot aan de regering van Darius, den koning van Persie; Ezra IV. 4, 5; dat dezelfde vijanden der Joden in de dagen van Achasveros eene aanklagt schreven tegen de ingezetenen van Juda en Jeruzalem, IV. 6; dat in de dagen van Artachsasta, op hunne voortdurende aanstoking, door den landvoogd Rehum en anderen een brief werd geschreven aan dezen koning van Persie om het gevaar der herbouwing van Jeruzalem aan te toonen, IV. 7—16, die een koninklijk besluit van Artachsasta ten gevolge had, waarbij den landvoogden gelast werd, om den opbouw der stad te belet-

ten, zoo als dan ook terstond door hunne tusschenkomst dit werk werd verhinderd, IV. 17—28; dat eindelijk de arbeid aan den huis Gods te Jeruzalem ophield en gestaakt bleef tot in het tweede jaar der regering van Darius, den koning van Persie, IV. 24. De hervatting van den tempelbouw, naar aanleiding van de profetieën van Haggai en Zacharia, had ten gevolge dat in het tweede jaar van Darius de zaak der Joden op nieuw werd onderzocht, Ezra V, dat ook op bevel van dezen Perzischen koning de tempelbouw werd voortgezet, Ezra VI. 1—13, en gelukkig voltooid in het zesde jaar der regering van den koning Darius, VI. 15.

Bij eene oppervlakkige lezing schijnt dus hier deze reeks van Persische koningen vermeld te worden: Cyrus, Achasveros, Artachsasta, Darius.

Indien deze gewone opvatting van het geschiedverhaal juist is, dan heeft men slechts tusschen twee verklaringen te kiezen. Volgens de eerste houdt men Darius voor Darius Hystaspis en zegt, dat Achasveros dezelfde is als Cambyses en dat Artachsasta overeenkomt met Pseudo-Smerdes. Daar echter elders Achasveros steeds Xerxes is en Artachsasta altijd de bijbelsche naam van Artaxerxes is, moet de willekeurige verwisseling van zoo bekende namen geheel en al onaannemelijk geacht worden. Er is geene reden uit te denken, waarom op deze ééne plaats de namen van Achasveros en Artachsasta voor Cambyses en Pseudo-Smerdes zouden gebruikt zijn. Het is eene loutere gissing, die hoogst onwaarschijnlijk moet genoemd worden. — De tweede verklaring van dit berigt wordt in dezer voege gegeven: Achasveros en Artachsasta zijn, gelijk overal elders, Xerxes en Artaxerxes; en Darius is dus niet de zoon van Hystaspes, maar Darius Nothus. Dit gevoelen is intusschen daarom

onaannemelijk, omdat deze vermeeuwde tempelbouw ten tijde van Darius plaats vond gedurende de landvoogdij van Zerubbabel en het daarmede gelijktijdige hoogepriesterschap van Josua, die dan, volgens deze verklaring, beiden meer dan 100 jaren aan het hoofd des volks zouden gestaan hebben, 't geen ondenkbaar is; en omdat de tempel te Jeruzalem reeds gebouwd was, toen Ezra, onder de regering van Artaxerxes, te Jeruzalem was aangekomen.

De eenvoudige en, naar 't mij toeschijnt, gewisse verklaring dezer moeijelijke plaats is, dat men Ezra IV. 6—23 voor een tusschenzin houdt, waarin Ezra berigt, dat het bij den tegenstand tegen *den tempelbouw* niet gebleven is, maar dat de Samaritanen ook later nog de Joden steeds hebben tegengestaan en hen ook onder Xerxes en Artaxerxes gehinderd hebben *in het opbouwen der stad*; terwijl dan in IV. 24, waarmede een nieuw hoofdstuk had moeten worden aangevangen, de afgebrokene draad van het geschiedverhaal weder wordt opgenomen.

Het inlasschen van dezen tusschenzin of van zulk een tusschenverhaal, bij de Bijbelsche Schrijvers zeer gebruikelijk [5], wordt ligt aannemelijk door de opmerking, dat Ezra eerst onder Artaxerxes in Judea kwam, Ezra VII. 1. Wat is natuurlijker, dan dat hij, de tegenstand der Samaritanen tegen de Joden, vóór ruim 60 jaren, vermeldende, Ezra IV. 5, tevens bij wijze van tusschenzin of tusschenverhaal gewag maakt van de hindernissen en be-

[5]) Zoo wordt b. v. om van geene kleinere inlasschingen te gewagen in het boek van Nehemia, H. III, de herstelling van Jerusalems muur, de herbouwing der poorten en het inzetten der deuren vermeld en in H. VII. 1 dit verhaal voorgezet. Het vierde, vijfde en zesde hoofdstuk is eene optelling van velerlei hindernissen, vóór het werk, dat in H. III genoemd wordt, voorgevallen.

lemmeringen door hen sedert dien tijd, dat is dus onder Xerxes en Artaxerxes, aan de Joden in den weg gelegd.

Het aannemen van zulk een tusschenverhaal is noodzakelijk, omdat Achasveros en Artachsasta niet voor Cambyses en Pseudo-Smerdes kunnen gehouden worden en Darius, de koning van Persie, Darius Nothus niet heeft kunnen zijn; inzonderheid ook, omdat in dit tusschenverhaal in het minste niet gesproken wordt van *den tempelbouw*, maar van *de herbouwing der stad*, die onder Xerxes en ook eenigen tijd onder Artaxerxes tegengehouden, toch gedurende de regering van dezen, op voorspraak van Nehemia, hervat en, niettegenstaande de gedurige verhinderingen en lagen der omliggende volken, gelukkig voltooid is.

Zoo blijft de gewone en gewisse volgreeks der Persische koningen bewaard en wordt ook volgens dit berigt na Cyrus, met weglating van Cambyses en Pseudo-Smerdes, eerst Darius Hystaspis genoemd en daarna Xerxes en Artaxerxes [4].

Dat volgens deze opvatting de namen van Cambyses en Pseudo-Smerdes door Ezra niet worden opgenomen in de reeks der Persische koningen, zoude dan alleen bezwaar opleveren, indien het de blijkbare bedoeling van den schrijver geweest ware, eene opgave te doen van de koningen van Persie, of indien de twee genoemde koningen, die te zamen slechts 8 jaren regeerden, eenigen, voor- of nadeeligen, invloed op den tempelbouw hadden uitgeoefend. Dat er ook tusschen Cyrus en Darius een, hetzij

4) Wij vinden dezelfde volgorde bewaard in Ezra VI. 14, waar de drie koningen, die voornamelijk den tempelbouw bevorderd hebben, worden opgenoemd. Zij zijn Cyrus (Ezra I. 1), Darius (Ezra VI. 1 en verv.) en Artaxerxes (Ezra VII. 10, 23 enz.).

den langer of korter tijdvak bestond, is in Ezra IV: 5, niet onduidelijk te kunnen gegeven door het berigt, dat de Samaritanen de Joden verhinderden alle de dagen van Cyrus, den koning van Persie, en tot aan de regering van Darius.

Buiten twijfel is dus Darius, de koning der Persen, in de boeken van Haggaï, Zacharia en Ezra meermalen vermeld, Darius, de zoon van Hystaspes [5].

Aan Darius Hystaspis is Xerxes opgevolgd, dien de Joden Achasveros of liever Achaschverôs noemen. Oppervlakkig beschouwd schijnen deze namen grootelijks te verschillen, eene oplettende beschouwing echter van den oorspronkelijken Persischen naam doet ons zien dat de Grieksche en Hebreeuwsche uitspraak slechts weinig verschilt van den Persischen klank van dezen eigennaam en dat beide volken slechts zooveel in het harde Persische woord veranderd hebben, als, naar hun verschillend organ, volstrekt noodig was. De naam van Xerxes komt veelmalen voor op spijker-inscriptieën b. v. te Persepolis, A, C, D, E, en anderen en luidt altijd khschjârscha [6]), waaruit de Hebreeuwsche en Grieksche naam gelijkelijk is af te leiden, zoo als blijkt, wanneer de letters onder elkanderen worden geplaatst, in dezer voege:

Pers. kh sch j â r sch â
Heb. ch sch v e r sch
Gr. Ξ ε ρ ξ η ς

5) Behalve op de bovengenoemde plaatsen komt de naam van Darius in de Heilige Schrift niet voor, dan in Nehem. XII: 22, waar Darius Nothus bedoeld is, zoo als later blijken zal.

6) Khschjârschâ is de nominativus van khschjârschan en derhalve een van die eigennamen, aan wier slot de â het gewone onderscheidings-

Daar de Joden niet, gelijk de Perzen, met twee consonanten een woord beginnen kunnen, hebben zij noodzakelijk vóór de eerste harde keel-letter den hulpklinker a moeten inlasschen. Eveneens moesten zij, tot wegneming van de hun onlijdelijk hard klinkende opvolging van twee medeklinkers, eene korte *a* voor de eerste *sch* en korte *o* voor de laatste letter inschuiven. Om de welluidendheid moest de Persische *j* noodwendig in de zachtere *w* veranderd worden. Alle harde en vaste letters zijn in het Hebreeuwsch behouden.

In het Grieksche woord is de eerste Ξ geschreven voor de twee letters Xσ, en de *j*, die als consonant in het Grieksch niet konde worden wedergegeven, eenvoudig weggelaten. Na deze opmerkingen kan er geen redelijke twijfel bestaan aan de identiteit van den Hebreeuwschen en Griekschen naam; beide de volken zijn een weinig van de Persische uitspraak afgeweken, de Grieken schijnbaar het meeste.

De naam van Achasveros of Xerxes komt in het O. T. niet voor dan in het boek van Ezra, IV. 6 en zeer dikwijls in het boek naar Esther genoemd [7]).

Over de plaats van Ezra is boven op bladzijde 116 reeds gesproken; de vermelding van dezen koning in het boek Esther vordert eene breedere en opzettelijke verklaring.

Men is het namelijk thans vrij algemeen daarover eens, dat Achasveros, doorgaande in dit boek voorkomende,

---

teeken van den nominativus niet gevonden wordt. Toch hebben de Grieken en Romeinen de *s* achter den naam van Xerxes geplaatst en op deze wijze den uitgang met dien van andere namen in hunne taal doen overeenstemmen.

7) Over Achasveros of Cyaxares, den vader van Darius, door Daniël IX. 1 vermeld, is boven op bl. 105 reeds gehandeld.

geen andere koning van Perzië dan Xerxes, die door zijn rampspoedigen togt tegen Griekenland eene zoo treurige vermaardheid verworven heeft. Zijn naam, zijn titel, zijne residentie te Susan, de uitgestrektheid zijns koningrijks van Indie tot Ethiopie, de schatting op het land, inzonderheid ook op de zeekust, gelegd en alle bijzonderheden van het leven en het karakter dezes konings maken dit meest gewone ook tot het meest gewisse gevoelen.

Door sommigen wordt intusschen een, in hun oog, zeer groot bezwaar tegen dit gevoelen ingebragt. Het wordt ontleend aan Esther II. 5, 6. Er wordt aldaar van Mordechai, een der hoofdpersonen van het boek, en van diens geschiedenis in dezer voege gesproken: „er was een Joodsch man, wiens naam was Mordechai, de zoon van Jaïr, den zoon van Simeï, den zoon van Kis, een Benjaminiet; die gevankelijk was weggevoerd van Jeruzalem, onder de gevankelijk weggevoerden, die weggevoerd waren met Jechonja, den koning van Juda, dien Nebukadnezar, de koning van Babel, had weggevoerd; die voogd was over Hadassa, welke is Esther, de dochter van zijn oom," enz.

Men zegt dan: gesteld dat deze Mordechai slechts één jaar oud zijnde, met Jechonja, door Nebukadnezar gevankelijk was weggevoerd, dan was hij, naar de aangenomene tijdrekening, in het 7e jaar van Achasveros of Xerxes reeds meer dan 123 jaren oud, terwijl hij nu en later, niettegenstaande dezen hoogen ouderdom, ook als eerste staatsdienaar van den Perzischen koning met kracht en ijver werkzaam was. Bovendien, daar Esther de dochter van Mordechai's oom was, is het niet mogelijk haar den jeugdigen leeftijd toe te schrijven, dien het geschiedverhaal gebiedend vordert, al stellen wij ook dat zij geboren was,

[illegible] vader [illegible] tot heugenis [illegible] geëindigd,
[illegible] men.
Deze geheele tegenwerping [illegible] heeft haren oor-
sprong [illegible] in [illegible] onbekendheid met het eigen-
hebreeuwsche taaleigen. In de meeste talen toch het
aanwijzend *die*, [illegible] het begin van vs. 6 opgegeven
[illegible] enz., terug slaan op het hoofdsubject van den zin in
vs. 5 en dus op Mordechai. In het oorspronkelijke wijst
het daarop niet terug.

Indien toch het zesde vers op Mordechai sag, dan was
het daar geplaatst om den toestand van het subject aan te
duiden, (door weggevoerden met Jechonja behoorden tot den
aanzienlijksten stand) of om iets dat met hem geschied
was te kennen te geven. In beide gevallen konde er geen
betrekkelijk voornaamwoord gebruikt worden; maar moest
het subject zelf herhaald worden of een dat subject ver-
vangend woord of persoonlijk voornaamwoord: (niet [illegible],
maar [illegible]) zie b. v. Rigt. XI. 1; XIX. 16;
1 Sam. XVII. 12; XXV. 2; 2 Kon. V. 1; Job. I. 1,
waarop in het eerste geval een participium, in het laatste
een perfectum volgen moest.

Zonder twijfel slaat het betrekkelijke voornaamwoord *die*,
in den aanvang van vs. 6, niet op het hoofdsubject van
den gantschen zin, maar op het naastvoorgaande bepaalde
woord, dat is, op den naastvoorgaanden eigennaam, *Kis*.
Er wordt dus hier, als het ware in een tusschenzin, ver-
meld dat *Kis*, die overgrootvader van Mordechai, met
Jechonja gevankelijk was weggevoerd.

Het gebruiken van het betrekkelijke voornaamwoord, als
ziende niet op het hoofdsubject, maar op het naastvoor-
gaande bepaalde woord, is zoo algemeen, dat het bijna
niet noodig is voorbeelden daarvan bij te brengen. *In dit*

zelfde vers komt het nog tweemalen op deze wijze voor. In de dadelijk volgende woorden, vs. 6, *die weggevoerd was met Jechonja*, slaat het voornaamwoord, *die*, wel degelijk niet op het hoofdsubject van den zin, Mordechai, maar op het naastvoorgaande woord, *de gevankelijke wegvoering*. Het geslacht van het werkwoord, nam. bewijst dit onwedersprekelijk. Ook op het einde van dit vers in de woorden, *dien Nebukadnezar weggevoerd had*, kan desgelijks het voornaamwoord, *dien*, niet teruggezien op het hoofdsubject van den zin, waarvan het geheel afgescheiden is, maar moet het worden teruggebragt op het naastvoorgaande bepaalde woord, dat is, op den reeds genoemden of op den koning Jechonja, dien Nebukadnezar weggevoerd had.

Het verhaal derhalve, dat in vs. 5 was aangevangen, wordt in vs. 7 voortgezet: Er was een Joodsch man te Susa, en zijn naam was Mordechai en hij was opvoeder van Hadassa of Esther. Bij wijze van tusschenverhaal en tot aanvulling van het anders vrij onbepaalde berigt, wordt in vs. 6 de naam van Mordechai's vader, groot- en overgrootvader medegedeeld en in vs. 7 van dezen laatstgenoemden gezegd, dat hij reeds ten tijde van en te gelijk met Jechonja, den koning van Juda, in ballingschap was weggevoerd.

Wij vinden dus in Esth. II. 5—7 geheel dezelfde constructie, als b. v. in Ezra II. 1, waar wij lezen: dit zijn de mannen van het landschap, die opgetrokken zijn uit de ballingschap der wegvoering, *die Nebukadnezar, de koning van Babel, naar Babel had weggevoerd*, die terugkeerden naar Jeruzalem. In de onderhaalde woorden, *die Nebukadnezar had weggevoerd*, kan het betrekkelijke voornaamwoord niet zien op het hoofdsubject

van den zin, *de mannen van het landschap*; maar, gelijk door ieder erkend wordt en in het Hebreeuwsch niet betwijfeld kan worden, op het naastvoorgaande bepaalde woord *wegvoering*, dat is, de weggevoerden, die Nebukadnezar had weggevoerd 8).

Daar er geene andere bezwaren thans nog tegen de identiteit van Achasveros in het boek Esther en Xerxes worden ingebragt, mag men dit pleit gereedelijk voldongen achten 9).

De regering van Xerxes duurde 21 jaren. Wij weten dit met zekerheid door de berigten der geloofwaardigste schrijvers van verschillende volken. Zóó worden zijne regeringsjaren opgegeven in den Canon van Ptolemaeus; zóó

---

8) De moeijelijkheid uit eene verkeerde verklaring van Esther II. 6 voortspruitende dagteekent eigenlijk van den tijd van Annius van Viterbo. Deze is reeds teregt gewezen door Scaliger, de emend. temp. p. 592: nam quod Annius ille Viterbiensis sub nomine Philonis non veretur 198 annos Mardochaeo attribuere, id ejusmodi est, ut non aliter, quam ab otioso monacho confictum, et ab indocto prave interpretatum accipiamus. Nam illa verba, *qui a rege Babyloniae abductus est*, perperam refert non ad Mardochaei proavum Kis, sed ad Mardochaeum ipsum. Ook Petavius, die anders geene gelegenheid laat voorbijgaan, om Scaliger tegen te spreken, is het hierin met hem volkomen eens: de doctr. temp. XII. 28: non Mardochaeus ipse, sed ejus proavus Cis deportatus dicitur Esth. II. 6. Daar men thans op nieuw aan dit berigt een bezwaar ontleent, was het noodig, een weinig langer hierbij stil te staan.

9) Het heeft sommigen bevreemd, dat er van de den Joden zoo gunstige regering van Achasveros of Xerxes in het boek van Ezra geene of geringe melding gemaakt wordt. Het is misschien daarom niet geheel overtollig hier aan te merken, dat Ezra eerst 7 jaren na den dood van Xerxes in Judea kwam; dat het niet blijkt, dat Xerxes regering voor de Joden in Judea *bijzonder* gunstig gewerkt heeft; en dat in Ezra IV. 6 duidelijk gezegd wordt, dat de Samaritanen alleen *in het begin* van Xerxes regering de Joden bij den koning hebben tegengewerkt en derhalve in het vervolg (na Esthers verhooging tot koningin) hen met rust lieten.

door Manetho, Diodorus Siculus, Julius Africanus en anderen. Ofschoon Josefus en eenige kerkvaders, die hem gevolgd zijn, hiervan afwijken en een *veel grooter* aantal jaren aan Xerxes toeschrijven, kan toch om zijn getuigenis het bepaalde en naauwkeurige berigt van alle anderen niet worden in twijfel getrokken [10]. Het gevoelen van Dr. Ottema, die hem slechts 17 jaren toeschrijft, heeft geen getuigenis der oudheid voor zich.

De hem opvolgende koning van Persie, Artaxerxes Longimanus, wordt in de boeken des O. T. Artachschasta genoemd. Het verschil is vooral in het laatste gedeelte des naams schijnbaar al te groot; maar wordt geringer of liever het valt weg; als men op de verschillende Persische schrijfwijze let. Nu eens lezen wij dien naam, zoo als die voorkomt b. v. in het spijker-opschrift te Persepolis P. 7, 20 in het gewone Persisch, als Artakhschatra en deze spelling kan tot de Grieksche uitspraak en schrijfwijze hebben aanleiding gegeven. Dan weder met eene dialect-verscheidenheid, zoo als b. v. op eene Venetiaansche vaas, in spijkerschrift, en daarnevens in Hieroglyphe, als Ardakhschasda [11]. Deze klank en schrijfwijze stemt vol-

---

10) Josefus zegt in Arch. XI. 5, dat Nehemia in het 25e jaar van Xerxes naar Judea trok en in het slot van dat hoofdstuk, dat de bouw van Jerusalems muren voltooid is, in de 9e maand van het 28e jaar van dezen koning. Daar hij Nehemia nog na den opbouw der muren vele lofwaardige dingen laat volbrengen en toch zijn dood gedurende de regering van Xerxes plaatst, heeft Josefus althans 30 jaren voor dezen koning gerekend. Vanwaar hij dit berigt geleend heeft, is onbekend. Het is in strijd met de Babylonische, Egyptische, Grieksche getuigenissen en niet minder met de duidelijke berigten des Bijbels. Men zie b. v. Nehem. II. 1 en verv.

11) Men zie Letronne in Revue Archéol. 1845. p. 498.

maakt met het Hebreeuwsch overeen. Het verschil tusschen den Griekschen en Hebreeuwschen naam, berust derhalve alleen op een verschil van den Persischen tongval, terwijl in alle talen, waarin dialect-verscheidenheid bestaat, dergelijke afwijkingen van spraak en schrift in menigte voorhanden zijn.

Dikwijls wordt deze koning van Persie in de boeken van Ezra en Nehemia vermeld. In het 7e jaar zijner regering kwam Ezra in Judea, Ezra VII. 1, 7, 11 enz. Hij was zeer gunstig gestemd voor het Joodsche volk en hunne Godsdienst, zoo als uit de aangehaalde plaatsen blijkt, ofschoon de vijanden der Joden de opbouwing van Jerusalems muren, gedurende zijne regering, lang wisten te verhinderen, Ezra IV. 7 enz. In het 20e jaar zijner regering trok Nehemia, als landvoogd van Judea, naar Jerusalem; Neh. II. 1, en bleef daar tot zijn 32e jaar, Neh. V. 14. Toen teruggekeerd zijnde naar den koning bleef hij eenige jaren aan het hof en keerde later nog eens naar Jerusalem, Neh. XIII. 6.

Dat door den Persischen koning Artachschasta, *in het boek van Ezra*, Artaxerxes, bijgenaamd Longimanus, verstaan moet worden, wordt thans door niemand meer betwijfeld. Er zijn echter niet weinigen, die door Artachsasta, *in het boek van Nehemia*, Artaxerxes, bijgenaamd Mnemon, bedoeld achten.

De voornaamste redenen, waarom men dit vermoedt, zijn aan het boek van Nehemia zelven ontleend. Men zegt, de toestand van Jerusalem en van het Joodsche volk bij de aankomst van Nehemia was, volgens dat boek, allertreurigst. Alles was in het diepste verval. Jerusalems muren lagen nog in puin ter aarde. Het volk was ver-

arm, en velen hadden hunne huizen en akkers en zelfs hunne kinderen moeten verkoopen, om de zware schattingen op te brengen. De voorgangers van Nehemia in de landvoogdij hadden het volk nog bovendien onbehoorlijk zware lasten opgelegd en hen uitgeplunderd, Neh. II en V. Hoe is dan dit alles te rijmen met de gewone opvatting, waarnaar Nehemia slechts 13 jaren na Ezra in Judea is aangekomen? Kan deze slechte toestand des lands verwacht worden bij de aankomst van Nehemia, indien hij een zoo ijverigen voorganger in dien post gehad heeft? Is het denkbaar, dat Nehemia de afpersingen der voorgaande landvoogden verhalende, Neh. V. 15, Ezra niet heeft uitgezonderd, of dat Ezra zich aan dergelijke knevelarijen heeft schuldig gemaakt?

De beantwoording van deze vragen en oplossing der bezwaren is niet zeer moeijelijk. Vooreerst is Ezra nooit landvoogd van Judea geweest. Hij heeft, met verlof des Perzischen konings, krachtig gewerkt tot bevordering van de godsdienstige belangen des volks en, daar het den Joden vrij stond naar hunne eigene wetten te leven, de herstelling der Mozaïsche wet en eene betere regtsbedeeling bevorderd en daargesteld. Landvoogd was hij niet en wordt hij nimmer genoemd [12]). Voorts was de toestand van Juden bij Nehemias komst zoo treurig, als zich, naar

12) Inderdaad is dit bewijs reeds voldoende. Indien hij die bediening bekleed had, zoude hij ook in het boek van Ezra en Nehemia landvoogd genoemd zijn. Maar bovendien wordt hij in het laatstgenoemde boek, ook gedurende Nehemia's landvoogdij, meermalen vermeld en wel als priester en schriftgeleerde. Zoo wordt hij in Neh. VIII—X, die volgens alle uitleggers één geheel uitmaken en dus tot den tijd van Nehemia behooren, tot zevenmalen toe vermeld, VIII. 2, 3 enz. Evenéens in Neh. XII. 36.

de gebeurtenissen des tijds, verwachten laat. Jeruzalems muren waren niet herbouwd, wegens den tegenstand der Samaritanen en andere naburige, den Joden vijandige, volken. Het geheele land was door de noodzakelijke en groote oorlogs-schattingen der laatste jaren geheel en al uitgemergeld. Men lette slechts op de volgende, wel niet door Judea, maar toch door Palestina trekkende of zich daar ophoudende legers [13].

In het jaar 459 voor Chr., dat is dus één jaar voor Ezra's komst in Judea, trok een leger van 300,000 man, onder bevel van Achaemenides, uit Persie door Palestina naar Egypte, om dat land op nieuw ten onder te brengen. Men gevoelt, dat die doortogt niet zonder oorlogs-contributieën afliep. Het volgende jaar trok de helft van dit leger, na een mislukten togt, wederom door Palestina naar Persie terug. In het jaar 457 en 456 werd een tweede, nagenoeg even talrijk leger, onder Megabyzus en Arbazus, naar Egypte gezonden en bleef ruim een jaar lang in Palestina en aangrenzende landen gelegerd. Dit was de tijd van Ezra's werkzaamheid in Judea. Weinige jaren later, in 449 voor Chr. stond Megabyzus op tegen den koning

[13]) In den eersten opslag heeft het iets bevreemdends, dat van alle deze, uit Diodorus Siculus en anderen genoeg bekende gebeurtenissen door Ezra en Nehemia geene melding gemaakt wordt. De redenen echter, die Ezra hiertoe bewegen konden, liggen in den aard zijner zending en de strekking van zijn boek. Zijne zending wees hem op den innerlijken, vooral zedelijken en godsdienstigen toestand des volks; zijn boek behandelt die zooveel mogelijk alleen. De oorlogen van Persie met Egypte lagen buiten zijnen kring. Daarenboven gaan de berigten omtrent zijne werkzaamheid in Judea slechts over *de eerste maanden* van zijn verblijf aldaar, Ezra X: 16. — Toen Nehemia in Palestina kwam waren alle deze oorlogen juist, bij verdrag, geëindigd. Er bestond dus voor dezen geene noodzakelijkheid, om daarop terug te komen.

van Perzië, tegen wien in 447 een leger van 200,000 man, onder aanvoering van Ozisis gezonden werd; nadat dit verslagen was, werd in 446 wederom een krijgsmagt tegen Megabyzus ondernomen met een leger, onder bevel van Menostanes, met even ongelukkigen uitslag. Het tooneel van dezen driejarigen oorlog was Syrië met het aangrenzende Palestina. Natuurlijk moet ook Judea hieronder vreeselijk geleden hebben. Is het dan te verwonderen, dat Nehemia, in 444 te Jerusalem aangekomen, zijn volk in den zoo treurigen toestand heeft aangetroffen?

Daar alle overige omstandigheden in het boek van Nehemia bepaaldelijk op Artaxerxes Longimanus wijzen, en is in de aangevoerde bezwaren niets, dat ons dit overigens bewezene en klaarblijkelijke gevoelen kan doen in twijfel trekken. Waar de naam van Artachsasta in het O. T. voorkomt, wordt daardoor Artaxerxes Longimanus bedoeld.

Zijne regering duurde, gelijk algemeen als zeker erkend wordt, 40 jaren en eenige maanden.

Van Xerxes II en Sogdianus, die te zamen nog geen vol jaar regeerden, wordt in de boeken des O. T. geene melding gemaakt.

De laatste Persische koning, die in de Heilige Schrift genoemd wordt, is de opvolger van Sogdianus, Darius de zoon van Artaxerxes Longimanus. Hij wordt, Neh. XII. 22, Darius, de Persiaan, geheeten.

Met Josefus, Arch. XI. 8. 2, houden velen dezen Darius bij Nehemia voor Darius Codomannus, den laatsten koning van Perzië. Men doet dit op grond van deze redenering: in de aangehaalde plaats van Nehemia wordt ge-

zegt, Dat de hoofden der Levieten-stamhuizen beschreven werden in de dagen (der Hoogepriesters) Eljasib, Jojada, Johanan en Jaddua, ook die der priesteren beschreven werden tot aan de regering van Darius, den Persiaan. Daar nu in vers 22 als Hoogepriester opgenoemd wordt Jaddua, die onder Darius Codomannus leefde, heeft men volstrekt aan dezen Darius te denken. Nehemia kan dit dan niet geschreven hebben en het eenvoudigste is derhalve eene inlassching aan te nemen, van Neh. XII. 22–26 in lateren tijd in het boek van Nehemia gemaakt, daar kan daardoor Darius Codomannus verstaan worden.

Deze verklaring intusschen, hoe eenvoudig en gemakkelijk zij schijnt, is van willekeurigheid niet vrij te pleiten en het aannemen van eene zoodanige inlassching geheel onnoodig.

In Neh. XII. 22 is althans weinig bezwaar. Daar Nehemia in het 20e jaar van Artaxerxes Longimanus, schenker des konings was, Neh. II. 1, tot welke bediening gewoonlijk jonge lieden gekozen werden, en hij dus omstreeks 20 jaren kan geteld hebben, was hij slechts 62 jaren oud, toen Darius Nothus begon te regeren en kan hij nog lang onder dezen koning geleefd hebben. Dat hij derhalve de lijsten der priester-hoofden gekend en vermeld heeft tot op Darius, den Persiaan, d. i. tot op Darius Nothus, geeft op zich zelve niet de minste moeijelijkheid.

Intusschen worden daarnevens in vs. 22 en in vs. 11 eenige Hoogepriesters opgenoemd, waarvan de laatste, volgens Josefus, nog bij de aankomst van Alexander in Palestina de hoogepriesterlijke waardigheid bekleedde. Daar nu Josefus niet opgegeven heeft, hoe lang ieder der hoogepriesters die bediening heeft waargenomen, gaat men gewoonlijk

van de vooronderstelling uit, dat alle de zes hoogepriesters, die van Cyrus tot op Alexander geleefd hebben, *vrijgenoeg even lang* in die betrekking geweest zijn. In dat geval zou Nehemia den hoogepriester Jaddua niet hebben kunnen vermelden. Die vooronderstelling intusschen is ongegrond en onwaar. De volgreeks der hoogepriesters wordt, in overeenstemming met Neh. XII. 11 en met Josefus, maar bovendien met vermelding van den duur des hoogepriesterschaps, opgegeven in het gewigtige Chronicon Alexandrinum. Met het oog daarop verkrijgen wij de volgende tabel:

Josua . .	536—484	v. C.	†	in het	3e j.	v.	Xerxes.
Jojakim .	483—454	» »	†	»	12e	»	Art. Long.
Eljasib .	453—414	» »	†	»	11e	»	Dar. Noth.
Jojada . .	413—374	» »	†	»	31e	»	Art. Mnem.
Jonathan	373—372	» »	†	»	33e	»	» »
Jaddua in	371	» »					

Indien dus Nehemia omstreeks 94 jaren oud geworden is, (en wie zal dit ondenkbaar achten?) dan heeft hij zelf het hoogepriesterschap van Jaddua beleefd en dezen kunnen vermelden, als den laatsten hoogepriester, dien hij gezien heeft. Jaddua zelf kan dan, tijdens Alexanders komst in Judea, tusschen de 60 en 70 jaren oud zijn geweest. Het is derhalve volstrekt onnoodig aan eene inlassching van vreemde hand te denken en daaraan Neh. XII. 1—26 toe te schrijven. Daar Nehemia, XIII. 28, den hoogepriester Eljasib, die in het elfde jaar van Darius Nothus gestorven is, als tijdgenoot vermeldt, is het niet alleen natuurlijk en eenvoudig bij den naam, Darius den Persiaan, in het boek van Nehemia, aan Darius Nothus te denken, maar ook even onmogelijk Darius Codomannus, als Darius Hystaspis, hiermede bedoeld te achten.

Bij Nehemia, XII. 22, wordt [illegible] Darius Nothus bedoeld en vermeld. Latere Persische koningen worden in de boeken des O. T. niet opgenoemd.

§ 8.

De 70 jaren der Babylonische ballingschap.

Dat deze ballingschap 70 jaren duren moest en geduurd heeft, is door het herhaalde getuigenis van verschillende Bijbelsche schrijvers zoo gewis, dat het bijna onbegrijpelijk is, dat men dit als onzeker of onwaarschijnlijk heeft willen voorstellen.

De profeet Jeremia voorzegt in een brief, door hem uit Jerusalem aan de gevankelijk weggevoerden te Babel gezonden, XXIX. 10: » *zoo zegt de Heer: voorzeker, als zeventig jaren voor Babel zullen vervuld zijn*[1]), *zal ik* u bezoeken en ik zal mijn goed woord over u verwekken; *u wederbrengende tot deze plaats*, en, XXV. 11: *en* dit gansche land zal worden tot *eene woesting*, *en deze volken zullen den koning van Babel dienen zeventig jaren.*

De profeet Daniël merkte, tegen het einde der ballingschap in het eerste jaar van Darius, den Meder, op het getal der jaren, van welke het woord des Heeren tot *den profeet Jeremia geschied was*, 70 *jaren*, D. IX. 2; en in het 2e boek der Chronijken, XXXVI. 20, 21 [illegible]

---

[1]) De gewone vertaling: als 70 jaren te Babel zullen vervuld zijn [illegible] strijdt met het oorspronkelijke. [illegible] ker: als aan Babels heerschappij [illegible] 70 jaren zullen [illegible] dan zal ik u wederbrengen tot deze plaats. [illegible] van Babel gesproken, alleen [illegible] stand der Joden met de [illegible] was.

men; dat Nebukadnezar het volk wegvoerde naar Babel, waar de Joden gevangen bleven tot aan het regeren van het koningrijk der Perzen; opdat het woord des Heeren vervuld werd, *door den mond van Jeremia gesproken*, tot dat *de zeventig jaren* vervuld waren.

Wanneer men dus ook de Joodsche ballingschap wenscht te beginnen of te eindigen, dit staat, in allen gevalle, onwedersprekelijk vast en wordt ook door de geheele oudheid als gewis aangenomen, dat de ballingschap zelve zeventig jaren geduurd heeft.

Van welk tijdstip af moeten nu deze 70 jaren geteld worden? Op vier verschillende tijden zijn er Joden uit Jerusalem naar Babylon gevankelijk weggevoerd: 1º in het eerste jaar van Nebukadnezar, dat is in het derde of vierde jaar van Jojakim (zie boven bl. 42); zoo als blijkt uit 2 Kon. XXIV. 1; Dan. I. 1; 2º in het achtste jaar van Nebukadnezar, toen de koning Jojachin of Jechonja werd weggevoerd (zie boven bl. 83); 3º in diens negentiende jaar, toen Jerusalem en de tempel verbrand werden (zie b. bl. 83); en 4º in diens drie-en twintigste jaar, toen wederom een gedeelte van het overgeblevene des volks in ballingschap ging (zie b. bl. 83). Deze laatste wegvoering was intusschen in vergelijking der vroegere zoo weinig belangrijk, dat wij haar terstond ter zijde kunnen zetten; er is niemand die van dit tijdpunt af de Babylonische gevangenschap wil berekend hebben.

Het is niet mogelijk uit de drie overige het ware tijdpunt van den aanvang der Joodsche ballingschap te kiezen en onbegrijpelijk, dat verreweg de meeste nieuwere tijdrekenkundigen zich door Clemens Alexandrinus of Eusebius van den regten weg hebben laten afleiden.

In het vierde jaar van Jojakim verloor Juda zijne onafhankelijkheid en werden de eerste Joden gevankelijk naar Babel weggevoerd. Met Jojachin of Jechonja zijn, acht jaren later, de aanzienlijkste Joden naar Babel overgebragt. In het laatste jaar van Zedekia, nog elf jaren later, zijn Jeruzalem en de tempel verbrand en nog eenige Joden (832 in getal, Jer. LII. 29) naar Babel gevankelijk weggeleid.

Daar er nu niet gevraagd wordt naar den tijd, waarin de *aanzienlijkste* Joden door Nebukadnezar werden overgevoerd, noch ook naar de verwoesting van stad en tempel en de wegvoering der *laatste*, eenigzins aanzienlijke Joden, maar naar den *aanvang* der ballingschap kan het antwoord niet twijfelachtig zijn. De aanvang der Babylonische ballingschap was daar, toen *de eerste Joden* gevankelijk werden weggevoerd. Zij zijn het eerst door Nebukadnezar naar Babel overgebragt, toen Juda's koning zijne onafhankelijkheid verloor, in het vierde jaar van Jojakim, het eerste van Nebukadnezar.

Dit was ook het gevoelen van Jeremia, Daniël en Ezra en, gelijk wij hieruit besluiten mogen, van het geheele Israëlitische volk in en kort na de Babylonische ballingschap.

De profeet Jeremia toch zegt in eene rede door hem gehouden, in het vierde jaar van Jojakim, Jer. XXV. 1 en dus zeer kort voor de aankomst en [illegible] van Nebukadnezar, den koning van Babel XXV. 11. 12: [illegible] gansche land zal verwoest worden en [illegible] den koning van Babel dienen zeventig jaren [illegible] zeventig jaren vervuld zullen zijn, zal ik [illegible] van Babel en over dat volk [illegible] ken, zegt de Heer" enz. [illegible]

zijn in de eerste plaats bedoeld Jerusalem en de steden van Juda, zoo als uit vs. 18 blijkt.

Jeremia toch had de Joden nu 23 jaren lang te vergeefs gewaarschuwd, vs. 3; vele andere profeten hadden tot hiertoe dat volk te vergeefs vermaand en uit Gods naam met gewisse straf bedreigd, vs. 4; daarom komt nu Nebukadnezar om die bedreiging ten uitvoer te leggen, vs. 8, 9; en nog in datzelfde jaar verliest Juda voor altijd de onafhankelijkheid en de eerste Joden worden gevankelijk naar Babel weggevoerd. De aanvang van Gods oordeel, het begin der Babylonische ballingschap is, volgens deze plaats van Jeremia, met Nebukadnezars aankomst daar.

De profeet Daniël, die zelf onder de eerste ballingen door Nebukadnezar, in het vierde jaar van Jojakim, was weggevoerd, Dan I. 1—6 en boven bl. 42, heeft ook van hier de ballingschap des Joodschen volks beginnen te rekenen. Immers, naar IX. 2, merkte hij in *het eerste jaar* van Darius, den Meder, dat het einde der 70 jaren naderde, en bad dien ten gevolge om de beloofde herstelling zijns volks. Dit kan alleen dan geschied zijn, wanneer hij van het vierde jaar van Jojakim, het eerste van Nebukadnezar, begon te rekenen. Van daar toch een aanvang makende verkrijgt men deze volgreeks der Babylonische Koningen:

Nebukadnezar	regeert	43 jaren.
Evilmerodach	»	2 »
Belsazar	»	4 »
Nabonitus	»	17 »
Darius, de Meder, Dan. IX.	»	1 »
		67 jaren.

Zevenenzestig jaren der ballingschap waren dus voorbijgegaan in het eerste jaar van Darius, den Meder, en

de tijd der verlossing, die volgens Jeremia in het zeventigste jaar zoude aanbreken, naderde met rassche schreden. De plaats van Daniël zoude onverstaanbaar zijn, indien men van het denkbeeld uitging, dat hij het begin der ballingschap acht jaren later had gesteld, bij Jechonja's wegvoering, of negentien jaren later bij Jerusalems verwoesting; zij is daarentegen duidelijk, indien men stelt, dat Daniël den aanvang der Babylonische gevangenschap, even als zijne eigene, in het derde of vierde jaar van Jojakim, het eerste van Nebukadnezar, heeft geplaatst.

Ook Ezra, I. 1, enz., heeft hetzelfde tijdpunt bedoeld. In het eerste jaar namelijk van Cyrus, den koning der Persen, werd den Joden verlof gegeven om weder te keeren naar hun vaderland, *opdat het woord des Heeren, door Jeremia gesproken, vervuld werd.*

Indien wij toch bij de zoo even vermelde 67 jaren nog voegen: het tweede jaar van Darius, den Meder, en het eerste jaar van Cyrus, dan behoeven wij slechts eenige maanden te rekenen voor de toebereidselen tot den togt en voor de terugreis zelve der Joden, en wij bevinden, dat zij in het 70e jaar werkelijk in Judea zijn teruggekeerd.

Stellen wij voor een oogenblik, dat Ezra het begin der ballingschap gelijktijdig zich voorstelde aan Jechonja's wegvoering, dan was Jeremia's Godspraak niet vervuld en Cyrus had 8 jaren vroeger, dan van Gods wege voorzegd was, de Joden doen terugkeeren. Veel minder kan hij het begin der ballingschap zich gedacht hebben, als één met Jerusalems verwoesting; er zouden dan 18 jaren aan de 70 ontbroken hebben. Daar hij Jeremia's voorzegging aanhaalt en daarop als op een nu vervuld woord wijst, is het klaarblijkelijk, dat ook hij het vierde jaar van Jojakim,

zijn in de eerste plaats bedoeld Jeruzalem en
van Juda, zoo als uit vs. 18 blijkt.
Jeremia toch had de Joden nu 23 jaren
geëis gewaarschuwd, vs. 3, vele andere
tot hiertoe dat volk te vergeefs vermaand
met gewisse straf bedreigd, vs. 4; de
kadnezar om die bedreiging ten uitv
en nog in datzelfde jaar verliest
hankelijkheid en de eerste Jod
Babel weggevoerd. De aanvar
gin der Babylonische balli
van Jeremia, met Nebu
De profeet Daniel, di
Nebukadnezar, in het
gevoerd, Dan I. 1
hier de ballingsch
kenen. Immers
jaar van Dai
naderde, er
stelling zi
wanneer
van N
aanv
nie

... Nebu-
...oerd was. Ver-
..., waar men dan de ge-
... te *Babel* zullen vervuld zijn,
... u wederbrengen," aldus verklaart:
... te Babel zult geweest zijn:" en daar de
... was aan Jechonja en zijne medeballingen, be-
...vat dus aan deze eene ballingschap van 70 jaren
...rdt aangekondigd. Hiertegen echter is 1º aan te mer-
ken, dat, ofschoon de brief hoofdzakelijk gerigt is aan Je-
chonja en de Joden die met hem waren weggevoerd, daarom
toch vroegere ballingen niet werden buitengesloten, en
2º dat deze vertaling klaarblijkelijk onjuist is, (zie de aant.
aan den voet van bl. 131), zoodat alle besluit, hieruit af-
geleid, geheel vervalt.

... kracht heeft het beroep op Ezechiël ...
zijne profetiën gewoonlijk de jaartellen van
... noemt hij het vijfde jaar van
... het zesde jaar VIII. 1, het
... het zevende jaar XX. 1, het
... het elfde jaar XXVI. 1; XXXI.
XXXIII. 21; het
... en het zevenentwintigste

... deze opmerking getrok-
... oden bereekenden in de-
... d hunner vorsten; zoo
... onyken overbekend
... ngschap af konde
... gsjaren des (afgezetten)
... uen gebleven, den zonde hij
... edekia's regering geteld hebben;
... ning in ballingschap was weggevoerd,
... gelijk te verwachten was, van den dag der ko-
... , door hem gedeeld, gevangenschap. Daarom ge-
... uikte hij zonder onderscheid de uitdrukkingen het vijfde,
... zesde enz. jaar *na Jojachins wegvoering* of *na onze wegvoering*, I. 2; en XXXIII. 21; XL. 1. — Bij het

2) Men ziet, dat de profetiën van Ezechiël nagenoeg altijd volgens den tijd, waarin zij gesproken werden, zijn gerangschikt. Twee uitzonderingen zijn er echter: H. XXVI. 1, daar geplaatst om den naauwen zamenhang van den inhoud van dit en het vorige H. XXV; en inzonderheid H. XXIX. 17, omdat hier en vervolgens, gelijk in H. XXIX. 1 tot 16 tegen Egypte wordt geprofeteerd. In beide gevallen is dus de afwijking van den regel door den inhoud der voorzegging gemotiveerd.

3) Eene doorloopende Aera vinden wij zelden aangestipt, en slechts in de beginselen aanwezig. Toch worden de jaren gerekend van den uittogt uit Egypte, Num. XXXIII. 38; 1 Kon. VI. 1. In en na de ballingschap rekende men meestal naar de regeringsjaren der koningen van Babel of van die der Persen. Zie voorts de volgende paragraaf.

het eerste van Nebukadnezar, als het eerste der ballingschap gedacht heeft.

Daar dus, de zaak zelve en drie zoo bevoegde getuigen, als Jeremia, Daniël en Ezra, het vierde jaar van Jojakim, den koning van Juda, als het eerste der Babylonische ballingschap aanwijzen, zal, naar ik meen, de waarheid van dit gevoelen genoegzaam bevestigd zijn. Het mag echter daarom niet overtollig geacht worden, de gronden der andersdenkenden te toetsen; vooral ook, omdat zij, althans gedeeltelijk, op andere plaatsen des Ouden Testaments zich beroepen, die eenige toelichting schijnen te vereischen.

De redenen, waarom velen de Joodsche ballingschap te Babel van Jechonja's wegvoering af beginnen te rekenen, schijnen mij zeer zwak te zijn. Men beroept zich op Esth. II. 6, waar intusschen slechts van één man, den overgrootvader van Mordechai, gesproken wordt, die door Nebukadnezar met Jechonja gevankelijk weggevoerd was. Verder wijst men op Jer. XXIX. 10, waar men dan de gewone vertaling »als 70 jaren te *Babel* zullen vervuld zijn, zal ik u bezoeken en u wederbrengen," aldus verklaart: »als gij 70 jaren te Babel zult geweest zijn:" en daar de brief gerigt was aan Jechonja en zijne medeballingen, besluit, dat dus aan deze eene ballingschap van 70 jaren wordt aangekondigd. Hiertegen echter is 1° aan te merken, dat, ofschoon de brief hoofdzakelijk gerigt is aan Jechonja en de Joden die met hem waren weggevoerd, daarom toch vroegere ballingen niet werden buitengesloten, en 2° dat deze vertaling klaarblijkelijk onjuist is, (zie de aant. aan den voet van bl. 111), zoodat alle besluit, hieruit afgeleid, geheel vervalt.

Meerderen schijn van kracht heeft het beroep op Ezechiël, die in zijne profetiën gewoonlijk de jaartelling van deze wegvoering af telt. Zoo noemt hij het *vijfde* jaar van Jojachins wegvoering, I. 2; het *zesde* jaar, VIII. 1; het *zevende* jaar, XX. 1; het *negende* jaar, XXIV. 1; het *tiende* jaar, XXIX. 1; het *elfde* jaar, XXVI. 1 en XXXI. 1; het *twaalfde* jaar, XXXII. 1, 17; XXXIII. 21; het *vijfentwintigste* jaar, XL. 1 en het *zevenentwintigste* jaar, XXIX. 17 ²).

Het besluit intusschen, dat uit deze opmerking getrokken wordt, is te voorbarig. De Joden berekenden in dezen tijd de jaren naar den regeringstijd hunner vorsten, zoo als uit de boeken der Koningen en Chronyken overbekend is ³). Van den tijd van Jechonja's ballingschap af konde Ezechiël niet meer naar de regeringsjaren des (afgezetten) konings tellen. Was hij in Judea gebleven, dan zoude hij de volgende jaren naar Zedekia's regering geteld hebben; nu hij met den koning in ballingschap was weggevoerd, rekende hij, gelijk te verwachten was, van den dag der koninklijke, door hem gedeelde, gevangenschap. Daarom gebruikte hij zonder onderscheid de uitdrukkingen het vijfde, zesde enz. jaar *na Jojachins wegvoering* of *na onze wegvoering*, I. 2; en XXXIII. 21; XL. 1. Bij het

²) Men ziet, dat de profetiën van Ezechiël nagenoeg altijd volgens den tijd, waarin zij gesproken werden, zijn gerangschikt. Twee uitzonderingen zijn er echter: H. XXVI. 1, daar geplaatst om den naauwen zamenhang van den inhoud van dit en het vorige H. XXV; en inzonderheid H. XXIX. 17, omdat hier en vervolgens, gelijk in H. XXIX. 1 tot 16 tegen Egypte wordt geprofeteerd. In beide gevallen is dus de afwijking van den regel door den inhoud der voorzegging gemotiveerd.

³) Eene doorloopende Aera vinden wij zelden aangestipt, en slechts in de beginselen aanwezig. Toch worden de jaren gerekend van den uittogt uit Egypte, Num. XXXIII. 38; 1 Kon. VI. 1. In en na de ballingschap rekende men meestal naar de regeringsjaren der koningen van Babel of van die der Persen. Zie voorts de volgende paragraaf.

bestaande gebrek aan eene doorloopende jaartelling is dit voor hem de meest natuurlijke wijze van tijdsbepaling, waaruit echter geenszins kan worden afgeleid, in welk jaar, volgens Ezechiël, de aanvang der Babylonische ballingschap gesteld moet worden.

Eindelijk wordt het meeste gewigt gehecht aan het belangrijke van Jechonja's wegvoering. Jeremia, zegt men, had reeds voorzegd, XXII. 24—28: „Ofschoon Jechonja, de zoon van Jojakim, een zegelring ware aan mijne regterhand, zoo zal ik u toch vandaar wegrukken, spreekt de Heer, en ik zal u geven in de hand van Nebukadnezar, den koning der Chaldeën, en ik zal u uitwerpen in een ander land, dat gij niet kent." De uitkomst regtvaardigde deze Godspraak. Nebukadnezar kwam eerlang Jerusalem belegeren; en toen de koning zich aan hem overgegeven had, liet hij de schatten van den tempel en van het koninklijke paleis wegvoeren en bragt Jechonja met de aanzienlijksten des lands naar Babel. 2 Kon. XXIV. 10—16. Dit is wel de grootste ramp, zegt men, die Juda ondergaan heeft; geene andere gevankelijke wegvoering is in belangrijkheid met deze te vergelijken; van dit tijdstip mag met regt de Babylonische ballingschap gerekend worden.

Dit besluit is echter niet volkomen juist. Deze wegvoering van den koning van Juda en de kern des volks was gewisselijk eene zeer groote ramp, alleenlijk overtroffen door de verwoesting van Jerusalem en de verbranding van den tempel, elf jaren daarna; maar bij het bepalen van den aanvang der Babylonische gevangenschap, is het niet de belangrijkheid, maar het begin der ballingschap, de *eerste* wegvoering, die bepaald moet worden. De wegvoering, in het 4e jaar van Jojakim is gewisselijk het eenige tijdstip, van waar men kan beginnen te rekenen.

Bijna al van vele oude en nieuwere tijdrekenkundigen willen den aanvang der Babylonische ballingschap plaatsen op het gewigtige tijdstip, waarop Zedekia, de koning van Juda, werd weggevoerd, het koningrijk van Juda ophield te bestaan en Jeruzalem en de tempel verwoest en verbrand werden. Al zijn er toen ook betrekkelijk weinige, slechts 832, Joden naar Babel gevoerd, hiermede was eerst de ballingschap zelve voltooid en van hier heeft ook Zacharia, I. 12, de zeventig jaren moeten beteekenen, gedurende welke de toorn des Heeren op Jerusalem en de steden van Juda gerust had. Hij sprak dit namelijk, volgens vs. 7, op den 24sten der elfde maand van het tweede jaar van Darius en dus nagenoeg in diens derde jaar.

Over het belangrijke dezer gebeurtenis kan wel geen verschil zijn. Zacharia schijnt mij ook t. a. p. de verwoesting van Jerusalem op het oog gehad te hebben en vandaar de 70 jaren berekend te hebben. Het is waar, er waren toen nog niet volle 70 jaren sedert dien tijd verloopen. Immers daar Jerusalem verbrand werd in het 19e jaar van Nebukadnezar, vinden wij van hier af tellende:

van Nebukadnezar nog	25	jaren.
Evilmerodach	2	»
Belsazar	4	»
Nabonitus	17	»
Darius de Meder	2	»
Cyrus	7	»
Cambyses en Smerdes	8	»
Darius	2	»

en wij verkrijgen dus . . . . . . 67 jaren. Dat hier intusschen het ronde getal *zeventig* door Zacharia in plaats

van het nabijgelegene *zevenenzestig* genoemd is, mag ook hierom met volle zekerheid worden aangenomen, omdat hij later in het vierde jaar van Darius wederom hetzelfde getal noemt, Zach. VII. 1 en 5; „toen gij gedurende *deze zeventig jaren* vastten en weeklaagdet" enz. Inderdaad waren eerst in het vijfde jaar van Darius de 70 jaren geheel vol; en daar de nieuwe tempel is ingewijd in den aanvang van het zesde jaar van dezen koning, waren er ruim 70 jaren verloopen tusschen de verbranding des eersten tempels en diens herbouwing en voltooijing. Dit alles heeft intusschen op de tijdsbepaling der ballingschap geenen invloed, omdat de Joden reeds ongeveer twintig jaren voor de vernieuwing des tempels uit Babel waren teruggekeerd[1]): en reeds ongeveer twintig jaren voor de verwoesting van Jeruzalem, althans gedeeltelijk, uit hun land waren weggevoerd. Bij Ezechiël, XL. 1, wordt daarom ook de tijd zijner gevankelijke wegvoering kennelijk onderscheiden, van den tijd, waarin de stad, op Nebukadnezars bevel, was verwoest.

Daar wij derhalve, op goede gronden, het begin der Babylonische ballingschap gesteld hebben op het vierde jaar van Jojakim, den koning van Juda, of het eerste van Nebukadnezar, blijft er slechts over den tijd te bepalen, waarin die gevangenschap een einde heeft genomen.

Vier koninklijke besluiten werden achtereenvolgens ten voordeele der Joden uitgevaardigd:

---

[1]) Vanhier dat er in het eerste jaar na de terugkeering uit Babel, toen de grondslagen van den nieuwen tempel gelegd waren, Ezra III. 12, nog zoo velen waren, die den vorigen tempel gezien hadden. Het was niet meer dan 50 jaren geleden, dat die, op Nebukadnezars bevel, verbrand was en allen, die meer dan 60 jaren oud waren, konden zich dat luisterrijke gebouw, althans eenigermate herinneren.

Het eerste door Cyrus, den koning der Perzen, 2 Chron. XXXVI. 22—24; Ezra I. 1, in het jaar 536 voor Chr.

Het tweede door Darius, den zoon van Hystaspes, Ezra VI. 8, omstreeks 520 voor Chr.

Het derde door Artaxerxes Longimanus, Ezra VII. 12, in het jaar 458 voor Chr.

Het vierde door denzelfden Artaxerxes Longimanus, Neh. II. 7—9, in het jaar 444 voor Chr.

Desniettemin is de keus niet twijfelachtig. Op de vraag welke van deze besluiten een einde gemaakt heeft aan de Joodsche ballingschap, kan slechts geantwoord worden: het bevel van Cyrus.

Dit blijkt reeds uit den *inhoud* der besluiten; alleen dat van Cyrus geeft den Joden de vergunning om weder te keeren naar hun land. De andere zien op den tempelbouw, op de regtsbedeeling en regeling van den inwendigen toestand des lands en op de herbouwing van Jeruzalems muren.

Wij worden in dit gevoelen versterkt door de *profetie* van Jesaja, die hoogstwaarschijnlijk de naaste aanleiding tot het bevel van Cyrus geweest is. Zoo toch had de Heer bij Jesaja gesproken, XLIV. 24—28: » Ik ben de Heer — die van Cyrus zegt: hij is mijn herder en zal al mijn welgevallen volbrengen; zeggende ook tot Jeruzalem: word gebouwd; en tot den tempel: word gegrond."

Wij worden hierin bevestigd door de verklaring der H. S. dat Cyrus deze Godspraak vervulde, 2 Chron. XXXVI. 22—24; Ezra I. 1—14, en door de werkelijke terugkeering der Joden onder Zerubbabel en Josua, ten gevolge van dit besluit, Ezra II. 1 en verv., gelijk dan ook alle oude Joodsche en Christelijke schrijvers in dit gevoelen geheel overeenstemmen.

§ 9.

De Jubelperiode.

Het onderzoek naar het bestaan en gebruik eener Jubelperiode is van te grooten omvang om in eene aanteekening behandeld te worden en moet toch noodzakelijk worden ingesteld, voordat in de later volgende tabel de hoofdgebeurtenissen van dit tijdvak worden aangewezen.

De godsdienstige of staatkundige bedoeling van het jubeljaar, kan hier met stilzwijgen worden voorbijgegaan. Alleen de chronologische beteekenis zal te dezer plaatse moeten worden opgegeven.

Het zoude een uitstekend en eenvoudig hulpmiddel voor de tijdrekenkunde des Joodschen volks genoemd mogen worden, als de jubeljaren altijd waren in acht genomen en ook omstreeks den tijd van Christus, waren gevierd, zoodat men vandaar, als van een vast punt, konde terug rekenen. In die vooronderstelling lezen wij in den Keres van Dr. Ottema, bl. 71: » indien nu Christus gestorven is in het 33e jaar zijns levens, *in het 46e jaar der jubelperiode*, dan was het 1e jaar *van* Christus het 14e en het 1e jaar *vóór* Christus het 13e jaar der jubelperiode, die alzoo aangevangen is met het 13e jaar voor Christus. Het 14e jaar vóór C, was derhalve een jubeljaar, waardoor alle voorgaande jubeljaren bepaald worden op de jaren 64. 114. 164. 214. 264. 314 enz. vóór Christus."

De vraag of het 33e levensjaar van Christus ook het 33e jaar onzer tijdrekening zij, gelijk hier vooronderstelJd, maar door *alle* nieuwere tijdrekenkundigen ontkend wordt, behoeft hier niet opzettelijk beantwoord te worden. Hetgeen hier van het hoogste belang en daarom door mij onderhaald

is, *dat dit jaar het* 46ᵉ *der jubelperiode was*, — moet als eene geheel- ongegronde hypothese en als strijdig met de waarheid ten stelligste ontkend worden.

Vooreerst toch volgt uit deze vooronderstelling, zoals in de aangehaalde plaats gezegd wordt, dat het 14ᵉ jaar voor Christus een jubeljaar geweest was en derhalve het 15ᵉ jaar een sabbathsjaar. Het een en andere is onmogelijk. Immers het 37ᵉ jaar voor Christus, toen Jerusalem door Herodes werd ingenomen, was stellig een sabbathsjaar, Jos. Arch. XIV. 28; dus waren ook het 30ᵉ, 23ᵉ, 16ᵉ en 9ᵉ voor Christus sabbathsjaren en het 14ᵉ kan geen jubeljaar geweest zijn.

Ten tweede, volgens de overlevering der Geonim, Talm. Erachin 12 a, 32 b en 33 a, werden na de verwoesting van den eersten tempel wel de sabbathsjaren onderhouden en geteld, maar niet de jubeljaren. Na het 7ᵉ sabbathsjaar of het 49ᵉ jaar volgde niet het 50ᵉ als jubeljaar en daarna het 51ᵉ als het eerste jaar van den volgenden sabbathskring; maar het 50ᵉ was reeds het eerste van het nieuwe zevental. De waarheid dezer overlevering blijkt uit de opmerking, dat het jaar 163 voor Christus, 1 Macc. VI. 20, 49, 53, even als het jaar 37 voor Chr., een sabbathsjaar was. Tusschen beide tijdpunten liggen juist 18 sabbathsjaren zonder jubeljaar [1]).

Met deze opmerkingen vervalt de onmogelijkheid om door behulp der jubelperiode van lateren tijd af terug te rekenen.

---

[1]) Zeer duidelijk drukt Ideler dit uit Lehrb. d. Chron. p. 211. Nach 1 Makk. VI. 20, 49 en 53, war das 150ste Jahr der seleucidischen Aere, das 163 v. Chr. seinen Anfang nahm, ein Sabbathjahr. Ein solches war ferner, nach Josephus, Ant. Jud. XIV. 16, das 37ste v. Chr. Das Intervall zwischen beiden Jahren ist durch 7 theilbar; es kann also unterdessen kein besonderer Jobel gefeiert worden sein.

[illegible] Madcheiden [illegible] zeer [illegible] gedrongen [illegible] [illegible] geweven, [illegible] genoemd [illegible] wonden, dat de tijdrekening [illegible] jubelperioden [illegible] zij onder het volksgebruikelijk [illegible] hier voorondersteld) [illegible] en profetische boeken des [illegible] gevolgd [illegible] bevreemt [illegible] ten opzigte van het jubeljaar [illegible] rende de regering van David en Salomo, [illegible] invielen, omdat de levensgeschiedenis dezer koningen [illegible] uitgebreid beschreven is en vele profeten ten hunnen tijde [illegible] geleefd en geschreven hebben. Bij het voor-ondersteld volksgebruik eener jubelperiode is dit stilzwijgen [illegible] te verklaren.

[illegible] in [illegible] het stilzwijgen [illegible] geen volksgebruik [illegible] is [illegible] gebruik [illegible] dan ook [illegible] worden [illegible].

„Wanneer hij zegt, [illegible] het, [illegible] opgegeven [illegible] geopend, [illegible] tijdsbepaling [illegible] zijn [illegible] jaar [illegible] [illegible] hij [illegible]

9.

tijdsbepaling had bedoeld, wel stellig daar bij moest gevoegd hebben, *na het jubeljaar* of iets dergelijks, indien hij ten minste door tijdgenooten en nakomelingen verstaan had willen zijn. Indien het eene algemeen gebruikelijke jaartelling was, waarbij gerekend werd van het *jaar na het jubelfeest*, dan kon die bijvoeging hier als overtollig worden weggelaten en die doorloopende tijdrekening als bekend verondersteld worden. Die uitdrukking echter, *in het — jaar na het jubelfeest*, komt nergens voor. Ezechiël gebruikt die ook hier niet. Men brengt die woorden dus in den tekst en moet dan van de onwaarschijnlijke voorstelling uitgaan, dat de telling naar de jubeljaren eene algemeen gebruikelijke was (waarvan nergens iets voorkomt), dat Ezechiël de woorden *na het jubeljaar* gerust heeft kunnen weglaten. Op deze wijze dringt men zijne gevoelens aan den schrijver op, maar verklaart de woorden des schrijvers niet.

Bovendien was het 18e jaar van Josia geen jubeljaar, wat men het dan moet houden, en werkelijk houdt.

Juist dit 18e jaar wordt, om de toen voorgevallen herstelling der eeredienst, zeer uitgebreid beschreven, 2 Kon. XXII: 3—XXIII: 27, en 2 Chron. XXXIV: 8—XXXV: 19. Is het denkbaar, dat in deze beide mededeelingen, die tot geringe omstandigheden afdalen, zelfs geen woord van de viering van het jubeljaar, en geene zinspeling daarop voorkomt, indien het werkelijk in dat jaar ingevallen en gevierd was? De vrijlating der slaven, de teruggave der landerijen tot hare oorspronkelijke bezitters, enz., waren voorwaar belangrijk genoeg om met een woord althans vermeld te worden. Is het ook denkbaar, dat de profeet Jeremia, die, volgens XXV: 3, van het 13e jaar van Josia

als in Juda gepredikt heeft, toch aan deze viering het jubeljaar geen gewag maakt?

Bovendien geeft Jeremia in het 34e hoofdstuk een duidelijk getuigenis tegen deze meening. Dat hoofdstuk bestaat uit twee deelen, waarvan het eerste, XXXIV: 1—7, valt in het negende jaar van Zedekia, in het begin van Jeruzalems belegering en dus in Januarij 588 voor Chr. en behelst eene aankondiging aan Zedekia van het lot, dat de stad en hem te wachten stond. Het tweede deel, XXXIV: 8—22, plaatst ons eenige maanden later in den tijd, toen de Egyptenaren in Palestina waren aangekomen, vs. 21, 22 en H. XXXVII: 5, en de Chaldeën tegen dien waren opgetrokken, dus in den zomer van 588 voor Chr.[2])

Voor het aftrekken nu der Chaldeën en toen Jeruzalem door hen met kracht belegerd werd, hadden de koning Zedekia en het gansche volk zich verbonden, alle hunne slaven en slavinnen in vrijheid te stellen, maar naauwelijks hadden de Chaldeën Jeruzalem verlaten, om de Egyptenaren te bestrijden, of zij dwongen de vrijgelatenen op nieuw tot dienstbaarheid.

Welke bedoeling had die vrijlating? Jeremia wijst dit aan in vs. 14. De Mozaische wet, Exod. XXI: 2 en Deut. XV: 12, 18, was duidelijk en bepaald: ten einde van 7 jaren dienstbaarheid moesten de Hebreeuwsche slaven worden vrij gelaten. Dit was lang verzuimd, maar gedurende de belegering der Chaldeën waren de Joden tot inkeer gekomen en

[2]) Jeremia was toen nog op vrije voeten, XXXVII: 4, 5; maar werd bij de terugkeering der Chaldeën, die de Egyptenaren verslagen en teruggedreven hadden, in het 10e jaar van Zedekia in de gevangenis gezet, XXXII. 1, 2, waaruit hij niet weder ontslagen werd, XXXVIII. 28, dan met den ondergang der stad.

[illegible] *vrijlating* uitgeroepen [illegible] Op [illegible] hadden zij alle dienstboden, *zonder* [illegible] *tijd der dienstbaarheid* [illegible] vrijgelaten [illegible] 10. Die maatregel was dus eene algemeene, [illegible] alleen in het jubeljaar was voorgeschreven [illegible] kunde. Maar [illegible] In het jubeljaar [illegible] werd *vrijlating* uitgeroepen, [illegible] het jubeljaar [illegible] Ezechiel XLVI. [illegible] *der vrijheid*. Van geene andere vrijlating der slaven, dan die in het jubeljaar geschiedde, wordt het Hebreeuwsche woord [illegible] gebruikt. [illegible] de [illegible] te Jeruzalem in den aanvang van 588 voor Chr. het jubeljaar waargenomen, [illegible] binnen de muren der stad geschieden konde. Door Zedekia en het geheele volk was [illegible] vijand [illegible] uit [illegible] begin [illegible] maar [illegible] het [illegible] door [illegible] de vrijlating [illegible] uitgeroepen, [illegible] jubeljaar [illegible] Dat jubeljaar moest dus [illegible] der [illegible] herfst [illegible] 589 voor Chr. begonnen [illegible] tot den herfst [illegible] 588 voor Chr. duren. Dewijl dus 589—588 [illegible] jaar geweest is en wel [illegible] het laatste jubeljaar, dat in acht werd genomen, volgt hieruit dat het jaar 590—589 een sabbathsjaar was [illegible] het 40ste jaar na het vorige [illegible] De waarheid hiervan wordt door andere berigten bevestigd. [illegible] het eerste sabbathsjaar, [illegible] wisheid bekend is, was het jaar 163 voor Chr. en de tusschenruimte tusschen 590 en 163 is door 7 deelbaar en levert de som [illegible] 61 sabbathsjaren op. Zie boven bl. 130.

Dewijl het 9e jaar van Zedekia een jubeljaar en dus het

[illegible]

Maar hoe is dan het dertigste jaar, in Ezech. I. 1, te [illegible] het 30e zijns levens [illegible]

Zeer vele Uitleggers zeggen; het der- tigste jaar na Nabopolassars troonsbestijging en de vestiging [illegible] Babylon. Maar nergens [illegible] deze tijdrekening [illegible] jaartelling [illegible] Nabonassar [illegible] Nabopolassar [illegible] Eindelijk [illegible] Jojachin's wegvoering [illegible] niet het 30e, maar het 33e na Nabopolassars [illegible] 3). Nabopolassar had 21 jaren geregeerd en het 5e na Jojachin's wegvoering was het 12e van Nebukadnezar. Ook deze stelling is dus niet te verdedigen.

Anderen denken aan het 30e jaar na de teruggevondene wet van Mozes; maar wie zal van zulk een feit eene tijdrekening beginnen? Anderen eindelijk aan de Godsdiensthervorming in het 18e jaar van Josia; maar ook deze tijdrekening mist analogie in de Israëlitische geschiedenis en

3) Perizonius, orig. Bab. II, p. 490, heeft dit reeds met juistheid opgemerkt: quodsi concederetur nobis in Ezechielis loco pro *trigesimo* anno legere *secundo et trigesimo* (of liever tertio et trigesimo), omnia forent expeditissima. Sed quia hoc impetratu difficillimum est, relinquamus trigesimum illum annum suae incertitudini.

[illegible] deze beide verklaringen [illegible] de regel [illegible]
noodzakelijk [illegible]
baar te zijn.

Daar geene der tot hiertoe gegevene verklaringen [illegible] [illegible] [illegible]

Als Ezechiël, VIII. 1, zegt, en het geschiedde in het [illegible] jaar [illegible] gevankelijke wegvoering (4). [illegible] Hieruit volgt dat, als Ezechiël I. 1 zegt: in het 30e jaar, [illegible] in het 30e jaar [illegible] gevankelijke wegvoering, die met [illegible] gelijktijdig was. Dit eerste vers mag dan niet anders dan op deze wijze vertaald worden: en het geschiedde in het 30e jaar onzer gevankelijke wegvoering: terwijl ik was in het midden van de gevankelijk weggevoerden aan de rivier Chebar (Chaboras) als de hemelen geopend waren en ik gezigten Gods zag [illegible]

4) Men zie ook H. XXVI. 1; XXIX. 1; XXXI. 1; XXXII. 1, 17.

5) Met dit 1ste vers staat syntactisch het 4e vers in den naauwsten zamenhang, zoo als in H. VIII. 1 en 2 enz. ויהי, het geschiedde — — dat ik zag en ziet, enz. Dit is in het oorspronkelijke zoo klaarblijkelijk, dat het door geen kenner van het Hebreeuwsch zal betwijfeld worden. Zoo Gen. VIII. 13: het geschiedde — — dat hij zag en ziet, enz. Op ויהי volgt gewoonlijk een imperfectum convers.

Terwijl voorts alle uitleggers alleen de laatste helft van vs. 2 in parenthese stellen, meen ik, dat vs. 2 en 3 geheel in parenthese staan. Dit schijnt mij te blijken uit de twee volgende opmerkingen: 1° er worden in deze beide verzen, die syntactisch samenhangen, niet in de eerste persoon gesproken, zoo als in vs. 1 en 4, maar in de *derde*: »de Godspraak kwam tot Ezechiël," niet tot mij en »de hand des Heeren was op hem," niet op mij; 2° alleen op deze wijze wordt de (naar de gewone opvatting) noodelooze herhaling vermeden van de woorden *op den 5den der maand en aan de rivier Chebar*. Indien dan vs. 2 en 3 te zamen eene parenthese uitmaken, dan bevatten zij den navolgenden, geheel op zich zelven staanden, zin: »Op den vijfden der ..... maand, dit is het vijfde jaar van Jojachins wegvoering, geschiedde het woord des Heeren tot Ezechiël, den zoon van Buzi, den priester, in het land der Chaldeën, aan de rivier Chebar; en de hand des Heeren was aldaar op hem."

In dezen volzin is het cijfer der bedoelde maand weggelaten of weggevallen, zoo als Ezech. XXVI. 1: »in het 11e jaar, op den eersten der ..... maand; en H. XXXII. 17: in het 12e jaar, op den vijftienden der ..... maand*).

Er staan dan boven de eerste Godspraak van Ezechiël twee opschriften of titels: de eerste in vs. 1, die met vs. 4 en verv. taalkundig samenhangt, de tweede in vs. 2 en 3, bij wijze van parenthese.

*) Op de laatstgenoemde plaats kunnen wij alleen aan de 12e maand denken; omdat deze Godspraak korten tijd na de voorgaande, H. XXXII. 1–16, werd uitgesproken, en deze in hetzelfde jaar reeds op den 1sten dag der 12e maand door Ezechiël werd ontvangen. De Grieksche vertaling, die, in vs. 17, den vijftienden dag der *eerste* maand opgeeft, heeft het zonder twijfel mis; welke maand in H. XXVI. bedoeld wordt is onzeker, even als dit het geval is met H. I. 2.

Dit tweede titel had, behoudens den zamenhang van den anderen, kunnen worden weggelaten en het geheel zoude er even goed te verstaan zijn. Zij is echter als tusschenstuk hoogst belangrijk, en noodzakelijk tot beter verstand van het gansche boek der Godspraken. Alleen toch uit dezen tusschenzin weten wij, en wel door den schrijver zelven 7), 1° dat hij Ezechiël heette, 2° een priester was en 3° zijne eerste openbaring, althans voor zoo verre die opgeteekend zijn, ontving in het land der Chaldeën in het 5e jaar na zijne (of Jojachins) gevankelijke wegvoering, terwijl zijne laatste openbaring dagteekent van het 30e jaar zijner wegvoering.

Dat nu de aanvang van dit boek in twee verschillende titels, twee verschillende tijdsbepalingen worde opgegeven, mag naar onze zienswijze vreemd schijnen (al is het dan ook, dat zij te samen den duur van Ezechiëls profetische werkzaamheid bepalen); voor dien tijd en dat volk heeft het niets bevreemdends. Volmaakt hetzelfde geschiedt in den aanvang van Jeremia's Godspraken. Ook daar zijn 2 titels en twee tijdsbepalingen, de eerste vs. 1, en 2, die taalkundig en zakelijk zamenhangt met vs. 4—19, de tweede in vs. 3, welk vers eene parenthese bevat, die even als Ez. I: 2, 3 betrekking

7) Ook deze tweede titel is zonder twijfel van Ezechiël en door hemzelven, die in zijn ouderdom deze Godspraken gerangschikt moet hebben, hier geplaatst. Niemand anders zou dit hebben durven doen. Indien Ezra of iemand anders de godspraken in dit boek gerangschikt had, dan zoude hij of de orde van Jesaja's Godspraken, die op den inhoud der stukken steunt, ook hier in toepassing gebragt hebben of op chronologische opvolging der voorzeggingen alleen gelet hebben. Hij zoude dan ook bij Jeremia in meerdere of mindere mate, dezelfde vrijheid genomen hebben. Het min of meer ongedwongene in de orde der stukken waarborgt hunne echtheid en waarheid.

hoofdstuk den duur van Jeremia's profetische werkzaamheid nl. tot aan Jeruzalems verwoesting, [illegible] [illegible] het jubeljaar [illegible]

De andere plaatsen der H. S., die het aan Ezechiël [illegible] gebruikelijke jubel-periode [illegible] werden. Ook [illegible] De eerste is Ezech. XL. 1: in het 25e jaar onzer gevankelijke wegvoering, in het begin des jaars, op den 10en der maand. Geen ander jaar, noch maand be-gon op den 10en dag, dan het jubel-jaar, Lev. XXV. 9, op den 10en der 7e maand. Dit [illegible] maand wordt [illegible] het was [illegible] dig, [illegible] de 10e dag het begin eens jaars [illegible]

Deze geheele redenering echter [illegible] het eerste [illegible] Jarchi [illegible] telling [illegible] het jubeljaar op den 10en der 7e maand [illegible] Dit is echter eene dwaling. Het jubeljaar begon, even als het sabbathsjaar [illegible], [illegible] op den 1en, [illegible] het jubelgeklank mogt gehoord worden 8). De uitdrukking het begin des jaars [illegible] op deze plaats voorkomt, moet met die, welke [illegible] de 10e der maand des-zelfs nadere bepaling uitmaakt.

Het was dus de 10e der eerste maand. Ook wij zouden

8) Tegen over het gevoelen van Jarchi zie men de Mischna in Rosch haschana I. 1 en Maimonides aldaar en verder Aben Ezra en Abarbanel op Exod. XXIII. 15 en de schrijvers over Hebreeuwsche oudheden.

[illegible] men, kunnen zeggen, [illegible] Dit [illegible] gevallen [illegible] 25 jaren [illegible] moeten [illegible] het jubeljaar is klaarblijkelijk door de woorden van Eze-chiël zelve: in het 25e jaar *onzer gevankelijke wegvoering.*

[illegible] wordt [illegible] Nehemia [illegible] het 20e jaar [illegible] 20e jaar eener jubelperiode zijn zoude. Ook dit is geheel zonder grond. Het was [illegible] Nehemia II [illegible] opgelegd werd, in het 20e jaar der regering van Artaxerxes 9). Ook werden althans [illegible] de tempel [illegible] jubeljaar [illegible] gelijk boven is aangetoond.

Om al deze bijgebragte redenen meen ik te mogen besluiten dat het chronologisch gebruik van de jubelperiode bij de oude Israëlieten nooit bestaan heeft. Daarenboven dien het jubeljaar telkens met den 1sten der 7e maand van het [illegible] jaar aanving [illegible] de Seleucidische jaartelling bij de Joden met het gewone jaar overeenstemt, zoodat het gebruik eener dergelijke jubelperiode tot verwarring [illegible] leiden. De eerste [illegible] onder de Christenen hebben [illegible] zijn [illegible] de middeleeuwsche Joden gevolgd. [illegible] hebben Scaliger, Petavius, Calvisius [illegible] chronologen [illegible] dezen [illegible] passenden [illegible] valsche gronden [illegible] misbruik [illegible] afgeschaft.

---

9) Bovendien komen de jaren niet uit. Volgens geene berekening kan het jaar 464 voor Chr., waarin Artaxerxes koning werd, een jubeljaar geweest zijn.

KORT OVERZIGT

DER VOORNAAMSTE GEBEURTENISSEN, GEDURENDE HET TIJDVAK DER BABYLONISCHE BALLINGSCHAP.

J. v. C.	
625	**NABOPOLASSAR** begint te regeren; in het 14e jaar
624	van Josia, k. van Juda; het 9e van Cyaxares,
623	k. der Meden.
622	
621	Den 22 April. Belangrijke maansverduistering. z.
620	bl. 74. Godsdiensthervorming van Josia.
619	
618	
617	
616	
615	
614	
613	
612	
611	
610	
609	
608	Josia door Nechao, k. van Egypte, gedood. Joahaz regeert 3 maanden.
607	Jojakim, k. van Juda.
606	
605	

J. v. C.

604 NEBUKADNEZAR, k. van Babel. Hij verslaat de
603 Egyptenaren bij Carchemis. *Begin der Joodsche ballingschap te Babel.*
602 Nebukadnezar, na den dood van Nabopolassar, alleen k. van Babylon.
601 Jojakim, k. van Juda, wordt afvallig.
600
599 Ninive verwoest door Nebukadnezar en Cyaxares.
598
597 Jojakim †. Jojachin of Jechonja wordt na 3 mnd. geregeerd te hebben, met de aanzienlijkste Joden door Nebukadnezar naar Babel weggevoerd.
596 Zedekia, k. van Juda.
595
594 Cyaxares, k. der Meden, †.
593 Astyages, k. der Meden.
592
591
590
589 Zedekia komt in opstand tegen Nebukadnezar.
588 Jerusalem door Nebukadnezar belegerd.
587 Jerusalem ingenomen.
586 Jerusalem en de tempel verbrand. Nog eenige Jo-
585 den in ballingschap weggevoerd. Gedalja over
584 de overblijvende geringe Joden als landvoogd
583 aangesteld; nadat hij vermoord is, vlieden deze naar Egypte.
582 Nebukadnezar voert eenige Joden uit Egypte ge-
581 vankelijk naar Babel.
580
579
578

J. v. C.

576

575

574

573

572

571

570 Het dertien-jarige beleg van Tyrus door Nebukad-
569 nezar, wanneer dan ook geschied, is in dit jaar
568 althans als geëindigd te beschouwen. Ezech.
567 XXIX. 17, 18.

566

565

564

563

562 Nebukadnezar †.

561 EVILMERODACH, k. van Babylon. Hij laat Joja-
chin los uit de gevangenis.

560 Evilmerodach †.

559 BELSAZAR, k. van Babylon, onder voogdij van
558 Neriglissar. Astyages, k. der Meden, ten onder
557 gebragt door Cyrus, k. der Persen.

556 Na den dood van Neriglissar, regeert Belsazar al-
leen 9 mnd. en wordt gedood.

555 NABONITUS, k. van Babylon.

554

553

552

551

550

549

548

547

J. v. C.	
546	
545	
544	
543	
542	
541	
540	
539	Nabonitus door Cyrus overwonnen.
538	Darius, de Meder, door Cyrus tot k. van Babylon aangesteld.
537	Darius, de Meder, †.
536	Cyrus, k. te Babylon, alleenheerscher over de groote Oostersche Monarchie. Hij vergunt de
535	
534	Joden weder te keeren. Zerubbabel en Josua.
533	*Einde der Joodsche ballingschap.*
532	
531	
530	Cyrus, k. der Persen, †.
529	Cambyses, k. der Persen.
528	
527	Cambyses verovert Egypte.
526	
525	
524	
523	17 Julij. Belangrijke maansverduistering (z. bl. 74).
522	Cambyses †. Pseudo Smerdes.
521	Darius, de zoon van Hystaspes, k. der Persen.
520	
519	
518	
517	
516	Voltooijing van den tempelbouw te Jerusalem.

J. v. C.

486 Darius, de zoon van Hystaspes †.

485 Xerxes, k. der Persen.

479 (Slag bij Plataeae) Esther (Esth. II. 16) Mordechai.

465 Xerxes †.

464 Artaxerxes Longimanus, k. der Persen.

461 De Egyptenaren onder Inarus in opstand tegen Artaxerxes, gedurende diens oorlog met Bactrie.

459 Einde van den Bactrischen oorlog. De Persen trekken onder bevel van Achaemenides op tegen Inarus.

458 Inarus ontvangt hulp van de Atheners. Achaemenides verslagen en gedood. *Ezra komt in Judea.*

456 Nieuwe oorlogstoerusting van Artaxerxes.

455 De Persen, onder Megabyzus, verslaan het Grieksch-Egyptische leger.

454 Het Grieksch-Egyptische leger ingesloten op het eiland Prosopitis door de Persen.

453 Einde van den Persischen veldtogt tegen Egypte. Prosopitis ingenomen. Slechts weinige Atheners ontkomen. Eene te laat aankomende Atheensche vloot wordt vernield. Inarus gevangen en naar Persie weggevoerd.

448 Opstand van Megabyzus tegen Artaxerxes.

447 Togt van Osiris tegen Megabyzus.

446 Togt van Menostates tegen Megabyzus.

445 Megabyzus met Artaxerxes verzoend.

J. v. C.	
444	*Nehemia, landvoogd van Judea,* voor den tijd van 12 jaren. (Neh. V. 14).
424	Artaxerxes Longimanus †. Xerxes II. 45 dagen. Sogdianus 6 maanden en 15 dagen.
423	Darius Nothus regeert als koning der Perzen gedurende 19 jaren.

